

Към читателя

Списание “Политически изследвания” не се появява на голо поле. То наследява традициите положени от своя предшественик носещ същото наименование. Но съществената разлика между двете е преди всичко в това, че днешната политологическа общност, за разлика от 1991 г., когато излезе първия брой на стария “Политически изследвания”, не е призвана да доказва самобитното съществуване на една нова за България наука, посрещната тогава от мнозина с предубеждения. А е списание свързано с една престижна и утвърдена научна дисциплина, преподавана в редица университети на страната, със зрял научен потенциал и стотици възпитаници.

Нека припомним, че политологията в България бе институционализирана през 1986 г., когато беше създадена Катедра “Политикознание” в СУ “Св. Климент Охридски”. Това бе резултат на многогодишни усилия на учени и преподаватели на Университета, представители на различни специалности — право, история, социология и научен комунизъм, които намериха общ език в името на политологията. Те имаха честта да станат основоположници на една наука и специалност, съзнателно дамгосана от идеолозите на комунистическия режим като “буржоазна наука”.

Разцветът на политологията дойде след 1990 г., когато се сложиха основите на свободната мисъл и свободното развитие на различни научни направления, особено в сферата на общественото познание. Първите български политолози получиха огромен шанс да докажат жизнеността на новата наука и да я утвърдят като учебна дисциплина в демократически условия. Сега, 17 години по-късно можем да кажем, че те се оказаха достойни за това предизвикателство.

От една страна, като преподаватели те поеха основния товар за обучението на студентите политолози и вече стотици техни възпитаници се реализират професионално в различни области. Част от тях се ориентираха към науката и днес вече представляват едно надеждно ядро от бъдещи доценти и професори, които ще поемат щафетата от своите учители. Самата специалност политология се разпространи в редица други висши учебни заведения, извън Софийския университет.

От друга страна, през годините след 1989 г. свързани с тежки изпитания, успехи и неудачи на прехода към демокрация, българските политолози

се оказаха най-търсените анализатори на политическия процес, както в медийното пространство, така и в партийни и държавни институции. Техните анализи и прогнози и до ден днешен будят интерес и дебати сред политици и обществено ангажирани граждани. Те са търсени като лектори на различни форуми в и извън страната и като коментатори в основни вестници и електронни медии.

Зараждането на политологията и развитието ѝ в първите години на прехода родиха две периодични издания — “Политически изследвания”, издание на Българската асоциация за политически науки и “Парламентарна демокрация”, издание на Института за политически и правни изследвания. Тяхната водеща цел бе популяризирането на световната политологическа мисъл и превръщането им в трибуна за теоретическа изява на първата кохорта български политолози. Тези списания станаха неизбежен спътник на студентите и обогатиха знанията на заинтересованите с класически произведения на европейската и извъневропейската политическа наука.

Не по желание на техните издатели — изчерпването на първоначалните финансови ресурси, свързани с международни програми за подпомагане на демократичните реформи в България, доведе до тяхното спиране във втората половина на 90-те години. Независимо от това те постигнаха основната си цел — създаване на първите трибуни за популяризиране на политическата наука и изявата на водещи български политолози със свои собствени научни изяви. Фактът, че и днес те са неизменно четиво на студенти и докторанти, говори за значимото място, което те заемат в българската политология.

Появата на новото издание на списание “Политически изследвания” отговаря на нови изисквания и стремежи на редакционния екип. На първо място, пред българската политологична общност стоят нови научни предизвикателства, свързани с изследването на новите политически процеси в страната и променени външнополитически реалности. Нужен е нов съвременен и задълбочен анализ на политическите предизвикателства пред България и българските граждани в контекста на интеграцията в Европейския съюз и процесите на глобализация. Коренно нов подход изисква анализът на вътрешнополитическия процес, свързан с консолидацията на демокрацията и стабилизирането на пазарната икономика. Безброй интересни теми стоят на масата за анализ от българските политолози: процесите на формиране на новия политически елит, институционалното развитие на държавата,

новите измерения на партийната система, формирането на демократична политическа култура, последиците от процеса на интеграция в ЕС и пр. Нужен е наистина теоретичен анализ, а не популярно медийно обяснение на тези явления. Нужно е да се надскочи анализа на текущия момент и премине към изследване на перспективите.

В този смисъл списание “Политически изследвания” ще се стреми да провокира научните амбиции и теоретическите способности на десетки политолози от по-зрялата и особено по-младата генерация, с цел да се използват по-системно теоретическите основи на политологията и нейните евристични възможности за анализа на политическия процес. Другата основна амбиция на екипа на “Политически изследвания” е списанието да стане център на самоидентификация на българската политологична общност с нейните специфики, да предизвика постоянно общуване и дебат вътре в собствената ѝ среда, с цел самоопознаване и творческо развитие. В крайна сметка да стимулира създаването на истинска творческа среда, която да открие колективното лице на тази общност и качествено да активира дейността на Българската асоциация за политически науки. В този смисъл ще се подкрепя организирането на редовни конференции, дискуссионни клубове и форуми, където да се открие научния потенциал на политологическата общност.

Амбицията на екипа на “Политически изследвания” вече получи положителен отзвук сред мнозина от колегите политолози, редица от тях откликнаха със свои произведения, част от които ще публикуваме в следващите броеве и множество предложения за развитие на списанието.

Древните са казали: “Qui audet vincit”. Който се осмелява — побеждава. Ако дадем тласък на едно ново самоопознаване и творческо развитие на българската политология, списание “Политически изследвания” ще е постигнало целта си. Но началото изисква мощни солидарни усилия на всички политолози, които ще бъдат винаги добре дошли като автори на страниците на списанието.

Георги Карасимеонов
Главен редактор

МЪРТВА ЛИ Е ПОЛИТИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ?

(срещу логическите позитивисти)

СВЕТОСЛАВ МАЛИНОВ

„Дочувам някои твърдят, че политическата философия е мъртва” - пише оксфордският професор по политическа теория Джон Пламенац през 1960 г.¹ По това време едва ли има член на международната общност по политически науки, който да не знае, че тази смърт, макар и с прискърбие, е констатирана от Питър Ласлет през 1956 г.² И всички, включително Ласлет и Пламенац, са наясно с виновниците за тази смърт и начина, по който е причинена. Става дума за „логическите позитивисти и техните последователи, които демонстрират, че много от проблемите, занимавали великите политически мислители от миналото, са фалшиви и се дължат на объркана мисъл и злоупотреба с езика.”³ Несъгласни с тази констатация не липсват, но никой не може да си позволи да пренебрегне атаката на логическите позитивисти и заключението им, че прекарано през прецизния филтър на използвания от тях лингвистичен анализ почти всичко, което е придавало стабилност и блясък на величествената сграда на класическата политическа теория, се оказва нездрав строителен материал без особена стойност.

Още Декарт използва за описание на теоретичните конструкции на древните метафората за „великолепни и пищни дворци, построени само върху пясък и кал”, лишени от здравата основа на модерната наука и нейния метод⁴. Той обаче сам се въздържа от прилагането на своя метод в определени области, където признава ролята на традицията и религията. На логическите позитивисти обаче — които претендират за далечно родство с него — е чуждо всякакво самоограничаване в сферата на морала. Чрез своята критика на метафизиката те разрушават връзката между етика и политическа теория и лишават политическото теоретизиране от фундамент. Претенцията на древните, както и на техните модерни и съвременни последователи, за рационално обосноваване на принципите на морала и политиката би трябвало, следователно, да отмре като благородно, но непосилно за човешките познавателни способности начинание. Атаката на логическия позитивизъм заварва традицията напълно неподготвена, защото е осъществена от неочаквана посока и с безпрецедентни аргументи. За първи път в историята на мисълта се поставя въпросът не за границите

на това, което можем да знаем, а за границите на това, което можем да кажем.

„Логически позитивизъм” е наименованието, което през 1931 г. се дава на философските позиции, застъпвани от група интелектуалци, формирали „Виенския кръг”.⁵ Неговите представители обявяват себе си за продължители на „Виенската емпирична школа”, повлияна от британския емпиризъм и достигнала своята кулминация в антиметафизичния сциентизъм на Ернст Мах (1838-1916). През 1907 г. математикът Ханс Хаан, икономистът Ото Нойрат и физикът Филип Франк учредяват във Виена неформален дискуссионен клуб по проблемите на философията на науката. В него се включват и други техни колеги, споделящи общата цел: да се даде такова тълкуване на научното познание, което да отчете централната роля на логиката и математиката, съчетавайки го с основната теза на Мах за „науката като описание на опита”. През 1922 г. с тяхна помощ във Виена е поканен ученикът на Макс Планк - Мориц Шлик (1882-1936), който заема позицията на починалия Мах като професор по философия на науката. Тъкмо около него се образува онази група от идейни съмишленици, получила наименованието „Виенски кръг”.

През най-силните му години негови членове са физици, икономисти, математици и философи, измежду които, освен вече изброените, са били: Рудолф Карнап, Фридрих Вайсман, Виктор Крафт, Карл Менгер — син, Курт Гьодел, Бела фон Юхос, А. Блумбърг, Феликс Кауфман, Херберт Файгл и др. В течение на 10 години членовете на Виенския кръг провеждат всяка седмица свои сбирки, осъществяват амбициозна издателска програма и провеждат международни конференции, на които се включват техни идейни съмишленици от цял свят. В постоянен контакт с Виенския кръг са били Карл Попър, Алфред Ейър, Ернест Нагел. Единодушно е обаче мнението, че главният импулс на тази радикална програма не би могъл да бъде разбран, ако не се познава творчеството на мислителя, оказал вероятно най-силно директно влияние върху Виенския кръг — Лудвиг Витгенщайн (1889-1951). Тъкмо в неговия Логико-философски трактат (*Tractatus Logico-philosophicus*), излязъл през 1921 г., е зададен фундамента на основните тези на Виенския кръг. Затова и тълкуването му е задължителна стъпка

при анализа на логическия позитивизъм и особено на неговата радикална критика на етическата и политическата философия.

Лудвиг Витгенщайн и неговият Логико-философски трактат

Интерпретиран от гледна точка на неговото въздействие върху етическата проблематика, Логико-философският трактат на Витгенщайн (от тук нататък ще използваме съкращението Трактатът) поразява с радикалната си нетрадиционност. Несъмненото влияние, което оказва върху етическата мисъл⁶, сякаш влиза в противоречие с досегашните трудове в тази област. Класическите произведения в историята на етиката — Никомахова етика на Аристотел или Утилитаризмът на Бентам например, представляват текстове, в които авторите директно третират етическите въпроси и извеждат принципи. За разлика от тях в своя Трактат Витгенщайн само няколко пъти се докосва мимоходом до традиционната проблематика и въобще не се задържа върху нея. Вероятно мнозина биха били изненадани от това, което самият Витгенщайн споделя с Лудвиг фон Фикер по повод целта на своя труд:

Смисълът на книгата е етически. (Der Sinn des Buches ist ein Ethischer). Някога смятах да включа в предговора едно изречение, което в действителност сега не е там, но което ще ти напиша, защото, може би, то ще бъде за теб ключ към тази книга. Това, което възнамерявах да напиша тогава, бе следното: „Работата ми се състои от две части: първата част, представена тук, плюс всичко, което не съм написал. Точно тази втора част е важната. Моята книга, така да се каже, очертава границите на сферата на етическото отвътре и аз съм убеден, че това е единствения строг начин за прокарване на тези граници.“⁷

След това Витгенщайн препоръчва на приятеля си да прочете предговора и заключението, „защото те съдържат най-прекия израз на смисъла на книгата“. Да се вслушаме в този съвет.

Във втория параграф на предговора е изказана теза, разработена по-нататък в цялостния текст, затова ще цитирам⁸ от последния: „4.003 Повечето положения и въпроси, които са били написани на философски

теми, не са неверни, а безсмислени. Затова ние изобщо не можем да отговорим на въпроси от този вид, а само можем да установим тяхната безсмисленост. Повечето въпроси и положения на философите се основават на това, че ние не разбираме логиката на езика си.” „Обратно — четем в края на предговора — истинността на съобщенията тук мисли ми изглежда неопровержима и окончателна. Следователно, аз съм на мнение, че съм решил главното в проблемите.” Знаменитото последно изречение на Трактата гласи: „За което не може да се говори, за него трябва да се мълчи.” Пътят към ненаписаната и по-важна втора част започва от тук. Следователно всеки интерпретатор е поставен в непосилната ситуация да „дописва” Трактата. Все пак Витгенщайн не ни е оставил без никакво продължение. В кратката си Лекция по етика той сам е открял вратата към това, което ни интересува. Но преди нея е необходимо да изминем пътя, заключен между предговора и заключението.

Ще започнем интерпретацията с параграф 1.12: „Защото съвкупността от фактите определя какво е налице, а също така и всичко, което не е налице.” Тук към съвкупността от фактите (определена в параграф 1.1 като „светът”), по думите на Фийбълман⁹, се прибавя логика и то по един традиционен начин. Препратката е към втората дефиниция от Етика на Спиноза, която гласи: „Това нещо се нарича в своя род крайно, което може да бъде ограничено от друго със същата природа”.¹⁰ Така светът на фактите вече съдържа логика.

От следващия параграф („1.13 Фактите в логическото пространство са светът”) можем да заключим: освен световото пространство за фактите има следователно и логическо пространство за съответните логически елементи. Възниква въпрос, отговорът на който е от особена важност за разбирането на Трактата: Как да обясним едновременното присъствие на фактите и в двете пространства? Отговорът е: фактите са в световото пространство, но това, което КАЗВАМЕ за тях, е в логическото пространство.

Верността на този извод категорично се потвърждава по нататък, когато Витгенщайн обяснява връзката логика — език: „3.03 Ние не можем да мислим нещо, което е нелогично, защото в такъв случай би трябвало да мислим нелогично.” Логиката детерминира обхвата на мислите и мисълта не може да премине отвъд логиката. Въображението и интуицията, следователно, не са нелогични. Идеята за ирационалността е погрешна. „3.031 Някой беше казал, че Бог може да сътвори всичко, но само не нещо,

което да противоречи на логическите закони. — Тъй като за един нелогичен свят ние не бихме могли да кажем как той изглежда.”

Логиката е картината на света. Ние нямаме (и не можем да имаме) нелогична картина на нещата. Има логически граници пред въображението. „3.032 Да се представи в езика нещо, „което противоречи на логиката”, е възможно толкова, колкото в геометрията да се представи чрез координатите ѝ фигура, която противоречи на законите на пространството; или да се дадат координатите на точка, която не съществува.” Езикът се подчинява на логиката така, както геометрията се подчинява на пространството. Затова философията никога не може да слезе непосредствено до света, който е „всичко, което е налице” (alles was der Fall ist), тъй като подчинението на езика, наложено от логическото пространство, задължително го дистанцира от него.¹¹ Оттук и вечното безпокойство за степента на съответствие между нашия език и света. Готлоб Фреге има точно това предвид, когато пише в книгата си “Основни на аритметиката” следното: „Дефинирането на даден обект не потвърждава нищо за обекта, а само полага (lays down) смисъла на някакъв символ”.¹²

В параграф 2.012 (В логиката нищо не е случайно: ако вещта МОЖЕ да бъде в състоянието на нещата, тогава в нея трябва да може да се предвижда възможността за състоянието на нещата) забелязваме началните стъпки в разгръщането на едно от основните за Трактата тези, че логиката и математиката се състоят от тавтологии. По този въпрос Витгенщайн следва гледната точка на Ръсел и Уайтхед, развита в техния труд “Principia Mathematica” (1925), че математиката може да се извлече от логиката. Нека да демонстрираме това чрез редопологането на няколко параграфа (6.1, 6.1, 6.2, 6.21, 6.22, 6.234):

Пропозициите на логиката са тавтологии. Следователно пропозициите на логиката не казват нищо. (Те са аналитични пропозиции).

Математиката е логически метод. Математическите пропозиции са уравнения и следователно са псевдопропозиции. Математическата пропозиция не изразява никакъв смисъл.

Логиката на света, която пропозициите на логиката показват в тавтологии, математиката показва в уравнения. Математиката е метод на логиката.

В параграф 6.241 чрез доказателството на пропозицията $2 + 2 = 4$ Витгенщайн демонстрира, че доказателството в математиката е хвърляне на светлина върху тавтологии. В тази връзка за нас основен интерес представлява въпросът за тавтологията и противоречието. За да преминем към него трябва да изясним проблема за структурата на пропозицията.

За Витгенщайн пропозицията представя съществуването и несъществуването на нещата. Езикът е съвкупността от пропозициите. Всичко, което казваме за фактите, е в логическото пространство (4.1, 4.001). Анализът на езика, следователно, е логически анализ на „съдържанието на пропозицията“. Последното трябва да бъде разбрано като „съдържанието на смислената пропозиция“ (3.13), защото мисълта е смислената пропозиция (4). Каква е структурата на пропозицията, какви са нейните съставни единици, които с основание бихме могли да наречем основни лингвистични единици? Отговорът задължително преминава през пространството на света. Той не може да бъде даден само в рамките на логическото, защото когато добавихме логика към фактите, ние придадохме както на фактите логически характеристики, така и на логиката — фактуални. Отправната ни точка тук ще бъде така наречената „субстанциалност на света“.

„Субстанцията е това, което съществува, независимо от онова, което се случва“ (2.024). Ако я нямаше тази субстанциална установеност, „ако светът нямаше субстанция, тогава това дали дадена пропозиция има смисъл, би трябвало да зависи от това, дали някоя друга пропозиция е вярна“ (2.0211). Тогава би било невъзможно да се формира образ на света (верен или неверен) (2.0212). „Ясно е също така, че един свят, колкото и да е различен от действителния, трябва да има нещо общо с него — формата“ (2.022). На света може да се даде една твърдо установена форма само ако има предмети (2.026). „Твърдо установеното, съществуващото и предметът са едно и също нещо“ (2.027). „Конфигурацията е променящото се, непостоянното“ (2.0721). „Конфигурацията на предметите образува състоянието на нещата“ (2.0272). Това, което е налице — фактът — е съществуване на състояния на нещата, като състоянието е съединяване на предмети (2, 2.01).

Ние си създаваме образи на фактите. Логиката е тяхната картина. Образът представя фактите в логическото пространство. Той е модел на действителността. Всеки образ е СЪЩО и логически образ. Логическият образ на фактите е мисълта. Знакът, чрез който изразяваме мисълта, наричаме пропозиционален. В този смисъл „логически съвършеният език“

(понятието е на Фреге) е определен от Витгенщайн като пропозиция, в която мисълта е изразена така, че на предметите на мисълта отговарят елементите на пропозиционалните знаци. Целта е пълно съответствие между световата субстанция и езика. Докосвайки световата субстанция с езика, ние изразяваме логика.

Едва след всичко, казано дотук, идва ред на първия по важност (но не и по ред на появяване) проблем за основната лингвистична единица. Тя трябва да отговаря на две условия: 1. Нейният смисъл трябва да бъде даден директно, без посредничеството на други пропозиции, защото (както вече бе казано) светът има субстанция; 2. Тя трябва да се съотнася пряко към света.

На тези изисквания, според Витгенщайн, отговаря името. То означава предмета и предметът е неговото значение. Името замества предмета в пропозицията. Конфигурацията от имена в пропозиционалния знак съответства на конфигурацията на предметите в положението на нещата. В пропозицията сякаш се сглобява определено положение на нещата. Вместо да се казва, че тази пропозиция има този и този смисъл, може направо да се каже: тази пропозиция представя това и това положение на нещата. Затова действителността се сравнява с пропозицията, защото смисълът на пропозицията е нейното съгласуване или несъгласуване с възможностите за съществуване или несъществуване на нещата (3.201, 3.202, 3.203, 3.21, 3.22).

Най-простата пропозиция е елементарната. Тя се състои от имена; тя е връзка, верига от имена. Името присъства в пропозицията само в контекста на елементарната пропозиция, утвърждаваща съществуването на състояние на нещата. Възможностите за истинност на елементарната пропозиция означават възможностите за съществуване и несъществуване на състоянията на нещата. Пропозицията, следователно, е израз на съгласуването и несъгласуването на елементарните пропозиции с възможностите за истинност, които възможности са условията за истинността или неистинността на пропозициите. Въвеждането на елементарни пропозиции е основно за разбирането на всички други видове пропозиции. Разбирането на общите пропозиции зависи изцяло от разбирането на елементарните пропозиции. При анализ на пропозициите, следователно, трябва да достигнем до елементарни пропозиции, които се състоят от имена, намиращи се в непосредствена връзка.

При n брой елементарни пропозиции (n е крайно число) възможностите

за разпределение на истинност и неистинност са 2 на степен n на брой. Можем да илюстрираме това с помощта на таблици, където p , q и r са елементарни пропозиции, а v и n означават съответно „вярно“ и „невярно“.

Веднага забелязваме двата екстремума — първият, когато пропозицията е вярна за всички възможности за истинност на елементарните пропозиции, и вторият, когато пропозицията е невярна за всички възможности за истинност. В първия случай наричаме пропозицията тавтология, а във втория — противоречие. Вече отбелязахме, че пропозициите на логиката и

p	q	r
В	В	В
Н	В	В
В	Н	В
В	В	Н
Н	Н	В
Н	В	Н
В	Н	Н
Н	Н	Н

p	q
В	В
Н	В
В	Н
Н	Н

p
В
Н

математиката са тавтологии. Затова в логиката НИКОГА не може да има изненади и затова безброй много нейни пропозиции следват от половин дузина „основни закони“. Всички пропозиции в логиката казват едно и също.

Направеният дотук анализ вероятно изглежда твърде дълъг и обходен с оглед на нашия първоначален проблем, но той ни дава възможност да проследим логиката, по която се достига до един наистина „смъртоносен“ извод за политическата теория: не съществува никакъв рационален фундамент за формулиране на етическа пропозиция. Посочването на всички верни пропозиции е съвкупността от естествените науки. Всички

пропозиции обаче са равноценни. Нашият език не може да надмогне себе си. Той не може да изрази нещо висше. „Етиката е трансцендентална” пише Витгенщайн, разбирайки нейната трансценденталност според Кант, а именно отвъд опита. Ясно е, че тя не позволява да бъде изказвана. Това, което можем да изказваме, трябва да бъде или логически (тавтологично) вярно, или фактуално вярно. Етическите пропозиции не отговарят на тези изисквания.

Етиката, ако тя е нещо, е свръхестествена, а нашите думи изразяват само факти: както чашата за чай побира само една чаша вода, дори когато излеем върху нея един галон. Казах, че що се отнася до факти и твърдения съществува само относителна ценност, относително добро, справедливо и т.н. .. Блъскането в стените на нашата клетка е напълно, абсолютно безнадеждно.¹³

Опитът за придаване на безусловен смисъл на ценностните пропозиции е лингвистична свръхпретенция, непремерен скок, завършващ в пропастта на безсмислието, злоупотреба с езика. Витгенщайн не е чужд и на трагизма, присъщ на този човешки опит, но смяната на перспективата не би променила смисъла. Рационалното обосноваване на етиката би означавало да се премине отвъд езика, т.е. отвъд света, защото в него всичко е така, както е, и всичко се случва така, както се случва: в него няма никаква ценност. Етическите спорове могат да бъдат страстни, разгорещени, продължителни, дори безкрайни, достойни за уважение, но тяхна първа и последна напълно изчерпваща ги характеристика е, че са безсмислени. За рационално обоснована етика не може да се говори, с такава претенция може само да се мълчи.

Логическият позитивизъм и смъртта на политическата теория

Длъжни сме да напомним, че с по-късните си произведения Лудвиг Витгенщайн отива отвъд логическия позитивизъм и не е редно като цяло неговото творчество да бъде причислявано към това философско направление. Никой не може да оспори обаче, че между тезите на Трактата и водещите идеи на логическия позитивизъм съществува пряка връзка. Откриваме я във философския манифест на Виенския кръг, публикуван

през 1929 г. и озаглавен “Научното разбиране за света” (Wissenschaftliche Weltauffassung). В него можем да прочетем:

Научната концепция за света познава само емпирични съждения за всички видове неща и аналитичните съждения на логиката и математиката... Първо, тя е емпирична и позитивистка; познание съществува само чрез опита, който се основава на това, което ни е непосредствено дадено. Това поставя границите на съдържанието на легитимната наука. Второ, за научната концепция за света е характерно приложението на определен метод, а именно – логическия анализ.... В науката няма „дълбини“; навсякъде има само повърхност; целостта на опита образува сложна мрежа, която не винаги може да бъде проследена и често може да се схване само частично... За научната концепция за света няма неразрешими загадки. Изясняването на традиционните философски проблеми довежда, от една страна, до тяхното демаскиране като псевдо-проблеми, а от друга, до тяхното трансформиране в емпирични проблеми, поставяйки ги по този начин под опеката на експерименталната наука.¹⁴

В своя манифест Виенският кръг разгръща цялостна философска програма и посочва онези мислители, от които черпи идеите си и вдъхновение. Те са групирани в следните направления:

1. Позитивизъм и емпиризъм: Дейвид Хюм, мислителите на Просвещението, Джон Ст. Мил, Авенариус и Ернст Мах.

2. Фундамент, цели и методи на емпиричната наука: Ернст Мах, Анри Поанкаре, Пиер Дюем, Алберт Айнщайн.

3. Логика и аксиоматика: Лайбниц, Г. Пеано, Готлоб Фреге, К. Шрьодер, Бертранд Ръсел, Алфред Уайтхед и Лудвиг Витгенщайн.

4. Хедонизъм и позитивистка социология: Епикур, Дейвид Хюм, Джеръми Бентъм, Джон Ст. Мил, Огюст Конт, Карл Маркс, Лудвиг Фойербах, Хърбърт Спенсър.

В историята на философията логическият позитивизъм се самоопределя като философското направление, което съзнателно си поставя за задача да осъществи радикална критика на философската традиция. Според думите на Рудолф Карнап: „Ние не даваме отговори на философските

въпроси, а вместо това отхвърляме всички философски въпроси, независимо дали са метафизически, етически или епистемологически.” Според Карнап философията трябва не да бъде обновявана, а да бъде разрушена.¹⁵ Очевидно на такава атака не би могла да се противопостави и традиционната етическа и политическа философия.

Измежду логическите позитивисти най-завършени в тази посока изглеждат възгледите на оксфордския професор по философия Алфред Ейър (1910-1989), чест гост на сбирките на Виенския кръжок. Неговата принадлежност към логическия позитивизъм е заявена в предговора на книгата му “Език, истина и логика” (1936), определяна като най-добрата логико-позитивистка книга на английски език.¹⁶ В една от нейните глави със симптоматичното заглавие „Критика на етиката и теологията” е представено приложението на ключовия „принцип на верификацията” в сферата на етическото. Като методологическо понятие „верификация” (от лат. *verus* (истинен) и *facio* (права)) по принцип е означавала процеса на установяване на истинността на научните твърдения в резултат на тяхната проверка. Логическият позитивизъм прецизира нещата с формулирането на нов принцип, според когото всяко научно осмислено твърдение може да бъде сведено до съвкупност от т. нар. „протоколни изречения”. Последните фиксират данните на чистия и непосредствен опит, образуващ емпиричната база на науката.

В комбинация с принципа на единството на научното познание, този критерий поставя непосилни изисквания към всички пропозиции на традиционната философия. Ейър се възползва в максимална степен от строгостта на тези критерии както личи още в първата глава на книгата му с впечатляващото заглавие „Елиминиране на метафизиката”. В нея той заявява, че следвайки Хюм, разделя всички истинни пропозиции на два класа: тези, които според неговата терминология засягат „отношения между идеи”, и тези, които засягат „реално съществуващи неща”.¹⁷ Първият клас включва априорните пропозиции на логиката и чистата математика. Вторият клас бива определен като „емпирични хипотези”. Принципът на верификацията се занимава именно с тях. Ето как е дефиниран той:

Ние казваме, че дадено изречение е наистина смислено за някакъв човек ако и само ако той знае как да верифицира пропозицията, която то претендира, че изразява, т.е. ако той знае какви

наблюдения биха го довели при съответните условия да признае пропозицията като истинна или да я отрече като неистинна. Ако, от друга страна, предполагаемата пропозиция е от такъв характер, че предположението за нейната истинност или неистинност е съвместима с всяко каквото и да било предположение, отнасящо се до същността на бъдещото му включване в субективния опит, то тази пропозиция е ако не тавтология, то просто псевдопропозиция. Изречението, което я изразява, може да бъде емоционално смислено за субекта, но строго погледнато, то е безсмислено.¹⁸

Ейър прокарва разграничение между практическа верифицируемост и верифицируемост по принцип, илюстрирайки това с пропозицията „има планини от другата страна на луната”. Очевидната невъзможност да се верифицира на практика тази пропозиция (годината е 1936!) не я превръща в псевдопропозиция, защото по принцип е ясно какви наблюдения са необходими, за да се установи нейната истинност или неистинност. От друга страна изречения като „Държавата е действителността на нравствената идея” (Хегел) не са верифицируеми дори по принцип. Ако авторът на подобно изречение не може да обясни как ще верифицира пропозицията си и същевременно тя не е тавтология, следва, че той е казал нещо безсмислено. В хода на разсъжденията си (особено глава V „Истина и възможност”) Ейър доказва, че всички пропозиции, които имат фактуално съдържание, са емпирични хипотези. „А това означава, че всяка емпирична хипотеза трябва да отговаря на някакъв актуален или възможен опит, т.е. едно изречение, което не отговаря на никакъв опит, не е емпирична хипотеза и съответно няма фактуално съдържание”.¹⁹ Но след като тавтологиите и емпиричните хипотези изчерпват смислените пропозиции, то пропозиция, която не е нито едното, нито другото, е безсмислена. Повторението на основните аргументи от Трактата на Витгенщайн е очевидно.

По-нататък Ейър си поставя въпроса възможно ли е да се редуцират разсъжденията за етически ценности до емпирично-фактуални съждения. Ако това не е възможно, то те неизбежно трябва да бъдат определени като безсмислени, защото няма да задоволят критерия за верифицируемост. Примерът, даден от Ейър относно етическите пропозиции, е добил с годините христоматийна стойност:

Ние казваме, че причината, поради която те са неанализирани, е в това, че те са просто псевдо-концепции. Присъствието на етически символ в дадена пропозиция не добавя нищо към нейното фактуално съдържание. Т.е. ако кажа на някого „ти постъпи неправилно като открадна тези пари“, аз не заявявам нищо повече, отколкото ако просто бях казал „ти открадна тези пари“. Добавяйки, че това действие е неправилно, аз не изразявам нещо допълнително, а просто показвам своето морално неодобрение към него. То е същото, ако бях казал „ти открадна тези пари“ с особени нотки на ужас или го бях написал със специална добавка от няколко възкликателни знака. Тонът или удивителните знаци не добавят нищо към строгия смисъл на изречението. Те просто служат, за да покажат, че в изразеното в него, говорещият влага някакви чувства.“²⁰

Вместо коментар, който според мен е напълно излишен в случая, ще припомня двете тези на Витгенщайн: Всички пропозиции са равноценни (6.4); Етиката е трансцендентална (6.421). Ейър не оставя никакво съмнение, че неговата „критика на етиката и теологията“ цели пълно отхвърляне на начина, по който са съществували до момента. За дълбочината на това отрицание можем да съдим по следната саркастична забележка: „Тези философи, които пълнят своите книги с твърдения, че интуитивно „знаят“ тази или онази морална или религиозна „истина“, просто осигуряват работа на психоаналитиците.“²¹

Крайно любопитно е, че от този сарказъм на практика се ражда нова позитивистка теза. Една от възможностите етическите пропозиции да избегнатопределението „метафизически“ (т.е. безсмислени) е впродуцирането на техен епистемологически гарант, задоволяващ критериите на логическите позитивисти. Точно тази теза развива Мориц Шлик — при него гарант на етическите пропозиции става психологията, разбрана строго сциентистки. „Всяко име, което се използва при общуването, трябва да има смисъл, който да сме в състояние да определим.“²² В етиката обаче това непрекъснато се забравя. Шлик плътено се придържа към аргументите, отхвърлящи възможността за смислено говорене по трансцендентални проблеми. „Етиката трябва да се занимава изцяло с действителното; според мен това е най-важната пропозиция, която определя нейната задача. За

нас е чужда гордостта на онези философи, които твърдят, че въпросите на етиката са най-благородните и най-издигнатите.”²³ В науката, опознаваща човешкия опит, няма дълбина и повърхност, не съществува йерархия на високи и ниски въпроси.

Отхвърляйки различните алтернативи, Шлик постепенно стига до извода, че централният проблем за етиката е „каузалното обяснение на моралното поведение”. По този начин специфично етическите проблеми стават трудно отделими от психологическите. „Защото без съмнение, откриването на мотивите или законите на всеки тип поведение, включително и моралното, е чисто психологически проблем”. Заличаването на хилядолетните различия между клоновете на познанието не трябва да ни смущава, защото истинският философ трябва да се стреми да обедини отделните науки: “sub specie aeternitatis за него има само една реалност и една наука”. Редуцирането на етиката до психологията не е нейна деградация, а “сполучливо опростяване на картината на света”.²⁴ Губейки спецификата си, превръщайки се в клон на психологията, етиката губи и проблематичността си. Тя не е трансцендентална. За нея може да се говори. Настъплението на тази нагласа в социалните науки през 50-те години на XX век е неудържимо. Започва ерата на бихейвиоризма в политическата наука. Политическата теория в своя класически вариант е вече невъзможна. Интелектуалната честност изисква да се изправим пред въпроса възможна ли е тя изобщо.

Критика на логическия позитивизъм

Политическите теоретици могат напълно да се доверят на философите относно фундаменталната критика. Последните се посвещават на тази задача с такава всеотдайност, че в края на 60-те години на XX век вече е безпроблемно да се заяви: „Логическият позитивизъм е мъртъв или поне е толкова мъртъв, колкото би могло да бъде едно философско движение.”²⁵

Най-разрушителната критика е проведена срещу „принципа на верификацията”. Ако припомним една от най-кратките му формулировки „смисълът на една пропозиция е методът на нейната верификация” (Карнап), то лесно можем да усетим нестабилния статус на този принцип според постулатите на самия логически позитивизъм. Принципът на верификацията не може да бъде „до-казан” чрез научни наблюдения или

опити и следователно не може да бъде „из-казан” чрез научни пропозиции. Той не е по никакъв начин и самоочевиден, защото не се състои от тавтологии. Парадоксално, но логическите позитивисти се оказват безпомощни да верифицират „принципа на верификацията” съгласно критериите, които самия принцип изисква да се спазват. Дали пък този принцип не е (в най-лошия смисъл на думата!) метафизически? Витгенщайн намеква за това. Защо тогава да се съобразяваме с него?

Ейър, например, също признава, че този ключов принцип не може да бъде емпирично доказан и предлага да бъде приет а priori. Но с това се дава с нищо необоснована привилегирована позиция на пропозиция, която един правоверен логически позитивист може спокойно да обяви за безсмислена. По-разумно постъпват автори като Рудолф Карнап, които, за разлика от Ейър, осъзнават опасността. Австрийският логик усложнява аргументацията, характеризирайки „принципа на верификацията” като инструмент за „рационална реконструкция” на понятия като „метафизика”, „наука”, „смисъл” и пр. Има се предвид, че ако приписваме смисъл само посредством „верифицируемост”, ние ще можем да придадем яснота на езика си и да разграничим различните когнитивни полета едно от друго — „метафизическото” от „научното” например. Но това означава, че един „чист” метафизик, който просто твърди, че изходните му пропозиции са смислени, не може да бъде атакуван с „принципа на верификацията”. Зад всичко прозира основателната, но съвсем не „строга” теза, според която принципът трябва да се третира като препоръка да не се приемат за смислени онези пропозиции, които не отговарят на изискванията му. Високата претенция на логическия позитивизъм обаче беше за унищожаване на метафизиката, а не за формулиране на препоръки и предположения за смисленост; накрая излиза, че или трябва да приемем „принципа на верификацията” а priori (което е необосновано), или като препоръка (с която можем и да не се съобразим).

Прословутият принцип поражда проблеми и на друго равнище. Радикалното му прилагане заплашва не само метафизиката, но и самата наука. Пропозициите, които съставляват научните закони например, никога не могат да бъдат напълно и окончателно верифицирани — това е изначално невъзможно с оглед на ограничения човешки опит. И тук логическите позитивисти не са в състояние да се защитят; в желанието си да решат проблема те започват да използват съвместно с „verifiability”

понятията „confirmability” и „testability”; допълнително въвеждат “principle of tolerance”, за да защитят тезата, че е възможно структурирането на език, в който наистина всички смислени пропозиции са верифицируемите. Твърде дълга е дискусията за това какво по същество може да бъде спасено и какво успяват да спасят логическите позитивисти от „принципа на верификацията”. Важното е, че на края имаме значително отслабване на техните позиции, ревизия на основни понятия и ново смекчаване на „строгостта” на изводите.

На критика е подложено и разбирането на логическите позитивисти за същността на научното развитие и обяснение. Историята на научните теории разкрива дълбоки разриви и обрати, позволяващи да се говори за концептуални революции в модерната наука. Очевидно никога не е било налице постъпателното едноизмерно разширяване на научното познание посредством прецизни пропозиции, отговарящи на „принципа на верификацията”. Не само философите на науката, но и най-големите учени на XX век (Айнщайн и Бор например) са достигнали до заключението, че няма директна логическа връзка, няма добре утъпкан път или стандартна процедура, по които да се придвижим от научните факти към научните теории. „Идеализираната” представа за научното развитие е в основата на погрешна (или по-точно крайно ограничена) концепция за човешкото познание. Един от критиците в тази посока е Карл Попър, който първоначално е споделял идеите на логическия позитивизъм и е бил редовен участник в дейностите на Виенския кръг:

Науката не е стъпила върху здрава основа. Дръзките конструкции на нейните теории сякаш се издигат върху тресавище. Те са като наколни жилища. Техните пилони се спускат отгоре надолу, но не се опират в някаква естествена или „пред-зададена” основа; и ако ние спираме да забиваме пилоните все по-дълбоко, то това не се дължи на факта, че сме достигнали твърда основа. Ние просто спираме в момента, в който сме удовлетворени, че пилоните са достатъчно стабилни, за да издържат конструкцията, поне на първо време.²⁶

Показателно е, че тъкмо един от най-известните мислители, ангажиран с каузата на логическия позитивизъм, впоследствие оспорва

ключовата идея за *Wissenschaftliche Weltauffassung*, която е в основата на философския манифест на Виенския кръг, публикуван през 1929 г. Попър е измежду категоричните критици на твърдствата смислено=научно и безсмислено=ненаучно. Ярка илюстрация на тази промяна в позицията са трудовете му след Втората световна война, превърнали го в един от водещите политически теоретици на XX век.

Не остава без атаки и тезата за „единството на науката“. Срещу нея излагат аргументи още в края на 30-те години на XX век представителите на Франкфуртската школа. В духа на традиционното за немската мисъл разграничение между *Naturwissenschaften* и *Geisteswissenschaften* Хоркхаймер обвинява логическите позитивисти в

*предполагане на всички форми на битието като константни. Твърдението, че правилната форма на всяко познание е идентично с физиката и че физиката е великата наука-обединителка, превръщаща в свои подразделения всички останали науки — това твърдение предполага определени структури като непроменни и представлява едно априорно съждение.*²⁷

Позитивистко-физикалистката концепция за наука е неприложима в сферата на социалното познание. Не е възможно да се изведат например закони на историческото развитие на човечеството, които да имат статуса на законите в областта на биологията или химията. Хората сами правят и преправят собствената си история, променят с усилия нейния ход, непрекъснато я тълкуват и пре-тълкуват. Това е постоянен и никога незавършващ процес. Затова и претенцията за ценностно-неутрални пропозиции в социалните науки е неосъществима по принцип, макар и подобен стремеж да е достоен за уважение. Интерпретациите в сферата на науките за духа не могат да следват критериите за обработка и анализ на данните при естествените науки.

Очевидните успехи на науките за природата, стъпили върху математиката, винаги са изкушавали човешкия ум да се опре на тяхната сила и точност и в науките за човека. Тъкмо затова дълбинното разграничение между тях трябва винаги да бъде удържано. Макар и възможна понякога, методологическата екстраполация трябва винаги да бъде държана под око. Емпиричните изследвания в социалните науки са нещо естествено,

но „върховенството” принадлежи не на данните, а на разума, който е в началото и в края на познавателния процес.²⁸ В социалния свят е постоянно налично напрежението между актуално и потенциално, между това-което-е и това-което-може-бъде, ако действията на хората се осмислят и насочат по определен начин. В света на природата е точно обратното. Става дума за различен опит, изискващ различен метод при неговото описване и осмисляне. В тази връзка е и налагането на понятието *Erlebnis*, използвано от Дилтай и Хусерл, за обозначаване на специфичния жизнен човешки опит при *Geisteswissenschaften*.

Философската традиция (и както се вижда най-вече германската) изработва твърде бързо необорими аргументи срещу претенциите на логическите позитивисти. На практика тя демонстрира, че цялото начинание на логическите позитивисти да отхвърлят метафизиката се опира на изключително слаби, наивни и елементарна метафизически предпоставки. Това косвено реабилитира и политическата теория като сменя от нея обвиненията в безсмисленост, придавайки ѝ самостоятелност и собствени критерии за преценка и смисъл.

Освен с помощта на философите, политическата теория може да се защити от логическия позитивизъм и със собствени аргументи. Нейната история демонстрира наличието на голямо разнообразие от понятия, символи и смисли. С тяхна помощ определени умове са търсели онова рационално познание за същността на политиката, нейните цели и средствата за тяхното осъществяване, което нарекохме политическа теория. Нейните класици определихме като онези мислители, чиито произведения поставят началото, обогатяват и съхраняват традицията на търсене на това рационално познание за политиката. В самата сърцевина на традицията е заложена невъзможността да се постигне ясен, недвусмислен и едноизмерен политически език. Безсмислено е да се търси уеднаквяване на понятия, когато става дума за описание на различен човешки опит в различен исторически контекст. Как бихме могли да „заковем” смисъла на понятието „справедливост” след неговата хилядолетна употреба — достатъчно е да споменем Платон, Маркс и Хайек? В хилядолетната традиция никой не е успял да застане на външна за самата политическа теория гледна точка и да предложи убедителна за всички и окончателна дефиниция на дори едно от нейните основни понятия — включително и на понятието „политика”.

Дълбоко греши този, който смята, че това е слабост, която трябва да

бъде преодоляна. Напротив — това е вътрешно присъща характеристика на политическата теория, без което тя завинаги ще загуби своето вдъхновение и облик. Класиците ни учат как се е мислело и как може да се мисли за политиката. Политическата теория съществува, защото отговаря на изначалната потребност да знаем какво са ни дали някога и на какво са способни днес разумът и въображението на човека като политическо животно. Стремекът към унификация означава да се обезцени и отхвърли свободата на мисълта като неизбежна характеристика на историята на политическата теория и същевременно като основна ценност на човешкото съжителство. Той е епистемологически и исторически безсмислен и неосъществим, а от политическа гледна точка директно атакува свободата да мислиш и действаш, воден от собствените си убеждения.

В антиутопията си 1984 г. Джордж Оруел е създал безсмъртния символ на изчистения от нюанси и двусмислици „новговор“ (newspeak) — единствения език на света, речниковия фонд на който става все по-малък с течение на времето. „Орязваме езика до кокала“ (we're cutting the language down to the bone) — гордо заявява един от езиковите инженери на Големия Брат.²⁹ Целта е да се премахнат всички неясноти и абстракции, за да се пречисти човешката мисъл и да се сведе до минимум нейната свобода. Това е единственият начин да се направят невъзможни престъпленията чрез мисълта (thoughtcrimes), защото накрая просто няма да има думи, чрез които да се извършат. Цялата политическа реалност ще бъде сведена до един-единствен вариант, съвпадащ напълно с волята на властниците. Един език, една реалност, еднакви мисли, еднакви хора... Сбъднатата мечта на тоталитаризма.

Не това са имали предвид, разбира се, логическите позитивисти в добронамерения си стремеж да преодолеят недостатъците на хуманитарното познание чрез прочистване на езика. Джордж Оруел обаче изглежда винаги е знаел нещо, за което те не са си давали сметка — прочистването на езика стеснява възможностите ни да мислим за света и в крайна сметка ограбва свободата ни. Впоследствие психолозите и лингвистите ще доказват в научните си трудове, че думите, които имаме в наличност, за да общуваме, влияят върху начина, по който мислим.³⁰ Различните езици предполагат различни концепции за действителността. Чрез езика на модерната наука човекът е намерил убедителен начин да говори за света на природата. Да говори разбираемо и подредено с термини,

смисълът на които (в огромното им мнозинство) е ясен и недвусмислен. Това е довело до неимоверно нарастване на познанието и внушителни успехи в практическото му приложение. Изглежда тъкмо тези безспорни успехи на науките за природата раждат неизбежното изкушение за налагане на техния метод и език върху науките за човека. Това обаче е възможно само ако приемем, че става дума за една и съща реалност, само ако сме склонни да натурализираме човешкото, да сведем до определена натура всяка форма на култура. „Политическото” - за разлика от „природното” - не е нещо външно за човека, което е предзададено и непроменно и предполага единен метод и единен език за изследване. Хората създават и пресъздават „политическото”, хората конструират и реконструират метода за неговото изучаване, хората градят и разграждат езика, чрез който говорят по политически теми.

Символът на Оруел за тоталното насилие над човешката личност чрез прогонване на последните следи от свобода дори в мисълта не е бил известен през разцвета на логическия позитивизъм. Но връзката между смисъла на думите и политическата власт е получила своята класическа формулировка три века по-рано от Томас Хобс (вж. глава 6 „Томас Хобс и гражданската философия”). В желанието си да разчисти езиковото пространство пред себе си философът дава множество дефиниции в началото на своя труд „Левиатан” (1651 г.). Достигайки до основните етически категории, Хобс заявява, че човек нарича добро (good) онова, което е обект на неговите влечения и желания, а зло (evil) онова, което е обект на неговата омраза или отвращение. Какво би станало обаче ако хората имат различия относно това, което мразят или обичат? Как ще се формира тогава смисълът на думите? Отговорът на Хобс е ясен: там, където има държава, това ще трябва да сторят властимащите личности или институции. Или още по-ясно: могъщият суверен ще получи властта да определя смисъла на думите в публичния език и ще изисква от поданиците да се съобразяват с това.³¹ В името на сигурността и общия мир поданиците ще се откажат от своята свобода сами да преценяват и ще подчинят волята си на суверена.

Това е логическия предел на стремежа да се преодолее разноречието в етиката и политиката. В тяхното познавателно поле сякаш няма възможност за радикални открития и откриване на всеобщи закони. Техният непрекъснато изменящ се предмет с неясни очертания не може да бъде уловен и фиксиран чрез логическия инструментариум на точните

науки. Политическата мисъл и дейност не могат да се опишат, подредят и уеднаквят с помощта на външни за тях термини, защото вътрешно са наситени с различия, противоречия и конфликти. Ако си поставим за цел „умиротворяване“ на етическото и политическо разноречие, то на практика ние трябва да изискваме постоянно полагане на усилия за унифициране на спонтанно пораждащи се различия. Няма друг начин да се постигне това освен чрез насилие над индивидуалната свобода. Историческият опит ни показва, че това е единственият за постигане на подобна цел. Философската строгост на Хобс го потвърждава. Въображението на творци като Оруел ни казва същото. От паметника всички тираны го знаят.

Да се запитаме по примера на Кант: В какъв свят е възможна по принцип политическата теория? Исайя Бърлин отговаря по един забележителен начин в началото на класическия текст „Две концепции за свободата“: „Ако хората бяха единни по въпроса за смисъла на живота, ако прародителите ни бяха живели необезпокоявани в Райската градина, то едва ли някой би се заел с изследванията, на които се е посветила Катедрата за социални и политически теории...”³² Политическата теория е възможна в свят, където има несъгласие между хората относно смисъла на живота; тя е възможна в общество, в което има плурализъм на жизнените цели. Не можем да сме сигурни дали рано или късно това няма да се окаже универсален човешки жребий; със сигурност можем да твърдим, че социалният свят на западната модерност е точно такъв. В този свят политическата теория не само не е мъртва — тя е неизбежна и незаменима.

Бележки:

¹Plamenatz, John. “The Use of Political Theory” in *Political Studies*, vol.8, 1960, p. 37.

²Laslett, Peter. “Introduction” to *Philosophy, Politics and Society*, series 1, Blackwell, Oxford, 1965, p. 4.

³Plamenatz, John, op. cit., p.38.

⁴Декарт, Рене. Избрани философски произведения, София, Наука и изкуство, 1978, стр. 122.

⁵Информация за Виенския кръг може да бъде почерпена от: Bryant, Christopher. *Positivism in Social Theory and Research*, London, Macmillan, 1985, pp.109-133; Ayer, A.J. (ed), *Logical Positivism*, Free Press, Illinois, 1959; Neurath, Otto. *Empiricism and Sociology*, Dordrecht and Boston, 1973. Victor Kraft, *Der Wiener Kreis: Der Ursprung des Neopositivismus* (1950, 2nd ed. 1968; Eng. trans., *The Vienna Circle*, 1953, reprinted 1969), P. Achinstein and S.F. Barker (eds.), *The Legacy of Logical Positivism: Studies in the Philosophy of Science* (1969); and *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. 1—5 (1956—70).

⁶Dewey, Robert. “Wittgenstein and His Impact on Contemporary Ethical Thought” in *Proceedings of the Second Wittgenstein Symposium*, Vienna, 1978.

⁷Englemann, P. Letters from Ludvig Wittgenstein, Horizon Press, New York, 1967, p. 143.

⁸Всички цитати са по: Витгенщайн, Лудвиг. "Логико-философски трактат" в Избрани съчинения, превод: Николай Милков, Наука и изкуство, София, 1988.

⁹Feiblemann, J.K. Inside the Great Mirror. A Critical Examination of Russel, Wittgenstein and their Followers, Martinus Nijhoff, Hague, 1958, p. 58.

¹⁰Спиноза, Бенедикт. Етика, Наука и изкуство, София, 1981, стр. 61.

¹¹В лекциите си от 1918 г. Витгенщайн развива следните две тези: 1. Комбинациите от неща са класове. 2. Има повече класове, отколкото неща. Ние следователно никога не можем да говорим за единичното извън контекста на всеобщото.

¹²Frege, Gotlob. The Foundations of Arithmetics, Basil Blackwell, Oxford, 1950, p. 78.

¹³Витгенщайн, Лудвиг. "Лекция по етика" в сп. Философска мисъл, бр. 5, 1989, стр.56, 59.

¹⁴Neurath, Otto, op. cit., p. 306-309.

¹⁵Цитиран по: Passmore, John. „Logical Positivism" in The Encyclopedia of Philosophy, New York: Macmillan, 1967, vol. V, p.53.

¹⁶Plant, Raymond. Modern Political Theory, Basil Blackwell, Oxford, p. 5.

¹⁷Ayer, A.J. Language, Truth and Logic, Victor Gollancz, London, 1958, p. 31.

¹⁸Ibid., p.35.

¹⁹Ibid., p.41.

²⁰Ibid., p.107.

²¹Ibid., p.120.

²²Schlick, Moritz. "Problems of Ethics" in Ayer, A.J. (ed). Logical Positivism, Free Press, Illinois, 1959, p. 249.

²³Ibid., p.258.

²⁴Ibid., p.263.

²⁵Passmore, John. "Logical Positivism" in The Encyclopedia of Philosophy, New York, Macmillan, 1967, vol.V, p. 57.

²⁶Popper, Karl. The Logic of Scientific Discovery, London, 1959, p.111.

²⁷Horkheimer, Max. "The Latest Attack on Metaphysics" in Critical Theory, New York, 1972, p. 146.

²⁸Pollock, Fr. "Empirical Research into Public Opinion" in Critical Sociology, Penguin, 1976, p. 228

²⁹Orwell, George. Nineteen Eighty-Four. London, Penguin Books, 1990, p. 51-55.

³⁰Myers, David G. Psychology. 4th ed. Holland: Worth Publishers, 1986, p. 352.

³¹Hobbes, Thomas. Leviathan, edited by Richard Tuck, Cambridge University Press, 1992, p. 39.

³²Бърлин, Исая. Четири есета за свободата, превод: Искра Велинова, София, 2000, стр. 186. Нашата тема е подробно разгледана в по-късния текст на Бърлин "Does Political Theory Still Exist?" in Laslett, Peter (ed.). Politics and Society (Second Series), New York, Barnes and Noble, 1962, pp. 1-33.

ЗА УНИВЕРСАЛНОТО ЧОВЕШКО ПРАВО НА ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

ТОДОР ТАНЕВ

“Какво е човешкото право — нещо, което трябва да се осигури от властта, или нещо, което не може да бъде отнето от нея?”

Амартия Сен, нобелов лауреат

Народният суверенитет е най-великият принцип на човечеството. Историята се дели на две, стара и нова — епохите преди и след неговото утвърждаване по земята. Естествените “божи” права на аристокрацията се прехвърлят като естествени “природни” права на всички. Суверенните права на аристокрацията и народа са сходни, като единствената и главна разлика е, че в първия случай това са правата да управляваш народа, а във втория — правото на народа да се самоуправлява. Оттук и основният въпрос в новата история: как народът да не бъде подчинен от властите, които се налага да излъчва, ако иска да запази суверенитета си, т.е. да се самоуправлява. Практическите мерки в това отношение са съвременната демокрация, а сред тях фундаментална роля играят универсалните права на човека. Няма властна инстанция по-висока от индивида, затова правата му са неотменими. Между управление и човешки права възникват преки отношения. Изменя ли съдържанието им ХХІ век?

Исторически контекст на доброто управление

Системата от отношения между управление и човешки права е очевидно кумулативна. В последователните епохи все повече и повече права ограничават различните власти. Картината на това историческо настъпление е приблизително такава (вж. Potucek, Vass 2003: 57—58):

1. Лични права (появяват се на първо място и най-рано) — правото на живот, забрана на мъченията, против робството;

2. Граждански права (формулирани ХVІІІ век) — право на свободна мисъл, свободно изразяване, право на собственост, право да се сключват договори, право на стопанска дейност, право на правосъдие, гарантирано

от независим съд;

3. Политически права (формулирани основно през XIX и XX век) — правата на участие във функционирането и упражняването на политическата власт — право на гласуване, право да бъдеш избран в политически тела, право на политическо коалиране, право на контрол върху публично избрани управителни тела;

4. Социални права (от средата на XX век насам) — право на участие в използването на националното наследство, право на достойнство, право да се живее на равнища по качество на живот, съответстващи на стандарта за дадено общество.

Също така е очевидно, че отношенията управление — права съответстват на политическото противоречие на всяка епоха, т.е. имат подчертан исторически характер. Най-рано е борбата на човека срещу монопола на традиционната власт (XVIII в.), последвана от борбата срещу икономическия монопол (XIX в.), а сетне и борбата срещу политическия монопол (XX в.). Приключва ли с това цикъла на еманципация от монополите? Остава ли някакво историческо пространство за новия XXI век за разширяване кръга на човешките права, или “списъкът” им е окончателен?

На историята, естествено, не е сложена точка. Имам основания да твърдя, че XXI век е векът на конкретните политики, заменящ XX век, века на “политиката”. За конкретните политики идва ред да се еманципират от ляво — десния идеологически партиен монопол.

За разлика от неговата логика, всяка група конкретни политики в някой от секторите на обществения живот има свое трайно “поданство” в ляво — десния спектър, неподвластно на идеологията. Така например здравните или социалните политики са традиционно ляво ориентирани (тайно поддържани и от десни привърженици), за разлика от образователните политики или политиките за социална сигурност, които са консервативни (и, независимо от това, подкрепяни от левичари). Отминава векът на равнението на всички политики или наляво, или надясно според цвета на правителството. Подобен общ знаменател отблъсква поддръжниците, т.е. исторически това повече не е ефективно, защото всеки глас в подкрепа е ценен. Политика е имало преди възникването на съвременните партии и ще има и след като те престанат да доминират политическия живот, както това е през този миг от историята — отминаващия XX век, века на

“голямата” политика.

Това, което следва оттук за отношенията между управление и човешки права е, че възниква ново право сред тях, което е обвързано с възхода на конкретните политики и новата роля на партийните централи като техен автор и изпълнител. И тук не става дума за прибавяне на прилагателното “добро” към управлението, не става дума за синоним на “модерно” или “безконфликтно” управление, алегория на безболезненото обществено съществуване. Тезата е, че доброто управление има системни характеристики, че по тази причина може да бъде обект на човешко право и че за него е ударил историческият час.

Конкретна политическа необходимост от доброто управление

Мисля, че понятието за добро управление е старо колкото света и винаги, при това ежедневно, е привличало общественото внимание към себе си във всички цивилизации, общества и държави. Мисля също, че основата на това понятие остава непроменена през хилядолетията, защото е свързана с развитието изобщо. С други думи, съдържанието на понятието за добро управление във Вавилон, ако го знаехме, би било по-разбираемо за съвременника, отколкото например музиката от онова време, ако можехме да я чуем. Единствената разлика с миналото се състои в това, че днес има основание да се говори не просто за добро управление, а за човешкото право на добро управление.

В съвременността понятието “добро управление” (Good Government, Good Governance) за пръв път привлича внимание към себе си през 1990 г. в силно ограничения контекст на две политически речи, отнасящи се единствено и само до сферата на международната политика. Първата е на френския президент Франсоа Митеран пред африкански държавни ръководители, а втората на британския външен министър Дъглас Хърд. Тези речи прогласяват тезата, че разпределението на помощи за Третия свят, особено Африка, отсега нататък ще зависи от изпълнението на политически условия, свързани с конкретен начин на държавно управление.

Внезапната поява на идеята за доброто управление в областта на международните отношения без съмнение се корени в проблемите на епохата от началото на 90-те години (вж. Archer, 1994). През цялата студена война западните правителства се борят в името на “свободата”

— за свобода на личността, против тиранията на държавата. Рухването на комунистическата система на изток означава за тях постигане тъкмо на този вид свобода, т.е. тържеството на личния избор, демокрацията и човешките права. С това един цял цикъл е затворен. Внезапно на Запада се налага да намери на всяка цена нови политически идеи, които да заменят негативния дневен ред на доскорошния конфликт.

Не по-малко се оказва предизвикателството пред западните икономики. Политическият триумф на икономическия капитализъм е последван почти изведнъж от свиването на европейските комунистически икономики (*ibidem*). Западните икономики изпитват върху себе си натиска да снабдят с капитал и ноу-хау източните. Първоначалната еуфория от двете страни на повдигнатата желязна завеса изчезва, когато става ясно, че трансформирането на страните от централна и източна Европа в модерни пазарни икономики ще е много сложно, трудно контролируемо и твърде скъпо струващо начинание. Още повече, че тази трансформация съвпада по време със спада в западните икономики. Политическите рискове от провал са огромни. По тази причина западните правителства изпитват спешна нужда от пакет нови икономически идеи.

Те откриват икономическата част от идеите, от които се нуждаят, почти наготово — в собствения си опит със стабилизирането на Третия свят през 80-те години. Това е суровата неолиберална икономическа политика за справяне с неуправляемия дълг и острия икономически спад — хиперинфлацията, хроничния дисбаланс на плащанията по дефицита, фискалните кризи, бързия ръст на заетостта в публичния сектор, влияещ зле на данъчните приходи, корупцията и извращенията на публичната администрация, прекомерното засилване на държавното регулиране на икономиката, спада в международната конкурентоспособност. Като пример за приликата между последиците от кризата в Третия свят и Източна Европа може да се приведе България, където повечето трудности през първото десетилетие могат да се опишат по аналогичен начин.

За да се справят с тази трудност, донорските държави от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие настояват правителствата на страни, страдащи от огромен дълг или икономически спад да въведат неолибералните мерки, назначени от Международния валутен фонд и Световната банка. Първите програми за структурно приспособяване са безжалостни. Те създават остър спад в националния

доход, рязко увеличение на безработицата, влошени обществени услуги и специално навреждат на уязвимите социални групи. Затова при срещата с тези последици Световната банка след 1988 г. променя рязко политиката си и препоръчва социални мерки — защитата на засегнатите групи от прекомерни лишения и финансова поддръжка за тези обществени сектори, които са с основополагащо значение за дългосрочното развитие, особено образованието и здравеопазването.

Неолибералната икономическа формула на икономически реформи е възприета спрямо източноевропейските икономики след 1989 г. Добавена е политическа част, която е взета от реториката след Втората Световна война. С други думи системата от икономически мерки, изпробвани върху Третия свят, се свързва в единство с политическите идеи, рекламирани в Източна Европа по време на Студената война. На практика това е опит за симбиоза между бруталните икономически реформи, прилагани по-рано в Африка и Латинска Америка, с политическата философия на западния триумф след 1989 г. Чак напоследък става ясно, че алтернативата на неолиберализма — подходът на доброто управление, осигурява не само по-справедливо, но и по-равномерно и стабилно развитие. Това важи изцяло и за Източна Европа.

Традиционни подходи към дефинирането на доброто управление

Човечеството не се събужда на определена дата със съзнание за новото си право. Мисълта за него кристализира постепенно в колективното съзнание. Водещи отначало са афектите и общественото мнение, “кръженето” около полето, на което се появява нещо ново, което е все още с неясни очертания. Всичко това прави ранните дефиниции изключително индуктивни по произход. Мисля, че в момента водещите страни в света тъкмо преодоляват тържеството на интуитивната индукция и пристъпват към по-задълбочено дедуктивно осмисляне на правото на добро управление. Новият дедуктивен подход към определяне на понятието за добро управление тръгва от знанието, а не от интуицията и бавно измества старите индуктивни мисловни схеми що се отнася до доброто управление.

Първият и най-ранен подход е стар колкото света. Доброто управление се определя по множеството положителни ефекти за “града”. Алегорията добро управление е живописно представена в ренесансовите фрески на

Амброджо Лоренцети в залата на Градския съвет на Сиена. Възможно е дори в източните тирании да са имали свое особено разбиране за това, що е добро управление. С течение на времето и с различни изразни средства днес същият подход утвърждава, че доброто управление — това са добрите последици от ефикасните и ефективни конкретни политики, добре замислени и добре проведени на практика. Но тук има тавтология — доброто управление е... добро управление, а не лошо управление.

Вторият подход е по-нов, на няколко века. Той е свързан с повдигането на въпроса за правата на човека. Понятието за добро управление се свежда до изброяване на различните отдавна известни човешки права, които се възприемат като съставни части на понятието за добро управление. Широко погледнато, според това виждане доброто управление утвърждава всички фундаментални човешки права. Вероятно най-универсалната част от правото на добро управление, така разбрано, е то да е демократично — да е “управление на народа, от народа и за народа” (Линкълн). Оттук следва на практика неограничено изброяване. Така доброто управление включва честни избори, независима съдебна власт, върховенство на закона, свобода на изразяването, правото на информация и т.н., и т.н. Към това се прибавя и борба срещу корупцията, инвестирането в хората, развитието на икономиката и пр. (Dobriansky, 2003).

Така интерпретирано, доброто управление може да се сведе до поне 9 основни характеристики, включени в документите на различни институции на ООН (вж. UN—ESCAP и UN—UNDP Principles):

1) Участие (мъже и жени да участват наравно, да съществуват граждански сдружения);

2) Върховенство на закона (еднакво задължителна за всички законова рамка, безкомпромисно опазване на човешките права, независима съдебна власт и т.н.);

3) Прозрачност (решенията да се вземат и прилагат при спазването на всеобщо утвърдени правила, наличие на свободна и достъпна за всички засегнати информация);

4) Обхватност (институциите и процесите да обслужват всички засегнати, при това в нормални срокове);

5) Ориентация към консенсус (необходимост от посредничество между различни интереси при очертаването на общия интерес);

6) Справедливост и включеност (никой от засегнатите да не остане

потенциално невключен от участие във вземането на решение, особено внимание за най-уязвимите обществени групи — към тяхното мнение и интереси);

7) Ефикасност и ефективност (производство на управленски продукт, който удовлетворява обществените нужди при най-добри рамки на използване на обществените ресурси, опазване на околната среда);

8) Отчетност и отговорност (всеобхватна отчетност пред всички заинтересовани страни);

9) Стратегическа визия (яснота за единната генерална посока на развитие).

Но ако изброяваме така, ще повторим опита на света накратко, както ембрионът повтаря фазите на развитие на живите организми. Изброяването (макар и систематизирано чрез използването на класификация) ще ни лиши от възможността да определим по ранг важността на отделните съставки на рецептата за добро управление. Но това е по-малкото зло. Методологическият проблем при този подход е, че ако човешките права се отъждествят с доброто управление, доброто управление се превръща в право на правата, т.е. синтез на всички права, което го обезсмисля мисловно и разоръжава практически.

Третият подход към дефинирането на доброто управление е още по-нов, от времето на икономическата пазарна глобализация на света. Основните международни финансови институции все повече основават своята помощ и заеми върху условието, че вземащите помощта трябва да приложат реформи, осигуряващи “доброто управление”. Събитията от 1989-1990 г. — промените в източна Европа и докладът на Световната банка за бедността — повлияват върху правителствата на западните индустриализирани демокрации да формират изцяло нова политика към бедните и развиващите се страни, почиваща върху идеята за единство на доброто икономическо и политическо управление. Това единство определя съвременните параметри за субсидиране на развитието от страна на Световната банка, Международния валутен фонд, ЕС и Япония. То замества старата система на преки икономически инжекции без оглед на развитието на цялостните общества. Икономистите наричат новата идея “вашингтонски консенсус”, политиците — “добро управление”, а активните граждани — “отговорност на управляващите”.

В този смисъл е определението на Европейския Съвет в “Резолюция

за човешките права, демокрацията и развитието” от 28 декември 1991 г. (ЕС 1991, Article 5): “Съветът набляга върху важността на доброто управление... справедливото развитие може да бъде ефективно и устойчиво само ако се спазват следните основни принципи на управление: сериозни икономически и социални политики, демократично вземане на решения, адекватна правителствена прозрачност и финансова отчетност, създаване на среда, благоприятстваща развитието на пазара, вземане на мерки за борба с корупцията, както и респект към върховенството на закона, човешките права и свободата на печата и изразяването... Тези принципи ще са централни...”

Очевидно тук формулата е доброто управление да се отъждествява с международното развитие. Икономическите отношения ще са по-ефективни, ако бъдат подкрепени от адекватни политически мерки. Така tandemът икономически — политически мерки за развитие заляга в основата на въпросното виждане за доброто управление. Подобно впечатление прави и следната дефиниция на Световната банка (World Bank, 1992: 1): “Доброто управление е синоним на стабилно управление на развитието... То е с централно значение за създаването и поддържането на среда, която благоприятства настъпателното и морално справедливо развитие и е съществено допълнение към стабилните икономически политики...”

Въпреки богатото съдържание на нюанси на понятието за добро управление, които трите изброени подхода съдържат, те могат да бъдат критикувани за липса на системност или теснота на основата, върху която градят своите дефиниции. Нещо повече, те водят в последна сметка до отъждествяване на доброто управление с човешките права. Такова всепоглъщащо право на правата е до голяма степен лишено от смисъл. Един различен подход в методологическо отношение би могъл да допринесе за ограничаване на доброто управление до обект на специфично човешко право, а не алегория и обобщение на всички или почти всички права.

Алтернативният подход може да се потърси в дедукцията. Възможна основа на дедуктивната линия на разсъждение е предполагаемата връзка между доброто управление и конкретните политики, т.е. диренето на определение за добро управление преди всичко в контекста на ефективното и ефикасно формиране и реализиране на съвкупността от политики в едно общество. Системата от характеристики на цикъла на конкретните политики може да послужи за отправна точка на дедуктивното определение

на доброто управление.

Определение на доброто управление

Доброто управление винаги е било и ще бъде управление, което е едновременно ефикасно, ефективно и кооперативно. Ефикасно значи да се разходват най-малко публични средства за получаването на управленския ефект. Ефективно означава да се постигне максимален ефект, т.е. управленски резултат. А под кооперативно се разбира, че управлението изхожда от максимално широко разбиране за колективен интерес и добрите резултати се простират върху максимален брой граждани, а не облагодетелстват само малцина. Въпросът е в това, че ХХІ век на конкретните политики поставя своите собствени изисквания към тази изначална формула за доброто управление. Какъв механизъм днес може да гарантира едновременната ефективност, ефикасност и кооперативност? С други думи, какъв е механизмът на доброто управление? Произходът му е в характеристиките на самите конкретни политики, които трябва да се управляват добре.

Намирам, че цикълът на конкретните политики (от формирането до изпълнението им) винаги се разполага в “триъгълника” пазар — държава — гражданско общество. Няма политика, която да не струва пари, която да е политически неутрална или която да не води до социални последици. В идеалния случай всяка конкретна политика би следвало да заеме междинно положение между тези три колосални регулативни системи, т.е. да е балансирано зависима едновременно от трите. Въпреки това всяка от трите системи на регулация има своите привърженици, бих казал, шовинисти — икономисти, политици или активисти — които виждат предимствата на “своята” предпочитана регулативна сфера и настояват, че доброто управление се крепи съответно върху или икономически, или политически, или морални устои. Не мисля, че доброто управление е в лозунгите “Свобода за пазара!”, “По-силна държава!” или “Пряко управление на гражданите!”, а в средната точка между тези крайни принципи. Същото предлагам като критерий за добро управление.

Идеята да се свърже доброто управление с баланса между трите детерминанти на конкретните политики не е съвсем оригинална (вж. макар и стесненото тълкувание на Archer, 1994). Идеята за това зрее от повече от едно десетилетие. Ето например думите на Вайнъд Томас, ръководител на

екипа, който е изготвил прочутия “Доклад за развитието” на Световната банка през 1991 г.: “Държавите трябва да се стремят към създаване на благоприятстваща пазара среда, чрез която правителствата създават възможност за пазарите да функционират добре. Те трябва да се намесват ефикасно, когато пазарите се проявяват по неадекватен начин...” (Thomas, 1991: 6). Първоначално технологията на добрите публични политики се е възприемала като зависима от успеха да се компенсират “провалите” на пазара с предимствата на държавата и обратно. По-късно към пазара и държавата започва да се добавя все по-активно и третия балансиращ фактор — гражданското общество (Potucek, 2003). Така постепенно се формира “триъгълника”, за който споменах. Съвременната практика също потвърждава тезата, че доброто управление открива своя потенциал в баланса между икономическа, политическа и морална власт. Все повече функции, които са били изконна територия на някоя от трите сфери, биват отдавани на другите. Обещаващи са опитите за държавно — частно и държавно — гражданско партньорство при управлението на конкретните политики.

В крайна сметка може да се достигне до основния извод, че доброто управление е онова, което не достига и не прекраща прага на монополизма (икономически, политически или групов), а остава в нормалните рамки на създаване на визия и решаването на обществените проблеми. Според мен доброто управление се характеризира тъкмо с антимонополната си същност. Тя е негова кардинална характеристика, защото управлението е “добро”, т.е. обществено необходимо до един праг. Отвъд този праг управлението престава просто да координира и пристъпва към установяването на някакъв монопол, т.е. става обществено вредно, навреждащо на публичните интереси, давайки път на прокрадналия се частен интерес. Така мога да очертая доброто управление като борба срещу всеки тип монопол, икономически, политически или граждански, чрез средствата на останалите два регулатора. Доброто управление не е анархия, безвластие, а обратно — то е въпрос за придържане на управлението до онзи максимум от потенциал, отвъд който престава да бъде ефикасно поради достигането до свръх-потенциал, т.е. монополизъм.

Например прекомерната власт на пазара се изразява във възникването на икономически монополи, които могат да бъдат ограничени единствено чрез намесата отвън — от страна на държавата и гражданското общество.

Прекомерната политическа власт, водеща до политически монополизъм на дадена група, следва да бъде ограничима също така отвън — чрез пазарна приватизация и граждански натиск. А прекомерната намеса на активистите вероятно може да се ограничи с пазарни и политически средства. Идеята е да се “засече” доброто управление като точния баланс, като политика за навигиране на обществените дела между тези три сектора, като взаимна компенсация на техните недъзи. Изобщо, всеки от трите сектора е като огъня — добър слуга и жесток господар.

Този подход изтъква на преден план доброто, неполитизирано и експертно формиране на конкретни политики като приоритет на държавното управление. Същата идея е насочена срещу хегемонията на политическите партии в обществено-политическия живот и свеждането им до представителства на интереси, ангажирани с конструкцията на по-добри (от някаква обществена гледна точка) конкретни стратегии и политики в различните сектори на живота.

Основната теза на принципа на доброто управление, така разбран, е, че стабилният просперитет може да се гарантира само чрез укрепване на органичната връзка между свободната пазарна икономика, държавата и гражданското общество. Добре произвеждащата икономика и добре функциониращото правителство поддържат здравето на гражданското общество; добре функциониращото правителство и крепкото гражданско общество ще създадат устрем на икономическото развитие; силната и ефикасна икономика и добре организираното гражданско общество ще допринесат за ефикасното управление (Archer, 1994).

И така, според защитаваната тук теза доброто управление е принцип при формирането и изпълнението на публични стратегии и политики, който се гради върху:

- баланса на икономическа, политическа и морална власт;
- баланса между недостатъчност и прекомерност на всяка от тези три власти;
- баланса между прилагане на власт и човешки права

Принципът на управление произтича от неверието в съществуването на консенсус в обществото, т.е. наличието на някакво всеобщо равнище на интересите, а от това следва необходимостта да се съчетават по-ниските равнища. Този принцип се обявява против инвестирането на прекалено много надежди в регулативните възможности на пазара, държавата или

гражданското общество сами по себе си. Същевременно разбирането почива върху наличието на “достатъчно власт” (властен потенциал) във всяка една от тези сфери и я подкрепя в границите, които я оправдават като социално необходимо и ефикасно средство за социална организация. С това принципът на доброто управление има пряко антимонополна същност. Това означава, че застава на пътя на превръщането на частния интерес във всеобщ. Явно е обаче, че принципът на доброто управление не е против частния икономически, особения политически и общия граждански интерес.

Принципът на доброто управление е революция срещу неолиберализма (*ibidem*). Този принцип трябва да бъде рязко разграничен от либералната идея. За разлика от нея той е признание, че пазарите не са всичко. От неговите позиции ясно се вижда, че обещанието на либерализма, че свободните конкурентни пазари сами по себе си са гаранция за напредъка, е неизпълнимо. Неолиберализмът почива върху успеха на силните и не предлага нищо на по-бедните и по-малко силните. Затова по своята природа този модел не е предпочитан модел на развитие.

Доброто управление като модел за решаване на големите социални проблеми е много по-предпочитан от либералния модел. Принципът на доброто управление е по-толерантен, по-хуманен и по-сложен от своя предшественик — неолиберализма, властвал във формулите за управление допреди десетилетие. Това предпочитание не се диктува от алтруизма (т.е. не защото доброто управление е по-хуманно), а от целесъобразността (т.е. защото доброто управление е по-ефикасно). За разлика от либерализма принципът на доброто управление възвръща на сцената държавата, на която дава централна икономическа роля. Заедно с държавата този принцип въвежда във формулата на управление и гражданското общество, тъй като разпознава в човешките права, демокрацията и върховенството на закона фундаментални изисквания на модерната пазарна икономика. Докато неолиберализмът разкъсва връзките между правителство, икономика и общество, подходът на доброто управление възсъздава единството на политическите, икономическите и социалните измерения на демокрацията. Така пазарът получава двойна подкрепа отвън, на държавата и гражданското общество, което липсва в либералния модел.

Пазарният елемент на доброто управление

Свободните конкурентни пазари предлагат най-ефикасната форма на икономическо производство, открита някога от човечеството. Пазарът е саморегулираща се система, в която предлагането и търсенето, печалбата и загубата разпределят ограничените ресурси по-ефикасно от всеки друг познат регулативен механизъм. Неоспоримо е, че пазарът разпределя ограничени ресурси по-ефикасно от всеки алтернативен регулационен механизъм (вж. Barry, 1987). По тази причина пазарът е най-добрият генератор на икономически растеж.

Пазарното разпределение обаче е неутрално по отношение на разпределението на благосъстоянието между индивидуалните участници в обмяната. С други думи, то не отразява тоталното разпределение помежду членовете на дадено общество. Ето защо, ако на пазара се даде неограничена власт, процесите на натрупване вследствие на повтаряни транзакции ще направи тези, които вече разполагат с голям дял ресурси даже още по-богати, а бедните, които губят дори скромните ресурси, с които са влезли в пазарната обмяна още по-бедни. Браян Бери (ibidem) твърди по този повод, че сред ефектите, причинени от дългосрочното функциониране на свободния пазар, оставен на себе си и неконтролиран от външни непазарни регулатори, са безработицата и свръхконсумацията.

Ето защо пазарът зависи много от държавата и политическата воля. Законите гарантират личните свободи (включително правото на свободно включване в пазарните отношения) и охраняват частната собственост. Управлението на закона, поддържано от държавата е затова предусловие за ефективна пазарна обмяна. Функциониращият пазар също така се нуждае и разчита на определени обществени ценности и норми, споделяни от всички участници в размяната, тъй като те гарантират необходимите дози доверие, без което свободният пазар би бил немислим.

Предимствата на пазара са добре известни. Тези предимства изпъкват най-вече по отношение на държавата. Той е по-добър в следните направления (вж. Potucek, 2003):

- способността да максимизира ефикасността;
- тенденцията да въвежда новостите по най-бърз начин;
- бърза пренагласа при променящи се условия;
- бързо повторение на сполучливи новаторства;

- способност да се изтегля бързо от остарели дейности;
- създаване на възможности за продуктивно използване на човешката изобретателност и предприемчивост

Ако не важеше никакъв друг критерий, освен максимизирането на икономическата ефикасност и ако съществуваше идеална пазарна среда, би било оправдано да се разчита единствено на пазарната ефикасност. Това би означавало на пазара да се даде пълна власт. Обаче икономическата ефикасност не е единствен критерий. Също така икономическата действителност никога не осигурява идеала за чисто конкурентен пазар. От тази гледна точка съществуват провали на пазара, когато се използват критерии, „различни” от икономическата ефикасност. Тези провали произтичат от контекста на неикономически критерии, като:

- намаляването на неравенството при разпределението на благосъстоянието, причинени от пазарните сили;
- утвърждаването на обществени ценности;
- поддържане на всестранно устойчиво развитие

Ако тези критерии бъдат приложени, пазарът не може напълно или дори преимуществено да регулира действията на участниците в обществените процеси. Провалите на пазара като регулатор, произтичащи от съществуването на пазарната среда извън идеалния модел на пазарна икономика, се появяват, дори когато е приложен критерия за икономическа ефикасност. Първият, който обръща внимание върху тези провали, е нобеловият лауреат Кенет Ероу (Arrow, 1974). Икономическата теория анализира няколко типични ситуации, в които предпоставката за идеална пазарна среда не се материализира:

- слабост при регулиране на обществените блага;
- слабост при регулирането на вторичните последици;
- затруднения при наличието на естествен монопол при търсене и предлагане;
- слабости при наличие на информационна асиметрия между продавач и купувач;
- непоследователност поради променящи се предпочитания на страните в пазарните отношения;
- слабости поради невъзможност за отчитане на бъдещето;
- слабости при решаване на въпросите на пазарно възникваща социална несправедливост и неравенство на пропорциите при

разпределението;

Към всичко това може да се прибави и:

- склонността на икономическата власт да преминава бариерата на свободния конкурентен пазар, като създава икономически монополи.

Политическият елемент на доброто управление

Ефикасността на политическата власт тъкмо там, където пазарът се проваля, обяснява централната роля, която тя заема в съвременния свят. Някои от белезите на добре управляваната държава са: добро дългосрочно планиране (макроикономическа политика); финансов контрол (ниски, балансирани бюджети); ефикасни институции; отлична образователна система (съществена за осигуряването на дългосрочно развитие); добра здравна система (също като образованието способстваща дългосрочното развитие); справедливи закони, които защитават гражданите от злоупотреба в икономическите и политическите им дела (човешки права); правна система, която поддържа закона без предубеждения (върховенство на закона).

Сравнена с пазара, държавната власт е по-ефикасна в следните области:

- управлението на изпълнението на конкретни политики;
- административното регулиране;
- бързата мобилизация и използване на грамадни ресурси;
- осигуряването на устойчивостта и стабилността на услугите;
- предотвратяването на експлоатацията и дискриминацията;
- осигуряването на обществена безопасност;
- осигуряването на справедливост;
- поддържането на социалната кохерентност

Обаче съществува риск, свързан с употребата на власт, който се проявява в потенциалната злоупотреба с нея, когато се надхвърли първоначално инвестирания авторитет. Политическата регулация притежава сериозни недостатъци, които обикновено се решават чрез политики за децентрализация, които я ограничават. Децентрализацията на властта и отговорностите може да има множество предимства, които са огледален образ на недостатъците и дори провалите на силно централизираните

системи на управление. Главното предимство на децентрализацията се състои в това, че приближава процеса на вземане на решение до гражданите. За разлика от централизираните системи, децентрализираната държавна администрация е по-способна да се адаптира към конкретни условия, поставени от гражданите. От друга страна обаче тя се управлява трудно. В това се състои нейният недъг.

Важните за икономиката дейности на държавата и правителството включват:

- поддържане на макроикономическа рамка: приложението на фискална и други подобни политики, които способстват икономиката да функционира и да остане конкурентна;
- осигуряване на масово образование и здравни услуги, за да има икономиката достъп до способна и здрава работна сила;
- развитие на инфраструктура: осигуряване на комуникации и други форми на капитална инфраструктура, необходими за ефикасността на икономиката;
- осигуряване на ефективна и ефикасна администрация — поддържане на високо равнище на гражданските услуги и пр.;
- утвърждаване на върховенството на закона — ефикасно уреждане на споровете, използване на правото като инструмент, поддържащ конкурентната среда;
- обезпечаване на общественото благосъстояние;
- защита на околната среда.

Провалите на държавното регулиране са многообразни. Сред най-известните са изкривяването на информацията между равнищата, потискането на творческия потенциал от бюрократичните системи, проблемите на пряката демокрация и слабостта на всенародните допитвания, възможността неопределеното се мнозинство да надвие ясно определеното малцинство и обратно, парадоксът на гласуването, отчуждението на избраните представители от техния електорат и особено прокрадването на организирания интереси. Типичните грешки на държавното регулиране могат да се групират по такъв начин (*ibidem*):

- склонност на политическата власт да създава свой монопол;
- неефикасност и ниска приспособимост на бюрократичните апарати;
- отчуждение на бюрокрацията от нейното предназначение;

- трудност да се управлява децентрализирана система;
- заплахи за публичния интерес от реализацията на групови интереси;
- ограничения на интелектуалния потенциал при вземане на решение.

Гражданският елемент на доброто управление

Дори и да са добре построени, отворените икономически и политически системи имат склонност към изкривяване и попадат рано или късно в ръцете на различни групи по интереси (монополи, олигархии, кръгове). Затова трябва да се държат под отчет. В качеството си на гласоподаватели и потребители гражданите са тези, чиято роля в отворените общества е да поддържат качеството на своите институции чрез упражняването на контрол върху тях. Някои от известните белези на “здраве” на отворените общества са мощния неправителствен сектор, свободния печат, функциониращите демократични процеси, смяната на правителствата чрез свободни избори, гарантирането на човешките права и т.н.

Гражданският сектор обхваща цяла система от специфични институции, които създават възможност за гражданите, водени от мотиви, различни от печалбата, да се свързват, включително условията и ресурсите, които са създадени за тях. Той е формиран от доброволни асоциации на граждани, споделящи общи ценности и воля да сътрудничат в името на обща цел. Гражданският сектор е независим от правителството и държавата и по този начин прилича на частния сектор. Неговите действия обаче не са мотивирани от частния интерес и печалбата, а от интереса на определена общност и в този смисъл той се проявява като публичния сектор. Следователно гражданският сектор е между частния и публичния, или той е “третият” (Potucek, 2003).

Неправителствените организации действат там, където нито пазарът, нито държавата са ефективни. Дали обаче това значи, че те са подмяна на пазара и правителството? Такова заключение не бива да се прави, защото в дългосрочен план неправителствените организации не могат да подменят функциите на пазара и държавата. В много случаи може да се каже, че те само ги допълват. Гражданският сектор е по-ефективен от пазара и правителството, когато става дума за действия, които:

- генерират минимална или никаква печалба;
- изискват състрадание към нуждите на другите и желание да им се помогне;
- изискват значително доверие от страна на клиентите;
- изискват доброволно включване;
- осигуряват финансова поддръжка чрез проекти;
- съдържат морални критерии и индивидуална отговорност в дадената дейност.

Услугите, предлагани от гражданските сдружения понякога са по-ефективни от услугите, осигурявани от специализирани органи на властта по следните причини:

- сдруженията имат повече отговорност към своите членове, отколкото системите за осигуряване на услуги към своите клиенти;
- сдруженията имат по-добро разбиране за проблемите на клиентите, отколкото професионалистите, ангажирани с подобни услуги;
- професионалистите и бюрократите предлагат услуги, а вместо това сдруженията решават проблемите;
- институциите на властта и техните професионалисти предлагат услуги, докато сдруженията предлагат грижи;
- сдруженията са по-гъвкави и изобретателни, отколкото големите бюрократични организации, осъществяващи услуги за населението;
- сдруженията са по-евтини за обществото, отколкото професионалистите;
- сдруженията се концентрират върху стимулиране на склонността на техните клиенти да решават проблеми, докато системите, предлагащи услуги — върху самата готова услуга, което подменя собствената мотивация на клиента.

Провалите на гражданския сектор не са изучавани достатъчно и по въпроса почти липсват изследвания. Въпреки това могат да се обобщят няколко характерни ситуации, в които нестопанските организации типично се провалят:

- склонност да създават монополи;
- недостатъчен капацитет да се справят с екстензивни задачи;
- липса на гражданска инициатива тогава, когато тя е нужна;
- повишена зависимост от личните качества на участниците;

За универсалното човешко право на добро управление

- опасност от бюрократизиране на дейността на неправителствените организации;
- непредвидимост на реакциите на гражданския сектор в познати и нови ситуации;
- те често са параван, прикриващ мотива за печалба.

Универсалното право на добро управление

Доброто управление е обект на отделно човешко право. Казано по друг начин, съществува човешко право на добро управление. То не е обобщение на останалите демократични права, каквато грешка понякога се прави. Правото на добро управление не се състои от отдавна известните лични, граждански и политически права. Съществуването на право на добро управление като отделно право произтича от разликата между управление и самоуправление. В първия случай, когато едни са трайно управляващи, а другите — вечно управлявани, членовете на обществото могат да се защитават от произвола на управляващите, но не и да изискват от тях добро управление на всяка цена. Ако една група (аристокрация, олигархия) има конституционните права да управлява цялото общество, членовете на това общество трябва да се защитават от евентуалния произвол на управляващите, като ограничават властта им със своите утвърдени и приети дори от властниците, т.е. универсални лични, граждански и политически права. Те обаче нямат основание да претендират за качеството на управление, а само срещу злоупотребата с власт. Начинът на управление е прерогатив на управляващите. Във втория случай, когато става дума за народния суверенитет, е налице принципното самоуправление. На практика то представлява публично управление чрез мандатна власт — отдаването от “народа” на управляващите на правото “да управляваш вместо мен” (в моето име), а не “да ме управляваш” (от твое име). В този случай очевидно ситуацията е коренно различна. Управляваният от назначен от самия него управител има правото да изисква качество на управлението. А това се свежда до забрана на властните монополи, т.е. неправомерното намесване на частните интереси на управляващия в изпълнението на колективната воля.

Човешкото право на добро управление възниква исторически с развитието на демократичната система във века на публичните политики.

То е превърната форма на изначалния принцип на народния суверенитет в ситуацията на политическия и икономическия ХХІ век. Новият век отрича подчиняването на конкретните политики на лява или дясна идеология, като изгубила ефикасността си система на политическо управление. За разлика от предните епохи ХХ век бележи връх в осигуряването на максимална политическа подкрепа, осигурена от модерните политически партии, властващи над цялостния политически живот. Ако обаче в началото на века това е прогресивно за политическата система, в края му то е ретроградно приковаване на гъвкавото управление към даден идеологически полюс.

Класическата партийна политическа мобилизация е по-силна от всяка известна преди форма, но има сериозни недостатъци. Идеологическото закрепостяване на конкретните политики отблъсква поддръжниците, защото ежедневните им предпочитания са идеологически непоследователни — те имат смесени предпочитания и към леви, и към десни политики в зависимост от конкретната област на живота. Освен това партийната мобилизация е силна главно в предизборния период и се свежда до практическа нула по време на мандата, когато партиите на власт се движат по инерция като спътниците в орбита и изпитват нарастващото съпротивление не само от чужди, но и от своите собствени поддръжници поради това, че провеждат политики, режисирани според политическата, а не управленската логика.

Започналият век на конкретните политики създава хоризонти пред политическите партии да получават тласък преди всичко по време на мандата. Това е възможно поради неидеологизираното и неполитизираното следване на собствената логика на публичните политики. Управлението на Тони Блеър потвърди на практика нуждата от създаване на “плаващи” мнозинства от леви и десни привърженици, застанали зад всяка дадена конкретна правителствена политика, създадена като по-лява или по-дясна в зависимост от конкретната област, а не идеологическото желание на партийната централа, излъчила правителството. Натрупването на достатъчно много такива плаващи мнозинства по време на мандата са енергийният източник, който осигурява на партията на ХХІ век нов мандат в управлението, а не пълната предизборна идеологическа мобилизация. Гъвкавото управление на политиките, за което тук става дума, е основата на доброто управление. От идеологически центрове партиите се превръщат в гъвкави фокуси на управление.

Правото на добро управление е универсално човешко право. То е

неотчуждаемо, защото липсва властна инстанция, която е толкова високо, че да извърши акта на подобно отчуждение. Всяка власт предполага група от хора, заети с нея, а оттук и възможността тази група да се превърне в субект на свой собствен интерес. Народният суверенитет обаче ограничава всяка излъчена от “народа” власт до такава степен, че тя да не може да наложи този специфичен интерес и да подмени колективната воля, която я е излъчила. Всяко друго действие на властта, надхвърлящо тези рамки, издава наличието на монополно право, спорещо с основния принцип на доброто управление.

Правовата държава сама по себе си не разполага с достатъчно механизми да осигури практически ограничаването на монополите във всяка от трите основни сфери. Правото на добро управление не е юридическо право. На правната регулация може да се разчита частично. Освен нея е необходима политическа воля, гражданско съзнание и икономически механизъм, а това съвсем не е малко. Някой може да възрази, че доброто управление е пряка функция на правовата държава, т.е. следствие от прилагането на закона и, че антимонополният баланс пазар — държава — гражданско общество има второстепенно значение. Въпросът е там, че 1) законът е част от държавната регулация, и по тази причина 2) той страда от дефицит на регулаторен потенциал, тъй като държавната регулация е само една от трите основни форми на регулация.

Вярно е, че законът е инструмента, ограничаващ корупцията и ексцесиите както в областта на политическите, така и на човешките права. Но върховенството на закона изисква само едно — и двете страни да бъдат изслушани, при това с еднакво внимание и по-убедителната страна да надделее. Образованите, богати и с връзки хора са в състояние да максимизират силата на собствената кауза и да надделее тяхната страна. Законът не е в състояние да дискриминира позитивно срещу тези, които са бедни или неинформирани. Заедно с това той не може да предприеме стъпки в тяхна защита. Законът предлага изравнено и хоризонтирано игрално поле, но не предлага гаранции, че двата отбора ще бъдат равни по своя опит, умения или брой. Ето защо правото е важна съставна част на доброто управление, без да притежава водеща роля.

Доброто управление трябва да се разглежда като обект на универсално човешко право, защитавано с всякакви средства, включително закони.

Пътна карта на универсалното право на добро управление

Вероятното място на правото на добро управление е сред последната, най-нова група човешки права — социалните права, в която се нарежда наред с правото на човек на достойнство. Въпросната фамилия права е възможна и логична само при тържеството на предходните групи лични, граждански и политически права. Всъщност цялата група социални права се отнася до гарантирането на качеството на живота. Правото на добро управление е право на качествено управление. Но причисляването на новото човешко право към съществуващата фамилия ще се превърне в схоластичен въпрос, ако не бъде обвързано с практическите хоризонти на отстояването му. Всяко право, формулирано някога от човека, е преди всичко обект на постоянно утвърждаване и отбраняване.

Ако трябва да отговоря на въпроса на Амартия Сен, то вярвам, че правото е нещо, което не може да бъде отнето, а не обект на осигуряване. Въпреки това всяко право е заплашено от монополите в някоя от трите области — от икономическите, политическите или социалните монополи. Само в този смисъл то е обект на опазване и трябва да бъде осигурявано. Проблемът е кой е субектът на това опазване. Лидерите? Правителството? Гражданското общество? Законодателството? Всяка от тези “формули” има своите предимства, но и сериозни ограничения. По-скоро трябва да се мисли комплексно и да се потърси общото сечение между тях.

Намирам, че преди да се говори за лидери, правителство или гражданско общество трябва да се спомене, че действителният гарант на човешкото право на добро управление, т.е. на антимонополния баланс между пазар, държава и гражданско общество, са само и единствено институциите на властта в трите сектора, когато се намират в синхрон. А този синхрон се основава най-напред на специални антимонополни законодателни мерки във всяка от трите области на регулация.

Ако действително равнището на понятието право на добро управление е толкова високо, неминуемо е всяко негово развитие да засяга първо и преди всичко конституционната уредба. Преди другото, принципът на доброто управление трябва да залегне като конституционен принцип. За радост или съжаление действащата конституция има много направления, в които трябва да се коригира, както и много възможни степени на подобна интервенция.

Абсолютно задължително е обвързването на правото на добро управление с рамките на управленския капацитет. Не е достатъчно да се предположи, че едно управление, което прави опит да се справи с монополите и да балансира трите сектора, е гарантирано силно, за да приложи решенията си на практика. Управленският (не само административният) капацитет и ефективност тук са незаобиколима част на доброто управление. Следователно, част от интелектуалното предизвикателство е във формулирането на принципите за управленски капацитет. Тази тема не може да бъде сведена до механично изброяване на конкретни действия, които администрацията е длъжна да осъществи, каквато е обичайната практика. Управленският капацитет е много по-фундаментална категория и е свързана със стратегическото мислене, лидерството и политическата култура. Тези теми са достатъчно развити поне дотолкова, че да сведат проблема за капацитета като елемент от по-широката тема за доброто управление. Тук неотменно трябва да се изследва ефективността на доброто управление срещу корупцията, което активно се изследва от известно време насам.

Редовият българин е чувал нееднократно, че има права. Той би се объркал обаче как се наричат тези права и какво по-точно включват те. Мнозина биха се сетили за правото на вероизповедание, свободно слово или сдружения, но списъкът не би бил много по-дълъг. Не разполагам с данни, но предполагам, че тези права се схващат в масовия случай като абстрактни и неприложими на практика принципи, написани по идеологически съображения от западните демократи. Сигурно е обаче, че никой не е чувал за правото на добро управление. Сигурно е още едно — че това право звучи привлекателно, разбираемо и очаквано и, че притежава голям обществен заряд, т.е. може да получи необикновена и силна неполитическа подкрепа при малко по-добра практическа организация.

Литература:

- Archer, R. (1994). *Markets and Good Government. Development Dossiers, Non-Government Liaison Service Occasional Papers, United Nations, Geneva*
- Arrow, K. J. (1974). *The Limits of Organization. Norton, New York*
- Barry, B. (1987). *Understanding the Market. In: Loney, M. (ed.) The State of the Market. Sage, London*

Dobriansky, P. (2003). *Principles of Good Governance*, by, Under Secretary of State for Global Affairs URL: www.usinfo.state.gov/journals/ites/0303/ijee/dobriansky

EC (1991). *Resolution of the council and of the member states meeting in the council on human rights, democracy and development*, 28 November 1991

Potucek, M. (2003). *Policy Coordination: Government, Markets, and the Civic Sector*. In: *Public Policy in Central and Eastern Europe: Theories, Methods, Practices*. NISPAcee, Bratislava

Potucek, M., L. Vass. (2003). *Dimensions of Public Policy: Values, Processes, Implementation, and Results*. In: *Public Policy in Central and Eastern Europe: Theories, Methods, Practices*. NISPAcee, Bratislava

Sen, Amartya, (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press, Oxford

Thomas, V., September (1991). *World Bank Development Report in Finance and Development*

United Nations, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. *What is Good Governance?* URL: www.unescap.org/pdd

UN—UNDP Principles of Good Governance in the 21st Century, IN: Graham, J., B. Amos, T. Plumptre, 2003. *Policy Brief # 15*, Institute on Governance, Ottawa

World Bank, (1992). *Governance and Development Report*, World Bank

ДЕМОКРАЦИЯ И ПОЛИТИЧЕСКИ ПАРТИИ

ИНГРИД ВАН БИЙЗЕН И РИЧАРД С. КЕЦ

I.

Според известното твърдение на Шатшнайдер от преди повече от половин век, “политическите партии създадоха демокрацията и модерната демокрация е немислима освен в термините на политическите партии” (Schattschneider, 1942: 1). Централното място на политическите партии за демокрацията като цяло се приема както от съвременните изследователи, така и от политиците, ангажирани с подпомагане развитието на нововъзникващи демокрации или с подобряване качеството на демокрацията в установените демократични държави. Макар при първоначалното им възникване партиите да не бяха задължително възприемани като неизбежни, а още по-малко като желателни политически институции, те бързо се вкорениха здраво в установените демокрации. Още повече, че те бързо добиха значимост в наскоро установените демокрации, до степен, че те понастоящем са широко възприемани като едно *sine qua non* за организацията на съвременната демократична държава и за изразяването на политически плурализъм. И наистина, въпреки тяхното относително скорошно появяване на политическата сцена, партиите са оставили толкова силна следа върху съвременната политика и демокрация, че демокрацията на двадесети век може най-добре да се опише като “партийна демокрация.”

Докато наблюдението на Шатшнайдер се е превърнало в конвенционална мъдрост и се повтаря *ad nauseam* сред изследователите на партиите, то прикрива значителното разногласие, стоящо зад очевидния консенсус относно ролята на демокрацията и централността на политическите партии за действителното функциониране на съвременните демократични системи. В най-голяма степен има разногласие относно това как се представят съществуващите партии. Много от анти-партийната критика напоследък идва поради неудовлетворението от начина, по който функционират партиите, и поради това, което се възприема като техен все по-голям неуспех да изпълняват много от функциите, смятани както за съществено необходими за добрата работа на демокрацията, така и

за изключителна отговорност на политическите партии. По-специално, възприеманата неспособност на партиите да служат като адекватни канали на представителство порождат дебати за “залеза” или “провала” на партиите, както и оплаквания като тези на Шмитер, че политическите партии днес не са това, което някога са били (Schmitter, 2001). По-точно партиите навсякъде губят значимост като мотори на представителството, инструменти за мобилизация и канали за артикулиране и агрегиране на интереси. В същото време обаче, те са запазили повече или по-малко изключителен контрол над подбора на кандидати и над организацията на парламентите и правителствата. Като разграничават между двата по-широки набора от представителни функции, от една страна, и процедурните или институционални функции, от друга, Бартолини и Мейър твърдят, че докато представителните функции на партиите може и да се западнали, тяхната процедурна роля все още е непокътната или може дори да е засилена. (Bartolini & Mair, 2001). Затова може би е парадоксално, че докато партиите се възприемат като ключови институции на представителната демокрация, те също така се възприемат и като все по-неспособни да изпълняват онези функции, които са съществено важни за доброто ѝ функциониране.

В основата на тези дебати обаче, има по-дълбоки разногласия за значението на демокрацията и действителната роля на политическите партии в нея. Оплакванията относно западането на партиите, нарастващото дистанциране от партийната политика, растящата неудовлетвореност и недоверието към партиите и политиците, отслабването на представителните и управленските им роли или проблемите с отчетността, с отговорността и с легитимността, всички се основават на (обикновено имплицитните) нормативни предпоставки относно това какво е ценно в демокрацията и относно това как демокрацията трябва да работи. Но с относително малко изключения (напр. Katz, 1997, Lijphart, 1999), дори и когато тези предпоставки са направени експлицитни, те обикновено просто се представят като самоочевидни истини, вместо да бъдат признати за противоречиви избори. С други думи, въпреки значимостта им една за друга, писанията за партиите и тези за демократичната теория се развиват в изумителна степен на взаимна изолация.

II.

Работата на такива автори като Острогорски, Михелс или Вебер демонстрират, че за разлика от мнозинството съвременни изследвания за партиите, ранната традиция в началото на двадесети век е била тясно свързана с теоретизирането на демокрацията. Наистина, ранните изследвания за партиите са здраво ситуирани в една традиция, която се фокусира върху съревноваващи се теории за демокрацията и върху ценности, поддържащи съпернически си концепции за демокрацията. Изследователите на партиите от началото на двадесети век обаче, се различават в този им акцент от мнозина от техните предшественици, които обикновено биха отrekli легитимността на каквато и да е форма на организирано мнение, вярвайки, че това би било пагубно за индивидуалната свобода и народния суверенитет, а оттук — и за демокрацията. И наистина, още от самото им възникване, фракциите и партиите са били възприемани като заплаха за общия интерес или общото благо, или като вземащи надмощие над интересите на индивида. Фундаментално, съществуването им е било несъвместимо с преобладаващите либерални и радикално-демократични традиции, вдъхновени от и вкоренени в политическата философия, съответно на Лок и на Русо. И двете традиции трудно се съвместяват с партизанските институции, които по самата си природа надхвърлят индивидуалните интереси и отричат съществуването на *volonte generale*. Настъпването на масовата демокрация в края на деветнадесети и началото на двадесети век прави преките връзки между държавата и индивида все по-нереалистични и по този начин допринася за легитимирането на политическите партии като посреднически институции между индивидуалните граждани и държавата.

Възникването на бюрократичните масови партии възбужда загриженост за техните недемократични и олигархични тенденции. Но политическите партии, организиращи интереси или мнения, не са били възприемани като враждебни към демокрацията *per se*, въпреки че липсата на вътрешна партийна демокрация и отчетност на ръководството, както и неизбежните тенденции към олигархия правят така, че Михелс да се съмнява в жизнеността на истинската демокрация. Признавайки, че контекстът на масовата демокрация изисква организиращите способности на посредници, но загрижен поради задушавачата вътрешна дисциплина

на партийната машина, Острогорски предлага държава с временни съюзи вместо постоянни партии, които да се занимават всеки път само с по един въпрос и след това да бъдат разпускани. Макар и Вебер да разкрива подобна загриженост от централизирането на властта и плебисцитните тенденции на партийните организации, според него липсата на вътрешна партийна демокрация има по-малко последствия за демокрацията на системно ниво. Силното партийно ръководство е необходимо за доброто функциониране на демокрацията, защото държи нащрек безотчетните бюрократи. Още повече, че както Сартори по-късно казва, “демокрацията на едро не е сбор от много малки демокрации” (Sartori, 1965: 124). Както демократичните елитисти и плуралистите започнаха да подчертават, същността на демокрацията и демократичната отчетност почива по-скоро на ефективно политическо съревнование, отколкото на вътрешна партийна демокрация и участие.

Междувременно, изучаването на политическите партии и партийната организация се насочи в изключително емпирична насока. Дали ще се концентрират върху нивата на партийно членство, на процеса на подбор на кандидати, вътрешните модели за вземане на решения, нивата на професионализация или партийното финансиране, тези анализи рядко са вградени в по-широките теории на демокрацията. Докато в последните години промените в начина, по който партиите се организират, ясно показват едно отслабване на връзката между партиите и обществото и едно засилване на техните връзки с държавата, Кец и Мейър са сред малцината, които са описали различните модели на партии във връзка със свързаните с тях концепции за демокрация (Katz & Mair, 1995). Ако партиите се трансформират така, че те губят способността си да действат като агенти за представителство, това има значителни последици за природата на модерната демокрация.

Сравнителни изследвания сочат, че според всеки стандарт или мярка, в напредналите индустриални демокрации общественото упование и доверие, както и подкрепата за политиците, политическите партии и парламентите, през последното поколение е значително подкопано (Dalton, 2004). Наистина, докато подкрепата за демокрацията продължава да е висока и днес, гражданите са загубили вяра в агентите на представителната демокрация. В същото време съвременната демокрация преживява значително нарастване на референдумите и на други инициативи на

пряката демокрация, както и драматично разрастване на дейността и влиянието на групите за защита на интереси (Cain, Dalton and Scarrow, 2003). Това изместване на основните политически актьори от партиите към индивидуалните граждани и групите за защита на интереси е накърнило представителния капацитет на партиите. Още повече, че изгряването на хиляди групи за защита на специалните интереси изглежда подкопава ролята на партиите като основни агенти за агрегиране на интереси (Dalton, 2004: 154). Тези съвременни развития може да известяват идването на един нов стил демокрация. В това, което Cain et al. наричат “застъпническа демокрация” (advocacy democracy), гражданите участват пряко във формирането на политики чрез каналите на пряката демокрация или чрез такива заместители като групите за защита на интереси и социалните движения, вместо чрез конвенционалните представителни канали на партийната политика. Но с все по-голямото придобиване на статут на policy-maker от страна на неизбраните групи за защита на интереси, “застъпническата демокрация” очевидно поставя фундаментални въпроси за представителството и демократичната отчетност.

Също както емпиричното изследване на политическите партии рядко включва разсъждения върху концепциите за демокрация, така и демократичната теория има склонността да обръща само оскъдно внимание на ролята, функциите и типовете политически партии. В демократичната теория партиите често са, в най-добрия случай, разбирани просто като състоящи се от “лидери” и “последователи”; връзките на представителство между “избиратели” и “представители” се описват най-често като оформени при липса на посреднически структури. Когато съществуването им изобщо е признато, партиите са третираны твърде общо като аморфни неща или мистериозни “черни кутии”. Още повече, че като институции, разположени между гражданите и държавата, те често са възприемани като изопачаващи народната воля. Оттук, често партиите накратко са смятани за пречка пред постигането на действителна или автентична демокрация — в частност във версиите на демокрация, които отдават голямо значение на участието и в разпространените напоследък модели на делиберативна демокрация.

Докато за либералите, плуралистите и демократичните елитисти индивидуалното участие не е само по себе си важен идеал, за партиципативните и комунитаристките демократи една висока степен на политическо участие и чувството на гражданска отговорност са

необходими за това една политическа система да заслужава етикета демокрация (например Pateman, 1970, Barber, 1984). Тъй като прякото участие подпомага приемането от страна на гражданите на политиките в по-голяма степен, отколкото опосреденото вземане на решения, затвърждавайки по този начин демократичната легитимност, затова те (партиципативните демократи) се застъпват за пряка въввлеченост и ангажираност на обикновените граждани във всекидневното вземане на решения. Още повече, че участието на гражданите допринася за личното и интелектуално развитие и за нарастване добродетелите на гражданина. Понеже малките общности предлагат най-добрите възможности за пряка ангажираност в решенията, които засягат самите хора, и понеже действителното самоуправление на нивото на националната държава е практически невъзможно, властта трябва да се пренесе колкото се може повече на нивото на местната власт и работното място.

С подчертаването ролята на пряката ангажираност обаче, партиципативната демокрация не е добре подготвена да посрещне предизвикателството на по-отдалечените управленски процеси на нивото на националната държава (или отвъд нея) и като цяло не е успяла да рефлектира върху това как да се организира избора на представители или как да се свърже местното с националното по-общо. Очевидно е решаващо важно да се инкорпорират в теорията тези организационни принципи и свързващи механизми и изглежда еднакво очевидно, че точно чрез партиите могат да бъдат взаимосвързани държавата и обществото. Но се натрапва на вниманието, че партиите са маргинализирани, а често и напълно липсват от речника на партиципативния демократ.

Напоследък теорията на демокрацията е взела силен делиберативен завой (например Manin, 1987, Cohen, 1989, Dryzek, 1990), отчасти засилен поради подкрепата, идваща едновременно от либералната политическа философия на Джон Ролс и от критическата теория на Юрген Хабермас (Ролс, 1993, Rawls, 2003, Хабермас, 1996). Делиберативната демокрация е вдъхновена от концепцията за справедливо общество на Ролс и черпи значително от понятието за “идеално свободна речева ситуация”, разработено от Хабермас, със свободна и равна дискусия (като идеал неограничена като продължителност) между участници, ориентирани към взаимно разбирателство и общото благо, в която консенсусът ще се достигне “по силата на по-добрия аргумент” (Хабермас, 1990). За повечето

делиберативни демократи демокрацията преди всичко съществува в способността да се променят предпочитанията и интересите, вместо те просто да се артикулират и агрегират, както и особено в трансформирането на загрижеността за личния интерес в загриженост за общия или публичния интерес. Всички съществуващи демократични дефицити в съвременната политика според тях трябва да се разбират принципно като “делиберативни дефицити” (Gutmann and Thompson, 1996:12).

Делиберативната демокрация бързо започна да се изкачва към върха в последното десетилетие на хилядолетието до степен че, както Драйзек твърди, същността на автентичната демокрация “сега широко се възприема като делиберация, противопоставена на гласуване, агрегиране на интереси, конституционни права, или дори самоуправление.” (Dryzek, 2000: 1). Подчертавайки изкореняването на конфликта и моралното несъгласие вместо тяхното „подреждане” и разрешаване делиберативните демократи са критикувани за това, че премахват политическото от политиката (напр. Shapiro, 1999). Освен това, подобно на концепциите за демокрация, които спадат към партиципативния вид, делиберативната демокрация повдига въпроси за практическата ѝ приложимост и демонстрира, че до известна степен теоретизирането на демокрацията е станало все по-отделено от политическата реалност и действителната практика.

III.

Демокрацията е разхвърляно понятие и има безкрайни дебати за истинския му смисъл. Определението за демокрация не е просто философски въпрос обаче, но и въпрос с дълбоки последици в света на практическата политика. Различните концепции за демокрация оправдават различни институционални решения и различни стандарти за оценяване на техните постижения — и в края на краищата, различни разпределения на (политическия) авторитет. Значимостта на тези факти за взаимодействието между демократичната теория и емпиричното изследване на политическите партии може да се илюстрира като се погледне само към един въпрос относно смисъла на демокрацията — дали целта на демокрацията е да позволи на гражданите да се предпазят, като само наказват реактивно управляващите, чиито политики или резултатите им не одобряват; или тя е да позволи на гражданите да се самоуправляват, като позитивно вземат

решения относно политиките, които да бъдат осъществявани?

Според една главна линия в демократичната теория, която може да бъде наричана демократична теория на “народния суверенитет”, народът трябва да решава какво да се прави: демокрацията значи, че волята на народа трябва да се реализира. Има, разбира се, огромно несъгласие относно това как да се дефинира или идентифицира “волята на народа”, простиращо се в числово отношение от единодушието на *volonte generale* на Русо, до решение с просто мнозинство. Въпреки това, според този възглед, управлението се възприема като инструмент на народа, позитивно насочван от него.

Тези теории, които пък подчертават демокрацията като средство за самозащита, започват с признанието, че въпреки че ефикасното управление е необходимо за защитата на индивидуалните права, това управление може и да е сред най-сериозните заплахи за тях. Както писа Макфърсън (Macpherson, 1977: 34), описвайки наричаната от него “защитна демокрация”, тя следва от “големия управляващ принцип на човешката природа, (че) всяко управление би било грабливо, ако не бъде направено така, че да е в негов собствен интерес да не бъде такова”. Макар да можем да спорим за това до каква степен либералните граждански права (свобода на словото, на пресата, на събранието) или една свободна пазарна икономика се необходима предпоставка за въвеждането или устойчивостта на демокрацията, ясно е, че те не са достатъчни условия, и оттук една либерална свободна пазарна икономика не е синоним за либерална демокрация, още по-малко за демокрация *tout court*. За тези, които приемат възгледа за “демокрацията като самозащита,” една от причините да се добави демокрация към фразата “либерална демокрация” е била признанието, че обикновените хора имат нужда от някаква защита от естествената грабливост на техните управляващи.

Но дори и правителствата да са непроволематичните агенти на “народа”, това не гарантира, че те ще са добронамерени. Предполагайки, че волята на народа може да се изрази чрез по-малко от единодушно съгласие какво трябва да защити правата на малцинството от посегателствата на мнозинството?

В прости черно-бели краски, всяка демократична система би забранила на мнозинството да отрича фундаменталните политически права на малцинството, и също така съществуването на идентифицируемо

малцинство, което е постоянно изключено от изпълнителната власт, би било също неприемливо. Проблемът възниква когато експлоатацията на малцинството не е така рязка: на тях не им е забранено да участват в избори, но те са сериозно затруднени; не им е отнета собствеността, но те са по-тежко облагани с данъци и са по-зле обслужвани от държавата; те не са постоянно изключени от заемането на обществени длъжности поради расата или пола им, но винаги губят в избори. В тези случаи не е адекватно да се посочват очевидни демократични норми, но и не е очевидно защо тези, които са в губещия край на народната воля биха безпроблемно приели легитимността на демокрацията, определена просто като управление според волята на народа.

Когато този проблем е показан, акцентът във фразата “либерална демокрация” се измества; вместо демокрацията (в определени избори) да бъде средство за налагане на либерализма, либерализмът става основание да се ограничи простия превод на народната воля в управленско действие — което пък в термините на народната воля означава, че той става основание за ограничаване на самата демокрация. Класическият пример тук е загрижеността на Медисън за фракциите на мнозинството и набора от институционални предписания, до които води тази загриженост.

Но това разграничение между народния суверенитет и либералната теория е твърде опростено. В рамките на всяка от категориите има множество теории, които се различават от една страна по отношение на техните предпоставки, и от друга — по отношение на техните предписания.

IV.

Шапиро твърди, че продължаващият процес на професионализация и специализация е отделил политическата философия от останалата част на политическата наука и е разделил нормативната от емпиричната теория “като политическите философи заявяват монопол по отношение на първата и изоставят “позитивната” политическа теория в ръцете на останалите политолози”. Като следствие от това “нормативната теория не е вече информирана — по начина, по който големите теоретици от традицията на дисциплината смятаха за даденост, че трябва да бъде — от съвременното състоянието на емпиричното знание за политиката.” Това

разделение не само е довело до това нормативната политическа теория да пренебрегва като дребнави съображенията за практическа приложимост, но е "подхранило и тенденцията на емпиричната политическа теория да стане банална и изцяло методологически ориентирана — отделена от големите въпроси на деня и фокусирана върху онова, което изглежда най-достъпно методологически." (Shapiro, 2002: 597). Взаимната незаинтересованост на политическата теория и емпиричното изучаване на политиката е проблематично особено по отношение изследването на политическите партии и демокрацията.

Всяка смислена дискусия за подкопаването на народната подкрепа за представителните демократични институции и за нарастващата неудовлетвореност от политиците и политическите партии изисква емпиричните дадености да се оценяват от гледна точка на теориите за демокрацията и нормативните постулати да се оценяват с оглед емпиричните дадености. Неуспехът да се вземат присърце въпросите на демократичната теория, както и да се идентифицира отношението между нормативни и институционални предписания, е особено тревожещ пред вид важните предизвикателства, които модерната демокрация ще трябва да посрещне през първите десетилетия на XXI век. Едно от тях е адаптирането към промените в установените демокрации. По-точно, важно е да се рефлектира върху функциите, които традиционно са приписвани на партиите при работата на демокрацията и да се попита как очевидно намаляващата способност на партиите да изпълняват тези функции може да се преобърне, или алтернативно, как едновременно и партиите, и демократичните системи по-общо, могат да се адаптират към изместването на тези функции към други арени.

Едно второ предизвикателство е това на консолидацията на демокрацията в Източна и Централна Европа и на други места — процес, в който политическите партии вероятно ще имат решаваща роля. Но обичайното приравняване на демокрацията просто на редовни избори с участието на множество състезаващи се политически партии и пренебрегването на разликите между типовете партии и особеностите на местната история, култура и общество осигуряват неадекватни указания за местните политически актьори и международните агенции, и по този начин рискуват да подкопаят демократичния процес като цяло.

* Статията е подготвена за семинара “Демокрация и политически партии”, в рамките на годишната сесия на Европейския консорциум за политически изследвания, Гранада, 14-19 април 2005 г.

Превод: Ружа Силова

Литература:

Дал, Робърт, *Демокрацията и нейните критици*, (прев. Капка Герганова) *Критика и хуманизъм*, София, 2006 (1989 ориг.)

Ролс, Джон, *Политическият либерализъм*, Обсидиан, София, 1999 (1993 ориг.)

Сартори, Джовани, *Теория на демокрацията*, Център за изследване на демокрацията, София, 1992 (1962 ориг.)

Barber, Benjamin (1984). *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.

Bartolini, Stefano and Peter Mair (2001). 'Challenges to Contemporary Political Parties', in Larry Diamond and Richard Gunther (eds.), *Political Parties and Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, pp. 327-43.

Cain, Bruce E., Russell J. Dalton and Susan E. Scarrow (eds.) (2003). *Democracy Transformed? Expanding Political Opportunities in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

Cohen, Joshua (1989). 'Deliberation and Democratic Legitimacy', in Alan Hamlin and Philip Pettit (eds.), *The Good Polity: Normative Analysis of the State*. Oxford and New York: Blackwell.

Dalton, Russell J. (2004). *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

Dryzek, John (1990). *Discursive Democracy: Politics, Policy and Political Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dryzek, John (2000). *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.

Habermas, Jürgen (1990). 'Discourse Ethics: Notes on a Program of Philosophical Justification', *Moral Consciousness and Communicative Action*, trans. Christian Lenhart and Shierry Weber Nicholson. Cambridge, MA: MIT Press.

Habermas, Jürgen (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a*

Discourse Theory. Cambridge, MA: MIT Press.

Katz, Richard S. (1997). *Democracy and Elections*. Oxford: Oxford University Press.

Katz, Richard S. and Peter Mair (1995). 'Changing Models of Party Organization and Party Democracy: the Emergence of the Cartel Party', *Party Politics* 1/1: 5-28.

Lijphart, Arend (1999). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.

Macpherson, C.B. (1977). *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press.

Manin, Bernard (1987). 'On Legitimacy and Political Deliberation', *Political Theory* 15/3: 338-368.

Michels, Robert (1911). *Zur Soziologie des Parteiwesens in der Moderne Demokratie*, English translation by Eden and Cedar Paul (1915). *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, reprint 1962, New York: The Free Press.

Ostrogorski, Mosei (1902). *Democracy and the Organization of Political Parties*, 2 vols. New York: Macmillan.

Pateman, Carole (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schattschneider, E.E. (1942). *Party Government*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Schmitter, Philippe (2001). 'Parties are not what they once were', in Larry Diamond and Richard Gunther (eds.), *Political Parties and Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Shapiro, Ian (1999). 'Enough of Deliberation: Politics is about Interests and Power', in Stephen Macedo (ed.), *Deliberative Politics: Essays on Democracy and Disagreement*. Oxford: Oxford University Press, pp. 28-38.

Shapiro, Ian (2002). 'Problems, Methods, and Theories in the Study of Politics, or what is wrong with Political Science and what to do about it', *Political Theory* 30/4: 596-619.

Weber, Max (1918). 'Politik als Beruf'; translated and reprinted as 'Politics as a Vocation', H.H. Gerth and C. Wright Mills (eds.) (1946), *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press, pp. 77-128.

ПРЕЗИДЕНТСКИТЕ ИЗБОРИ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 2006 ГОДИНА АНТОНИЙ ТОДОРОВ

Поредните президентски избори от октомври 2006 г. могат да бъдат квалифицирани като преходни от гледна точка на електоралните тенденции, които те разкриха. Преходни, защото от една страна представляват завършек на предишна тенденция, но същевременно съдържат и нови елементи, които имат потенциала да зададат бъдещото развитие на политическите процеси в България. Президентските избори завършиха процеса на легитимация на БСП и като цяло на левицата, произлязла исторически от бившата комунистическа партия. С това може да се каже, че и политическият преход окончателно завърши с преизбирането за втори мандат на Г. Първанов, който през 2001 г. се кандидатира от името на БСП. Изборите затвърдиха една сравнително скорошна тенденция в политическия живот — политическото партньорство между БСП и ДПС. През цялото време на прехода след 1989 г. тези две партии бяха по-скоро политически противници, въпреки необявеното партньорство през 1992-1994 г. в правителството на Л. Беров. В европейския контекст една партия, която често е третирана като малцинствена (ДПС) и особено когато става дума не просто за етническо малцинство, но за социална група, силно засегната от прехода към пазарна икономика и като цяло икономически доста уязвима, най-логичният неин партньор се очаква да бъде сред левите или либералните формации. Затова партньорството на ДПС през повечето години на прехода със СДС (1990-1992 г.) или ОДС (1997-1998 г.) е по-скоро характерно за посткомунистическия преход. С неговото приключване и като белег на това стратегическият партньор на партия като ДПС е по-логично да бъде именно БСП. Още повече, че изборите поставиха и края на една дълга еволюция на БСП от позициите на една экс-комунистическа към позициите на една призната от европейските си партньори социалдемократическа партия. Тази еволюция като цяло е наляво, усилие за постепенно изоставяне на политическата обремененост от модел на партия, която не иска да дели властта с никого и която отстоява статуквото, т.е. по същество е “партия на реда”. Разбира се, ДПС е малцинствена партия само донякъде. През последните години в нея имаше видима еволюция в посока на трайно обвързване на значителна част от

турското малцинство с нея чрез мрежа от размяна на политически услуги. Честите обвинения към тази партия в политически клиентелизъм са само дискурсивен израз на този процес.¹ Въпреки това ДПС остава незаменим политически представител на турците в България, макар вече не само на тях. Видимо е нейното сравнително успешно усилие да напусне тесните рамки на етнически мотивирания вот и да се отвори към нови обществени среди, отстоявайки по този начин международното ѝ признание като либерална партия.

Президентските избори поставиха началото и на нови процеси. На първо място, те “отвориха” политическо и електорално пространство за една антидемократична крайно дясна партия, която за първи път проби в политическото пространство на парламентарните избори през 2005 г. “Атака” затвърди първоначалните си позиции и макар пробивът да беше далече от очакванията на нейните лидери, представянето на нейния кандидат затвърждава позицията ѝ в българското политическо пространство поне в обозримо бъдеще.²

На второ място, президентските избори положиха началото на истинско пренареждане на позициите сред демократичната десница. Наличието на поне двама кандидати, подкрепяни от партии, чието потекло е свързано със СДС или ОДС, неспособността или по-скоро нежеланието на лидерите им да постигнат съгласие по обща избираема кандидатура, както и оставането на трето място на обявения като общ кандидат на десницата Н. Беров, задълбочиха кризата на дясното и многократно ускори процесите на промяна в тази част от политически спектър.

На трето място, президентските избори дадоха поле за действие, поради кризата на десницата не на последно място, за нови политически формации, които бяха определени от мнозина наблюдатели като популистки. Макар обвиненията в популизъм да зачестиха толкова, че често зад тях се крие обичайна за политическите нрави пропаганда, вероятно действително става дума за нови тенденции, които някак си са останали маргинални досега. Впрочем дори и такова заключение може да е съмнително, защото през 1992-1997 г. неизменно като трети на президентските избори се класираше Ж. Ганчев, който два пъти поред мобилизира гласовете на почти 800000 избиратели, въпреки че неговата партия Български Бизнес Блок (БББ) беше далеч от такова влияние. Също така популизмът не е чужд на политическата риторика на много от политическите актьори в България, особено по-новите. Появилите се в края на политическия

преход (1999-2001) нови политически партии и движения (сред които най-очевидно НДСВ, но също така и партиите, отделили се по-късно от СДС като ССД или ДСБ) също поставиха политическото си самоутвърждаване на основата на отхвърлянето на “старите партии”, а заедно с това и на “старата политика” — теми, характерни за популисткия дискурс.

1. Резултатите: предизвестена победа

На първият тур бяха регистрирани седем кандидатски двойки. С изключение на действащия президент Г. Първанов и на П. Берон като кандидат за вицепрезидент в двойка с Ж. Ганчев през 1992 г. и кандидат за президент на партия “Съюз България” през 2001 г., останалите кандидати не са участвали досега в президентски избори.³

таблица 1

Кандидатпрезидентска двойка (по пореден номер на регистрацията)	Получени гласове	% от гласувалите
Неделчо Беров — Юлиана Николова	271078	9.75%
Любен Петров — Нели Топалова	13854	0.50%
Георги Първанов — Ангел Марин	1780119	64.05%
Григор Велев — Йордан Мутафчиев	19857	0.71%
Петър Берон — Стела Банкова	21812	0.79%
Волен Сидеров — Павел Шопов	597175	21.49%
Георги Марков — Мария Иванова	75478	2.72%
Действителни бюлетини	2779381	100%
Гласували избиратели	2856731	участие 44.28%
Избиратели по списък	6450920	

За първи път от 1990 г. насам ЦИК направи усилие на тези избори да изчисти избирателните списъци от имената на граждани, които или вече са починали, или отдавна живеят извън България. През 1990 г. някои

наблюдатели оценяваха тези “избиратели-фантоми” на почти 500000, но в новите изборителни списъци наистина попаднаха близо 645000 избиратели, което е с 380000 по-малко от предишните президентски избори през 2001 г. и с 270000 по-малко в сравнение със записаните избиратели на парламентарните избори през 2005 г.⁴ Ефектът на това осъвременяване на изборителните списъци трябваше да се прояви най-вече в официалния процент на участие. За президентските избори това би могло да бъде особено важно, защото конституцията постановява, че на първия тур може да бъде избран някой от кандидатите, ако е получил повече от половината гласове и ако същевременно в изборите са участвали повече от половината избиратели. Някои близки до дясната опозиция наблюдатели заподозряха в операцията стремеж на кандидат-президента Г. Първанов да си осигури преизбиране още на първия тур, което и някои агенции за изследване на общественото мнение предвиждаха като хипотеза месец преди началото на кампанията.⁵ До реализация на споменатата хипотеза не се стигна, защото равнището на участие и на двата тура на президентските избори не надхвърли 50%. Общо на първия тур се явиха пред урните 2856731 избиратели (44.3% от записаните в списъците). Действителните бюлетини бяха 2779381, като над 77000 бяха недействителните. Последното число изглежда значително, макар според ЦИК това да е обичаен процент за такива избори (най-значителен е броят на недействителните бюлетини, в които са отбелязани повече от един кандидат или са добавени инициали или други приписки). Спрямо президентските избори от 2001 г. броят на гласувалите избиратели на първия тур е сходен — тогава са гласували дори малко по-малко избиратели (2836465 са били тогава действителните гласове, което с почти 20000 по-малко от 2006 г.). Значителен спад, обаче, има в сравнение с участието на парламентарните избори през 2005 г. — от 3.6 млн. гласували тогава, на 2.8 млн. през 2006 г. Очевидно избирателите добре разбират конституционното устройство на властите в България, което възлага основната власт в ръцете на парламента, докато президентът е много повече представителна фигура с ограничени правомощия. Макар да може да се допусне, че избирателите съвсем не са наясно с подробности за истинската власт на президента, все пак в седемнадесетата година на прехода са си дали сметка в ограничените прерогативи на държавния глава. Това донякъде обяснява по-ниското, отколкото на парламентарните избори, участие на президентските.

Но едва ли това е единствената причина. Мнозина наблюдатели обявиха като основна причина за слабото участие на първия тур донякъде предопределената и предвиждана от мнозина победа на Г. Първанов за един втори мандат.⁶ Наистина, резултатите от първия тур говорят за категоричното надмощие на президента спрямо другите претенденти — такъв висок процент от гласовете на първия тур (64%) досега не е бил получаван от никой кандидат на някои избори. Дори на кризисните предсрочни парламентарни избори през април 1997 г., когато БСП беше почти срината електорално, победителите от ОДС не надхвърлиха 53% от подадените гласове.

Спрямо първия тур на президентските избори през 2001 г., обаче, участието през 2006 г. съвсем не изглежда толкова ниско, дори почти 20000 избиратели в повече отиват до урните. Ето защо участието на изборите не бива да се разглежда като критично малко или поне не като извънредно и необичайно ниско, защото резултатите в това отношение се вписват в политическата “норма” от 2000 г. насам.

Очакваните от агенциите за изследване на общественото мнение трима фаворити — Г. Първанов, Н. Беров и В. Сидеров наистина излязоха първи, оставяйки далече след себе си останалите четирима кандидати. Сред последните, трима получиха под 1 % от гласовете, а Г. Марков — малко над 2.7%. На тези избори определено имаше фаворити на общественото мнение, останалите кандидати не бяха сметнати за убедителни. Освен това, имайки предвид политическата им генеалогия и използваните послания, останалите кандидати често бяха свързани с опит да се подкопае електоралното тяло на основните кандидати. Така например се смяташе, че кандидатурата на ген. Л. Петров⁷, бивш депутат от БСП, ще бъде конкурентна на Г. Първанов и ще отклони значителни гласове. Също така се смяташе, че кандидатурата на Г. Марков, бивш депутат от СДС, бивш конституционен съдия, ще отклони гласове от възможната подкрепа за Н. Беров. Предполагаше се, че П. Берон, бивш заместник-председател на коалиция “Атака”, също ще отклони гласове от кандидатурата на В. Сидеров. Изглеждаше така, сякаш смятаните за фаворити непременно имат поне по един конкурентен кандидат, който е състояние да им отнеме колебаещи се гласове.

Имайки предвид общото количество гласове, които тези кандидати получиха, може да се каже, че ефектът “отклоняване на гласове”, ако

действително допуснем, че това е възможно, е бил твърде ограничен. По-скоро, обаче, изглежда съмнителна хипотезата, че гласувалите за Г. Марков биха гласували непременно за Н. Беров, ако бившият конституционен съдия не беше се кандидатира. Както не е сигурно, че подадените за ген. Л. Петров гласове биха били подадени за Г. Първанов. Може би донякъде можем да смятаме, че подадените за П. Берон гласове са “отклонени” от потенциалния електорат на В. Сидеров, но все пак не бива да забравяме, че “Атака” претърпя поредица от кризи и мнозина от нейните емблематични депутати (сред които П. Берон и Ст. Банкова) напуснаха партията и станаха независими. Абсолютно всички кандидати за президент през 2006 г. (достатъчно е да сравним ситуацията с 1992 г. или дори 1996 г.) бяха достатъчно добре познати на публиката заради предишната си позиция или политическата си история. Това изключва погрешно идентифициране на кандидатите, до голяма степен е съмнително да се твърди, че гласувалите за един или друг от “малките” кандидати е някаква заблуда. Ето защо не бива да смятаме, че резултатите от изборите за президент са повлияни от наличието на смятани за конкурентни, някак си “дублиращи” кандидати. Общото количество гласове, подадени за “малките” кандидати беше 131001 гласа.

Донякъде изненадващо на втория тур на изборите излязоха за първи път не както досега — кандидат на левията и кандидат на десницата, а президентът Г. Първанов и лидерът на крайно-дясната “Атака” В. Сидеров. Макар сондажите в голямото си мнозинство да предвиждаха, че именно В. Сидеров ще отиде на балотаж, отпадането на единния кандидат на десницата (или поне на СДС и ДСБ) Н. Беров беше изненадващо от гледна точка на господстващите тенденции в политическия процес след 1990 г. Разстоянието между В. Сидеров и Н. Беров обаче показваше, че става дума за нова ситуация, в която президентските избори не се вписват в старото противопоставяне между “сини” и “червени” (антикомунисти и екскомунисти).

Вторият тур, както беше очаквано, беше спечелен с огромно мнозинство от Г. Първанов.

Вторият тур на изборите, въпреки че противно на досегашната практика нямаше пряк дебат между двата кандидати, завърши с предвиждания от всички социологически агенции резултат — убедителна победа на Г. Първанов. Ако сравним резултатите от двата тура, ще видим

таблица 2

Кандидатпрезидентска двойка	Получени гласове	% от гласувалите
Георги Първанов — Ангел Марин	2050488	75.95%
Волен Сидеров — Павел Шопов	649387	24.05%
Действителни бюлетини	2699875	100%
Гласували избиратели	2757441	участие 41.89%
Избиратели по списък	6445260	

няколко важни за разбирането на тези избори особености:

- почти 157000 избиратели по-малко са гласували на втория тур в сравнение с първия;
- Г. Първанов мобилизира на втория тур 270000 избиратели в повече от първия тур;
- В. Сидеров мобилизира в своя полза 52200 избиратели в повече от първия тур.

В сравнение с президентските избори от 2001 г. различията са значителни — тогава на втория тур гласуваха над 3760000 избиратели, като допълнително почти 923000 избиратели се мобилизираха между първия и втория тур. През 2006 г. стана обратното — и на втория тур отидоха да гласуват по-малко избиратели. Може да се заключи, че става дума за избирателите от първия тур предимно на двамата класирали се кандидати. Такива ситуации се отбелязват от наблюдателите на много президентски избори в страни от третия свят.⁸ И въпреки такава самоочевидност, случилото се в България не трябва да бъде третирано като израз на недостатъчна зрелост на политическото общество и масово оттегляне на избирателите на третите кандидати на втория тур.

Общо подадените за Г. Първанов и В. Сидеров гласове на първия тур са 2377294, което представлява 82% от всички 2757441 гласували на втория тур. Дори да приемем, че всички избиратели на двамата кандидати са гласували за избраниците си и на втория тур (което е логично и вероятно за огромното мнозинство от гражданите), остават още 380000 гласа, които са били преразпределени. Но са добавили към електоратите си между първия и втория тур 322000 гласа, а останалите представляват недействителните бюлетини.

Това преразпределение би могло да се отнесе, както за избирателите

на другите кандидати, така и за избиратели, които просто не са гласували на първия тур. Последното, например, би се отнасяло до избиратели на НДСВ, които така и нямаха официален кандидат на президентските избори, но мнозина са се мобилизирали за втория тур, който е решаващ за крайния резултат. От друга, страна всички агенции предвиждаха съкрушителна победа на Г. Първанов, което може да се е отразило демобилизиращо върху избиратели от БСП или ДПС. Възможно е мнозина от тях да са си казали, че могат и да не отидат до урните на 29 октомври 2006 г., след като успехът на кандидата им е сигурен. Можем да допуснем, че мнозина избиратели на Н. Беров, идващи от средите на СДС и ДСБ, са си казали, че всъщност те не искат да избират между Г. Първанов и В. Сидеров и да не са отишли до урните за втория тур, което може да се отнася и до всичките 131000 по-малко гласували. Ако това е така, поне половината от гласувалите за общия кандидат на десните на първия тур би трябвало да са гласували и на втория тур. Което би трябвало да означава, че всички избиратели от първия тур на останалите “малки” кандидати са гласували почти всички на втория тур, което не изглежда непременно вероятно.

Предположенията, които могат да се направят за евентуалния трансфер на гласове между първия и втория тур на президентските избори са различни, но логически погледнато можем да изкажем следните хипотези:

- почти всички избиратели на Г. Първанов и на В. Сидеров са гласували за същите кандидати и на втория тур. Можем практически да изключим преход на избиратели от Г. Първанов към В. Сидеров и обратно;

- по-голямата част от избирателите на останалите кандидати също са гласували на втория тур, най-вече онези, които са били мотивирани от близостта на своя кандидат до излезлия на втория тур (например П. Берон — В. Сидеров или Л. Петров — Г. Първанов);

- най-малко половината от избирателите на Н. Беров, вероятно поради същите причини и на Г. Марков не са гласували на втория тур, защото са споделяли убеждението, че нямат избор между двамата кандидати, тъй като според тях и двамата са неприемливи;

- известна част от избирателите, които не са гласували на първия тур, са се ремобилизирали на втория по различни причини. Тази ремобилизация вероятно е облагодетелствала и двамата кандидати по

равно.

2. Кандидати и електорати

По-интересното в президентските избори отвъд конкретните резултати са тенденциите, които се очертават в електоралната тежест на партиите и в динамиката на подкрепата за техните каузи. Макар повечето от кандидатите да се представиха като независими, подкрепяни от инициативни комитети, всеки един от тях имаше ясна за общественото мнение партийна идентификация. Макар често в публичното пространство да се лансира тезата, че изборът за президент е преди всичко избор на личност, това твърдение е по-скоро политическа реторика, отколкото аналитично заключение. Личността несъмнено е важна и повечето избиратели искат да си представят своя кандидат за президент като истински лидер, когото са склонни да следват и на когото са склонни да отдадат доверието си. Въпреки това, обаче, президентът е политик и е важно неговата позиция да е разбираема, да е съпоставима с позициите на основните политически актьори (партии). “Безпартиен” президент, в смисъл на политически безцветен, няма или той би бил много опасен, защото нищо няма да му пречи да променя непрекъснато политическите си възгледи.

Следващата таблица показва основните източници на политическа подкрепа за кандидатите на първия тур. Таблицата не е изчерпателна, нито се опира единствено и само на официално заявените позиции на отделните партии. Тя има предвид също така и политическата история на кандидатите.

Ангажирани в президентската кампания бяха основните парламентарни партии, доколкото за тях участието в президентските избори се смяташе за важно в политическото им развитие и бъдеще. Но специфичните проблеми на партиите не бяха еднакви. За БСП изборите трябваше да бъдат допълнителна подкрепа за водещата роля на партията в тристранната правителствена коалиция и фактор за укрепване на управленските ѝ позиции. Социалистите, разбира се, нямаха по-добър кандидат от президента Г. Първанов. Макар по време на номинацията от някои партийни среди да се чува остри критики към него, никой в Социалистическата партия не се съмняваше, че той ще бъде нейния кандидат, както и стана. Г. Първанов не разруши мостовите си към БСП, макар официално да напусна партията, когато беше избран при първия

таблица 3⁹

Кандидат президент	Подкрепящи го партии
Неделчо Беров	СДС, ДСБ, ДП, ЗНС и БСП.
Любен Петров	Няма обявена официална подкрепа, освен някои среди в БСП, дистанциращи се от ръководството.
Георги Първанов	БСП (и партиите от Коалиция за България), ДПС.
Григор Велев	Обединение на българските националисти „Целокупна България“, учредена на 3 март 2006 г.
Петър Берон	Няма официално подкрепяща го партия, освен Съюз “Защита”, както и някои среди от “Атака”.
Волен Сидеров	Партия “Атака”.
Георги Марков	Партия “Ред, законност и справедливост”, учредена в края на 2005 г., но също някои разочаровани среди около СДС.

си мандат. Той успя да работи балансирано с правителството, както на НДСВ и ДПС до август 2005 г., така и с правителството на БСП, ДПС и НДСВ след това. Мнозина наблюдатели го обявиха за “баща на тройната коалиция”, приписвайки му основната роля в това. Наистина, по време на трудните и драматични преговори през лятото на 2005 г. Г. Първанов съдействаше всячески за постигането на компромис и за съставянето на правителство. Когато първите два мандата не постигнаха успех (този на БСП и последвалият го на НДСВ), Г. Първанов можеше да реши на кого да предложи последния, трети мандат. На практика можеше да посочи всяка парламентарна партия (ДПС, БНС, ДСБ или “Атака”). Фактическият избор изглеждаше между ДПС и БНС и президентът избра партията на А. Доган.¹⁰ Причините бяха очевидни — само този мандат можеше да постигне парламентарно мнозинство (което беше невъзможно или немислимо без БСП). Така президентът всъщност взе единственото решение, което избягваше сценария за нови избори през 2005 г., което се смяташе от повечето партии и наблюдатели като лошо развитие.

Г. Първанов също така единствен от лидерите на левицата беше в

състояние да мобилизира подкрепа, надхвърляща електоралните граници на БСП и на “Коалиция за България”. Той беше кандидатът, когото ДПС можеше да подкрепи без уговорки, когото мнозина в НДСВ харесваха, а също така се ползваше с подкрепата на немалка част от общественото мнение. Той беше една от решаващите за прозападния завой на БСП фигури, ползваше се с добра репутация сред външните партньори и беше смятан за умерен, балансиран и разумен политик. Всичко това му даваше несъмнени преимущества като кандидат на БСП, подкрепен от много по-широки от нейното влияние обществени и политически среди.

Единствената парламентарна партия, която ясно заяви подкрепата си за Г. Първанов още преди първия тур на изборите беше ДПС.¹¹ ДПС нямаше основание да издига собствена кандидатура — всъщност движението го направи в целия период на прехода само веднъж, през 2001 г., когато застана зад кандидатурата на Р. Инджова. Но тогава ситуацията беше различна, тъй като тогавашния правителствен партньор на ДПС — НДСВ, нямаше собствена кандидатура. ДПС не искаше да подкрепи тогавашния президент и кандидат на ОДС П. Стоянов, защото вече беше започнал и набрал сила процесът на разграничаване със “сините”. През 2006 г. ДПС нямаше колебания да подкрепи кандидатурата на политическия си съюзник БСП, което само по себе си вече трябваше да бъде оценено като съществена промяна в българския политически живот. Защото означаваше, че ДПС не мисли в категориите на началото на прехода, когато твърдо застава на позициите на антикомунистите и се противопоставяше на БСП като наследничка на БКП, чието управление е причинило толкова беди на турското малцинство в България през 1984-1985 г., а и след това, по времето на “голямата екскурзия” от лятото на 1989 г. ДПС през 2006 г. избра своя партньор не конюнктурно, а стратегически, с оглед на бъдещите поне десет години. Разбира се, една подкрепа на кандидатът Г. Първанов сама по себе си не беше свързана с трайното ангажиране на ДПС с БСП, но беше заявка към едно по-стратегическо партньорство със социалистите, което беше насърчавано също така и от страна на ПЕС в Европейския парламент.

Така Г. Първанов влезе в кампанията с подкрепата на БСП и ДПС, които на парламентарните избори през 2005 г. заедно събраха почти 1,6 млн. гласа. Тези гласове можеха да бъдат достатъчни при участие в изборите на 3,2 млн. избиратели на първия тур (около 50% от целия електорат) да се постигне победа още на първия тур. На първия тур Г. Първанов получи 1,78

млн. гласа, като надхвърли избирателното тяло на социалистите и на ДПС със 180000 гласа, вероятно дошли от НДСВ или някои други центристски партии. На втория тур Г. Първанов мобилизира 2,05 млн. избиратели, преразпределяйки още 270000 гласа, по-голямата част от които изглежда са дошли от гласувалите на първия тур за некласираните кандидати.

Проведеното от агенция “Алфа Рисърч” допитване “на изхода на урните” показва вероятната партийна структура на гласувалите за Г. Първанов.

таблица 4

От гласувалите през 2005 г.	Първи тур		Втори тур	
	%	Гласове	%	Гласове
БСП	90	1000000	95	1010000
ДПС	97	450000	98	450000
СДС	13	36000	48	100000
ДСБ	10	23000	45	80000
НДСВ	49	350000	63	400000
“Атака”	8	20000	5	10000
		1879000		2050000

Това пресмятане очевидно не е съвсем точно, а много приблизително, по много причини: то не отчита интервалите на валидност на получените по този метод данни, то не допуска (макар това да е напълно възможно) избиратели, които са се въздържали на парламентарните избори през 2005 г. по някаква причина да са гласували за Г. Първанов на първия тур на президентските избори. И все пак таблицата дава известна представа за възможния политически произход на електората, подкрепил Г. Първанов през 2006 г. Особено интересна е картината, която същото изследване дава за втория тур. Тя показва, че и на двата тура избирателите на БСП и на ДПС са максимално мобилизирани. Почти по 60000 избиратели на СДС и на ДСБ за гласували за Г. Първанов на втория тур на изборите (общо около 120000 от двете партии). Тези избиратели могат да бъдат както такива, които на първия тур са подкрепили Н. Беров, но също така, което изглежда дори по-вероятно, от избиратели на двете десни партии,

които на първия тур не са гласували (не са подкрепили общия кандидат). Известна допълнителна мобилизация на избиратели на НДСВ в полза на Г. Първанов също се забелязва на втория тур — такива, които не са гласували за никого от кандидатите на първия тур.

Очевидно е, че сред основните партии, заявили подкрепата си за един или друг кандидат на първия тур на изборите, липсва единствено НДСВ, което не издигна собствена кандидатура. Това решение вероятно е разочаровало значителна част от привържениците му, някои от които очакваха кандидат да е Симеон Сакскобургготски. Но решението на лидера на НДСВ всъщност отразява истинската трудност на партията да бъде едновременно в една коалиция с БСП и ДПС и същевременно да отстоява самостоятелна позиция на президентските избори. Решението да не издига кандидатура беше по-скоро разумно от гледна точка на партията — това ѝ спести конфронтацията с партньорите в коалицията, но същевременно избегна и откритата ѝ подкрепа за Г. Първанов и възможното недоволство от това на част от симпатизантите ѝ. Все пак ръководството на НДСВ показва демократичен рефлекс с решението си да призове симпатизантите да подкрепят Г. Първанов на втория тур.¹²

Десницата с общия си кандидат Н. Беров не достигна дори мобилизацията на избирателите си от парламентарните избори през 2005 г. — тогава СДС и ДСБ заедно получиха над 515000 гласа, а заедно с БНС, повечето партии от когото подкрепяха десния кандидат на първия тур, получиха дори над 704000 гласа. Ако такава мобилизация на десните избиратели беше постигната на президентските избори през 2006 г., общият кандидат Н. Беров със сигурност щеше да достигне до балотаж, каквато изглежда беше политическата стратегия на десницата. Но десницата се оказа крайно разединена, това ясно видяха избирателите по времето на преговорите за общия десен кандидат, поради което десните избиратели бяха изключително демобилизирани и разколебани на изборите.

Според цитираното проучване “на изхода на урните” на агенция “Алфа Рисърч” избирателите на Н. Беров на първия тур са изключително сред избирателите на СДС, ДСБ и НДСВ от 2005 г. (табл. 5)

В действителност Н. Беров получи на първия тур 280000 гласа, което означава, че мнозина анкетирани “на изхода на урните” не са дали искрени отговори. Пропорцията между трите основни източника на избиратели на Н. Беров изглежда много вероятна, но не и делът на избирателите от

таблица 5

От избирателите през 2005 г. на:	%	Гласове
СДС	55	150000
ДСБ	70	160000
НДСВ	15	100000
		410000

2005 г., които са гласували за него през 2006 г. В случая имаме пример на wishful thinking, особено сред избирателите на ДСБ и СДС, мнозина от които са се почувствали гузни, за да признаят, че не са подкрепили общия кандидат. Най-вероятно е всъщност истинските числа да са поне с една трета по-малки, така че в действителност за общия кандидат на десницата да са гласували около 100000 избиратели на СДС от 2005 г., около 120000 избиратели на ДСБ от 2005 г. и не повече от 60000 избиратели на НДСВ от 2005 г. Демобилизацията на десницата е драматична на изборите от 2006 г. Преди пет години, на първия тур на президентските избори тогавашният десен кандидат и настоящ лидер на СДС П. Стоянов получи над 990000 гласа, което означава, че общата загуба на десницата за пет години е от порядъка на 700000 избиратели. Най-вероятно е те да са попълнили значителната група от въздържали се.

Особено интересен е политическият профил на кандидата В. Сидеров, лидер на “Атака”. Цитираното изследване на “Алфа Рисърч” показва, че основната част от неговите избиратели идват от средите на “Атака”, което не е учудващо, но също и от всички останали без ДПС.

таблица 6

От гласувалите през 2005 г.	Първи тур		Втори тур	
	%	Гласове	%	Гласове
“Атака”	90	260000	94	280000
СДС	13	35000	48	90000
ДСБ	12	25000	46	70000
НДСВ	26	180000	35	180000
БСП	8	90000	4	30000
		590000		650000

Тук по същия начин пресмятанията от проценти към реални гласове са неточни поради изброените по-горе причини. Но ако спазим пропорциите, колоните с получените гласове изглеждат правдоподобни. Прави впечатление, че лидерът на “Атака” е получил значителна подкрепа от поне 160-180000 избиратели на НДСВ от 2005 г. Липсата на самостоятелен кандидат на движението, липсата на категорична позиция на ръководството на партията, но най-вече разнородният характер на електората ѝ, където съжителстват избиратели с различни ценности, вероятно са причината за това. Всъщност НДСВ електорално се раздвои на президентските избори: на втория тур 400000 подкрепиха Г. Първанов, 180000 — В. Сидеров, а останалите 140000 са се въздържали. Подобна е реакцията и на избирателите на СДС и ДСБ: те почти са се разделили по равно между двамата кандидати на втория тур. Половината от тях са останали в плен на вече остарялото разбиране за нуждата от постоянно противопоставяне на “комунистите”, поради което са подкрепили В. Сидеров като противник на Г. Първанов. Тази липса на демократичен рефлекс, разбирането, че и двамата кандидати са еднакво неприемливи (което посочи и И. Костов), доведе до такова раздвоение на избирателите на двете демократични десни партии. Другата половина, обаче, прояви истински демократичен рефлекс и гласува против В. Сидеров, смятайки го явно за по-голямото зло (например М. Капон, депутатка от ДП определено се разграничи от позицията на десните и заяви, че ще гласува срещу В. Сидеров). Но все пак основният прилив в подкрепа на В. Сидеров за втория тур е дошъл по всяка вероятност от средите на СДС и ДСБ, докато обратно, вероятно някои бивши избиратели на БСП, гласувайки за В. Сидеров на първия тур, са се уплашили от това че е излязъл втори, и на втория тур са подкрепили Г. Първанов.

Анализирайки електоралната подкрепа за “Атака” някои изследователи лансираха хипотезата, че основната маса избиратели са дошли от средите на бивши поддръжници на БСП и затова идентифицираха “Атака” като крайно-лява партия. Самата “Атака” се самоидентифицира вече като крайно-дясна, когато нейният евродепутат се нареди сред депутатите на Льо Пен и други крайно-десни в Европейския парламент.¹³ От друга страна наистина има бивши привърженици на БСП, но не такива от 2001-2005 г., а най-вероятно отпреди 1994-1995 г., които тогава са отстоявали националистически идеи (например средите около ОКЗНИ) или някакъв

вид неосталинизъм и привързаност към твърдата ръка и реда. Във всеки случай отношението към В. Сидеров се превърна в лакмус за привързаност или не към ценностите на либералната демокрация.

3. Политическите въпроси на изборите

Изборите за президент през 2006 г. се превърнаха в тест за демократичните партии. В някакъв смисъл те бяха преходни, защото едновременно съдържаха стари представи и практики, утвърждаваха нови порядки и разбирания и наложиха на партиите необходимостта от ясно политическо самоопределяне. От гледна точка на политическия процес при тези избори възникнаха три основни въпроса, които се отнасяха до риска от предсрочни парламентарни избори, до бъдещето на десницата и конкуренцията на “Атака” и най-сетне — до персонализирането на политиката.

Първият въпрос беше, дали тройната коалиция ще оцелее до края на мандата си или ще има предсрочни парламентарни избори. Един от най-съществените залози на тези президентски избори беше оцеляването на тройната коалиция. Преизбирането на президента Г. Първанов несъмнено укрепи правителството на БСП, НДСВ и ДПС. Проблемът е, че социалистите и ДПС подкрепяха открито сегашния президент, докато НДСВ предпочете да не го направи. Разбира се, ако НДСВ участваше със собствена кандидатура, или, по-лошо, беше подкрепило общия десен кандидат Н. Беров, отношенията в коалицията несъмнено щяха да се влошат. Те и без това не са много лесни и всеки един от партньорите има усещането, че непрекъснато прави големи компромиси и отстъпки. Обратното, при провал на Г. Първанов, което не беше никак вероятно, това щеше бъде силен удар срещу коалицията и тя вероятно нямаше да може да го преживее. Затова, вероятно, дори и НДСВ тайно се надяваше, че сегашният президент, когото мнозина наблюдатели квалифицират като “баща” на коалицията, ще бъде преизбран. Затова и 400000 избиратели на НДСВ гласуваха за днешния президент на втория тур (два пъти повече, отколкото онези избиратели на НДСВ, които подкрепиха В. Сидеров на втория тур).

Очакванията, че първите две години на членството на България в ЕС (2008-2009 г.) ще бъдат най-критични в почти всички области

(конкурентоспособността на производителния апарат, доходите на населението и цените на потребителските стоки и на услугите, качеството на административните услуги, равнището на здравеопазването, обхвата на социалното осигуряване, качеството и хигиената на храните) имаха много основание. При заложения в договора за присъединяването механизъм, именно това е периодът, в който ще бъде решено в крайна сметка, дали да се задействат предпазни клаузи или не.

Общите очаквания в началото са за нарастване на евроскептицизма (както стана в повечето приети през 2004 г. страни от Централна и Източна Европа), както и засилване на критиките към управляващите. Въпросът е какъв тип правителство най-успешно ще понесе негативите и ще бъде относително най-устойчиво спрямо критиките, запазвайки същевременно курса към реформи и възприемане на нормите на ЕС. Правителството на тройната коалиция, поради това, че ангажира три парламентарни партии, опира се на широка част от общественото мнение и по неволя е консенсусно и компромисно, изглежда засега достатъчно способно да устои на негативите и на натиска на едно скептично обществено мнение. Партиите от коалицията общо бяха подкрепени от над 2,3 млн. избиратели, което представлява над 35% от всички избиратели. Дясната опозиция (радикална или умерена) е много далече от това равнище на електорална подкрепа.

Вторият важен въпрос на тези избори беше, ще помете ли “Атака” десницата, както това стана в Румъния преди пет години, когато крайно националистическата партия “Велика Румъния” излезе на второ място. Важен залог на президентските избори беше в противопоставянето между “традиционната” десница и крайната националистическа партия “Атака”. Заради очевидния си популизъм, проявяващ се в явната антикапиталистическа и антиимпериалистическа реторика, в заклеяването на целия политически елит като невъзвратно корумпиран, “Атака” беше първоначално смятана от някои наблюдатели като ултралява формация. Поради това тези наблюдатели, които в по-голямата си част се чувстваха близки до десницата, предвиждаха, че В. Сидеров ще бъде конкурент за избирателите най-вече на Г. Първанов, че “Атака” ще черпи последователи най-вече сред разочаровани от БСП и нейния “десен завой” леви избиратели.

Въпреки, че “Атака” успя, поне на първо време, да привлече някои

леви избиратели, мнозина от които споделяха откровено сталински разбирания за обществото, този процес се оказа маргинален. Основната част от избирателите на “Атака” се оказаха разочаровани десни избиратели, някои от които споделящи крайно консервативни и дори радикално националистически и ксенофобски убеждения. Така В. Сидеров като кандидат за президент се оказа електорален конкурент не на Г. Първанов, а на общия кандидат на десницата и изобщо заяви определено амбициите си да се превърне в единствената алтернатива на БСП, т.е. в автентичната десница.

И при предишните президентски избори имаше винаги един “трети” кандидат, различен от обичайното противопоставяне на “сини” и “червени”, който използваше популистка реторика с националистически окраски. През 1991 и 1996 г. това беше Ж. Ганчев, през 2001 г. донякъде тази роля се играеше от Б. Бонев. Но никога досега третият в президентската надпревара не достигаше до положението да измести втория, именно защото втория досега беше от левите. Сега нещата са видимо променени — В. Сидеров заплашва статуквото не заради предполагаемия му успех (нито една агенция не допускаше той да бъде избран за президент), а заради това, че измести десния кандидат и с това промени конфигурацията на политическия дебат. Очертава се нова ос на противопоставяне: между национализма и демократичния плурализъм, в която, и това е днешния парадокс, демократичният полюс се представляваше от социалистическия кандидат Г. Първанов.

Третият въпрос на тези избори беше, дали ще надделее персоналистката линия в политиката. В публичното говорене за политиката все по-често се чува мнението, че партиите не са интересни, нито са важни, различията между тях не са различия и, че действителният избор е на личности, способни “да обединят нацията”, “да се справят с корумпираните политици”, “да въведат законност и ред”, “да покажат твърдост и непоколебимост”.

Такова очакване излъчваха всички онези досегашни кандидати за президентския пост, които даваха обещания, определено надхвърлящи пълномощията на президента, но които обещания бяха очаквани жадно от широки обществени среди. Изтерзаното от корупцията, от немощта на държавата и от нехайството на институциите гражданство, озлобено от разширяващите се социални неравенства, много бързо припозна такива

обещания като израз на своите дълбоки въжделения. Очакванията за разумния и силен владетел, който ще въведе порядък, ще накаже виновните и ще възстанови справедливостта, мотивираха в голяма степен вота за Ж. Ганчев, Б. Бонев, а сега мотивират и много привърженици на Б. Борисов. В изборите от 2006 г., обаче, тази роля опитват да играят повече от един кандидати, още повече, че Б. Борисов не се кандидатира. Г. Марков, бивш конституционен съдия, юрист, още при обявяването на кандидатурата си заяви, че целта му е да свали правителството на тройната коалиция, като използва прием, който спокойно може да се квалифицира като държавен преврат — като отмени президентския указ, възлагащ мандат на ДПС през август 2005 г. за съставяне на правителство.¹⁴

Персонализацията в политиката се прояви на тези избори и по друг, по-нетрадиционен начин. НДСВ се отказа да издигне кандидатура, защото за всички беше ясно, че не биха имали друго предложение освен личността на своя лидер — С. Сакскобургготски. Вероятно той, в типичния за него предпазлив политически стил, е отказал и с това е осуетил самостоятелното участие на НДСВ. А може би е искал всъщност меко да наложи, като обективна ситуация, подкрепа за Г. Първанов. Последното не е толкова интересно, но издава налагането на един персоналистки стил в политиката, където партиите изчезват заедно със своите лидери-основатели, а изборът се свежда единствено до това, дали един или друг кандидат е по-самоуверен, по-симпатичен, по-мек, по-твърд или по-борбен и непримирим. Тези, иначе важни личностни качества, все пак не са политически програми.

В крайна сметка изборите завършиха очаквано — България запази политическата си стабилност, ориентацията към демократични реформи и доверието на демократичния свят. От друга страна, политическата ситуация остава динамична и след пет години, на следващите президентски избори, могат да се очакват съществени промени в съотношението на политическите сили.

Бележки:

¹Вж. интервюто на Михаил Иванов “Клиентелизмът в ДПС ражда социално недоволство”, в. “Сега”, 12 юли 2005.

²Вж. интервюто на Иван Кръстев “Роди се новият политически полюс — на разобличителите”, в. “24 часа”, 26 октомври 2006 г.

³Данните са на ЦИК, <http://cikipvr.org/>.

Вж. интервюто на Михаил Константинов “Има 1 милион избиратели фантоми”, в. “Новинар”,

2 юни 2005.

⁴Депутатът от ДСБ Ваньо Шарков заявява в НС, че въпреки прочистването на изборителните списъци, пак остават 111000 “избиратели-фантоми”, които могат да решат изборите още на първия тур. Вж.: Всеки ден, 10 юни 2006, <http://www.vsekiden.com/news>.

⁵Вж. Юрий Асланов пред агенция “Фокус”, 10 септември 2006, <http://www.focus-news.net>.

⁶Напусналият през лятото на 2006 г. БСП в знак на несъгласие о. р. ген. Любен Петров, обяви създаването на нова, крайно лява партия — Народно патриотично обединение, която търси партньорства с организации като партията “Напред България” на И. Славков и личности като бившия премиер и лидер на БСП Ж. Виденов.

⁷Така се случи по същото време в ДР Конго, на втория тур на президентските избори, проведени по същото време — вж. Election présidentielle congolaise de 2006, Wikipedia (<http://fr.wikipedia.org>).

⁸В. “Сега”, 18 септември 2006.

⁹Станишев - премиер, БНС - в опозиция. в. “Сега”, 15 август 2005.

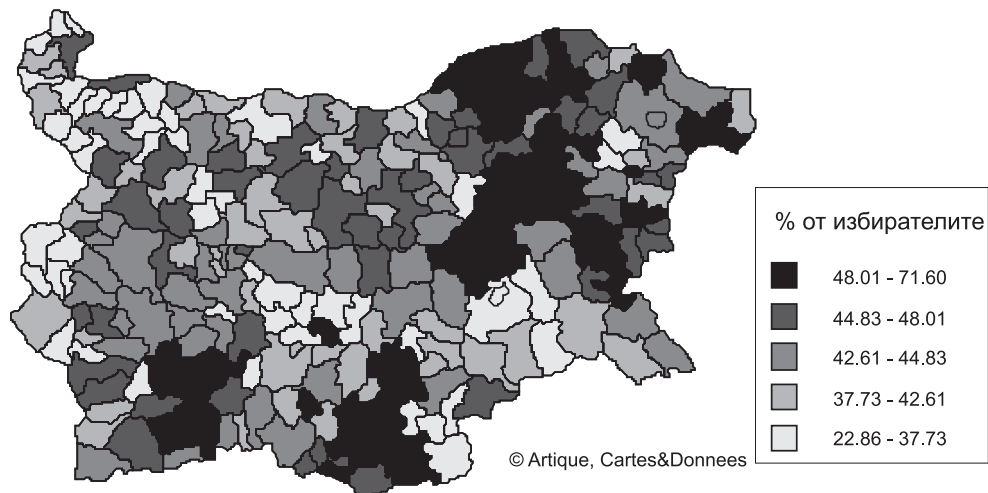
¹⁰Йоана Гъндовска, А. Доган се предложи на БСП рационално. в. “Сега”, 9 юни 2005.

¹¹Галя Горанова, НДСВ ще вземе страна на балотажа. в. “Сега”, 24 октомври 2006.

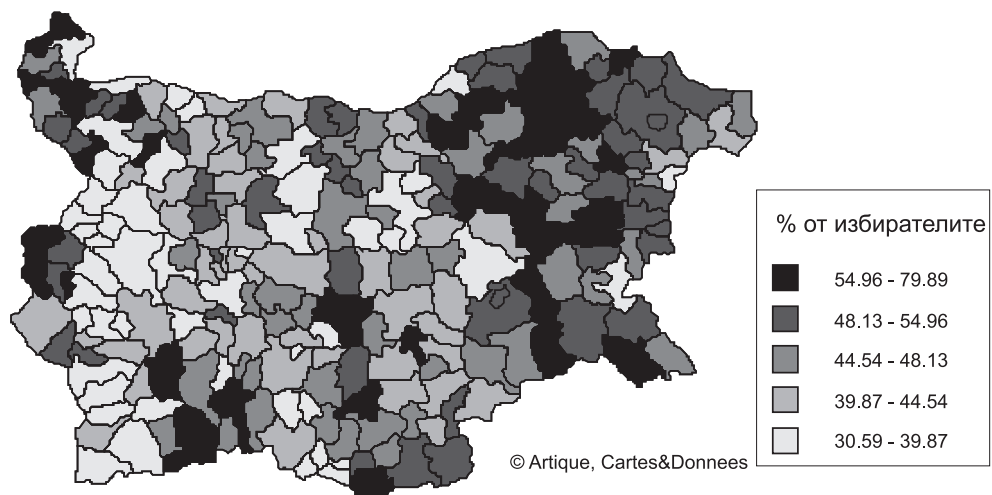
¹²В Европейския парламент беше създадена нова парламентарна група на крайнодесни партии “Идентичност, традиция и суверенитет”. В нея членуват 20 европейски депутати, сред тях е и евродепутатът Димитър Стоянов от партия “Атака”. Европейски институт, Europe.bg, <http://www.europe.bg>.

¹³В интервю за предаването “Тази сутрин” на БНТ Г. Марков заявява, че ако бъде избран, ще отмени указа на Президента за възлагане на правителствен мандат на С. Станишев. Вж. Официалния сайт на партия “Ред, законност, справедливост”, <http://www.rzs.bg>.

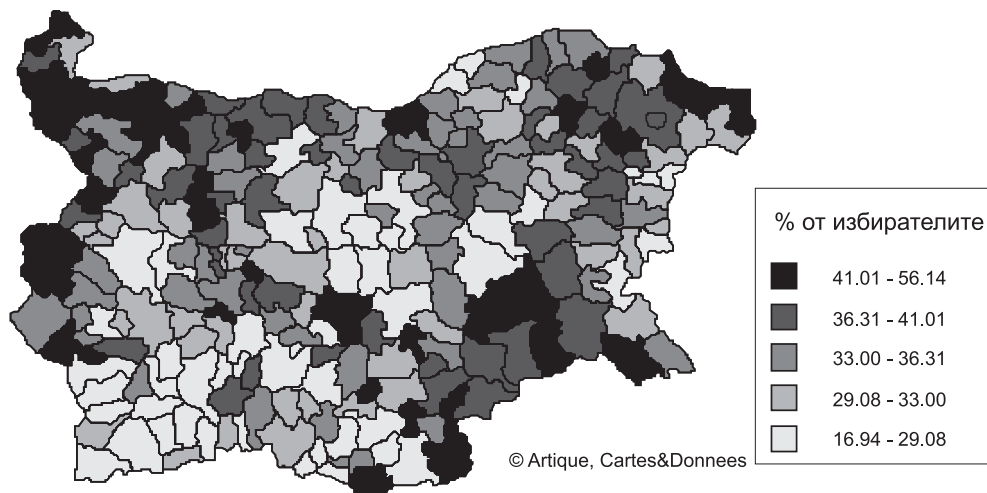
Участие 2001 г., втори тур

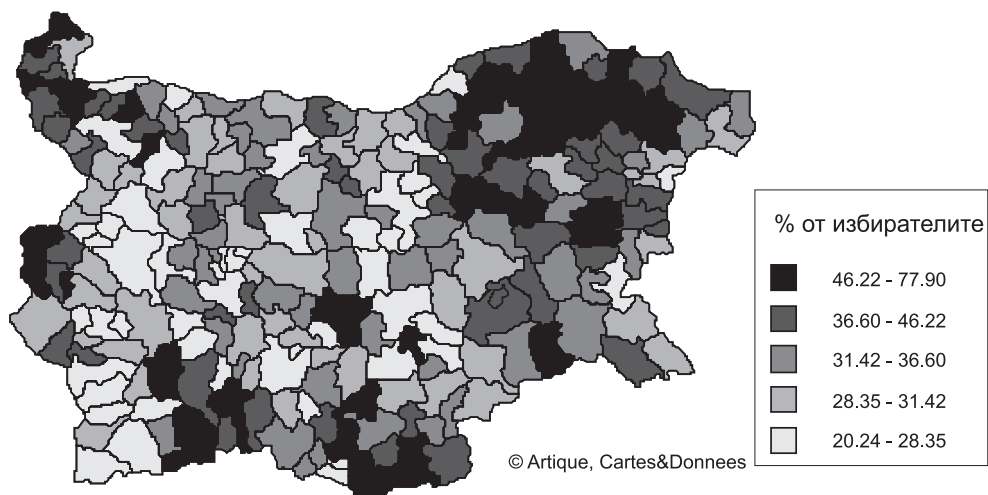
Участие 2006 г., втори тур

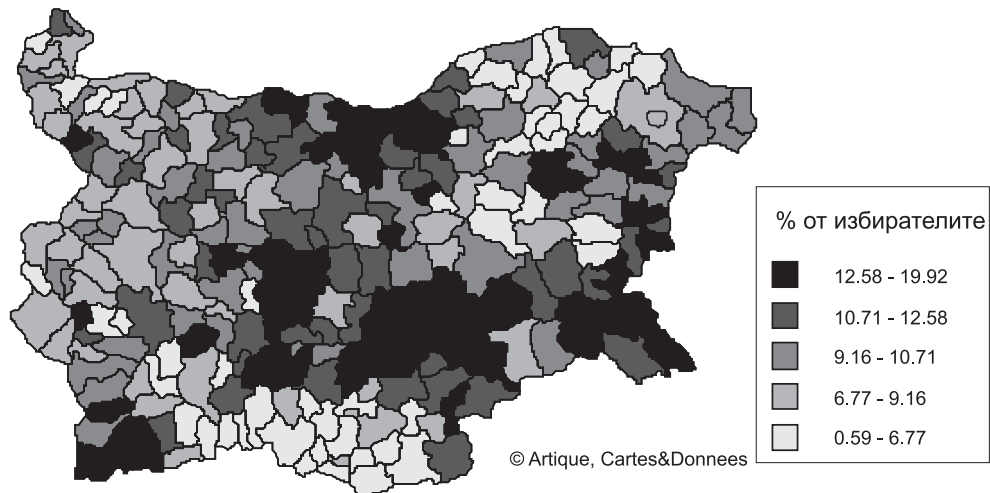
Първанов 2001 г., втори тур

Първанов 2006 г., втори тур

Сидеров 2006 г. , втори тур

НЯКОЛКО ДУМИ ЗА СЕЙМУР MARTIN ЛИПСЕТ

(1922 г. — 2006 г.)

ФРЕНСИС ФУКУЯМА

Познавах Марти само в последния етап от неговия живот. Той изигра важна роля във въвеждането ми в моята първа академична позиция в Университета Джордж Мейсън през 1996 г., където той се беше преместил след дълга кариера в Харвард, Бъркли, Станфорд и другаде. Прекарах пет превъзходни години като негов колега в Джордж Мейсън, където ние първоначално заемахме съседни кабинети в сградата, в която беше първото седалище на Института по публична политика. Марти и аз преподавахме “Публична политика 800”, “Култура и публична политика” заедно всяка година, което беше един от най-големите образователни експерименти, който някога съм имал. “Публична политика 800” беше курс по сравнителна политика, който Марти беше развил по-рано, основан главно на неговата книга от 1991 г. “Американската изключителност”. Преподавам версия на този курс на практика всяка година оттогава, а и ще започна още едно негово повторение тази пролет в Училището за съвременни международни изследвания като основен курс по “Сравнителни национални системи”.

Марти започваше всеки клас по “Публична политика 800”, казвайки, че “човек който познава само една страна, не познава нито една от тях”, защото само, чрез вглеждане през различни общества, човек може да разбере какво е по-скоро типичното или уникалното за неговата собствена страна. Това беше особено вярно за американците, тъй като Съединените щати бяха на практика такава откъсната част от света в сравнение с всички останали развити демокрации. Американската социална държава беше развита по-късно, отколкото тази в останалите европейски демокрации, беше винаги по-ограничена по обхват и беше силно “свита” по време на консервативното съкращаване на разходите, в годините на управлението на Р. Рейгън и М. Тъчър. Съединените щати имат отличителна политическа култура, която комбинира анти-етатизма с вярата, че хората са отговорни като индивиди за резултатите от техния живот. Анти-етатизмът беше продуктът американската революция срещу британската монархическа власт. Индивидуализмът произтичаше от факта, че Съединените щати като “новозаселена територия”, не наследяваха статусните различия и

йерархиите на по-старите общества в Европа и Азия. За по следващите вълни от имигранти, заселени в Съединените щати, статус и благосъстояние бяха по-скоро въпрос на постижения, отколкото на унаследяване, което съставляваше социалната основа на идеологическата вяра в либералния индивидуализъм на Джон Лок.

По-нататъшния ред на мисли ни връща назад към най-ранните интереси на Марти в социализма. Той е започнал като много от неговите съвременници в крайно лявата част на политическия спектър и по-късно завива на дясно. Един от неговите най-ранни интереси беше въпроса защо, всъщност за разлика от всички европейски демокрации, в Съединените щати няма социализъм. Той твърдеше, че за това има една важна причина — поради липсата в американското общество на присъщата класова структура на европейските държави и социалната мобилност чрез индивидуално постижение беше много по-лесна. В Съединените щати хората правят разграничение между достойна и недостойна бедност, разграничение, което смущава повечето европейци, които пристигат от много по-закрепостени общества. В такива общества индивидите имат много по-малка възможност да променят своя статус; държавната власт е длъжна да изранява социалните резултати. Марти твърдеше, че единствено що се отнася до афро-американците, американското общество беше сходно исторически на Европа що се отнася до предписания по рождение статус, което обяснява защо американските чернокожи са склонни да действат като европейската работническа класа, гласувайки за преразпределителни социалистически политики, направлявани от силна държава.

Марти Липсет беше майстор на онова, което политолозите наричат сравнителен подход, основан на изследване върху малък брой от случаи, прекрасно илюстриран в книги като “Континентален вододел” или “Американската изключителност”. Оттогава единственият начин да се установи дадена причинно-следствена зависимост е да се сравняват общества, които са достатъчно сходни, така че човек да може да контролира голям обхват от непроменливи фактори. Това позволява на даден социален учен да изолира тези индикатори, които в действителност могат най-подходящо да обяснят различията в резултата. Това прави възможно да бъдат сравнени Канада и Съединените щати (както Липсет прави в “Континентален вододел”) и двете развити държави с умерен климат, със сходна култура и етнически произход. Важните различия, които

съществуват между канадското и американското отношение към властта, държавата, рискът и много други въпроси, могат следователно да бъдат отдадени на специфично различния исторически опит на двете общества. Този подход се осланя подчертано на изследване на случая и никога не излиза от дълбокото контекстуално знание, което е в компетенцията на историци и антрополози.

Под гибелното влияние на политологията на рационалния избор, този метод до голяма степен се отхвърля през последните десетилетия чрез статистически изследвания, основани на голям брой изследвани случаи или от изследванията на микрониво, които опитват да установят контролирани поведенчески експерименти. И двата подхода имат своето приложение, но сами по себе си са силно ограничени в това, което те могат да ни разкрият. Изследванията на голям брой от случаи, когато са приложени за цели общества в регресии, съпоставящи държави, са склонни да ограничат фактори като “протестанство” или “президентски режим” до единични фиктивни променливи като по този начин не се вземат предвид комплексните контекстуални фактори, които са обикновено необходими за да бъде обяснен конкретен резултат. Както Марти беше свикнал да обяснява в клас, цялото човешко социално поведение е твърде многоизменчиво; физиката на елементарните частици например, е много по-проста област, защото независимите и зависими променливи могат да бъдат определени много по-точно. Експериментите на микро ниво са в другата крайност и биха могли точно да демонстрират сигурна причинно-следствена връзка (и оттук са твърде полезни в анализите на публичната политика), но не биха могли да поставят по-големи въпроси, които са с по-траен интерес, като защо американците са по-религиозни отколкото европейците или причините за произхода на американския анти-етатизъм.

Марти Липсет взе идеята за политическата култура много сериозно, понятие, към което започна да се губи интерес в онази част от социалните науки, доминирана от икономистите. Марти обичаше да казва, че от гледище на формалните институции, много страни в Латинска Америка са създали политически системи много подобни на тази на Съединените щати (и в някои случаи обмислено моделирани по Американската конституция). Но човек не би могъл да обясни разликите в качеството на демокрацията в Северна и Южна Америка, освен ако не вземе под внимание политическите култури на различните региони. Марти не беше културолог, по начина по

който Сам Хънтингтън е; докато той вземаше религията насериозно, за Сам тя никога не стана основна обяснителна величина. Разбирането на Марти за политическата култура беше по-гъвкаво и обширно.

Точно сега дойде време за един от моите най-предпочитани курсове в “Публична политика 800”, този за президентските режими, който той беше взел да води. Марти винаги е казвал, че двамата най-велики американски президенти на XX век са Ф. Рузвелт и Р. Рейгън, въпреки фактът, че бяха в противоположни идеологически лагери. Те бяха велики президенти, защото разбраха, че истинската власт и функция на президентския пост не стои във формулирането на точни и технически усъвършенствани политики, а по-скоро във формулирането и комуникацията на основни политически идеи, които едновременно отразяват и оформят ценностите на американския народ. Двамата президенти предоставиха провеждането на тези основни идеи на подчинените; те бяха предимно визионери и комуникатори, които можеха да изградят консенсус около големи, важни идеи. Човек не би могъл да разбере истинската функция на президентския пост с просто четене на Конституцията или с изброяване на формалните президентски прерогативи, тъй като в практиката това беше станало по-скоро въпрос на политическа култура.

Аз мога само да нахвърлям повърхностно това, което научих от Марти в краткия период, в който работих с него и ще опитам да добавя към това, което написах тук още нещо в една последваща част. Съществуват много други аспекти от неговата кариера и писания от по-ранни периоди, които други трябва да дискутират. Ясно е обаче, че ние загубихме един от най-големите интелектуалци на нашето време и е трудно да видим кой от следващите поколения е способен да заеме неговото място.

ПОЛИТИЧЕСКАТА НАУКА И БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО

На 8 юли 1991 г. в редакцията на списание „Политически изследвания“ се състоя разговор за проблемите и перспективите на българската политическа наука. В него тогава взеха участие проф. дфн Димитър Иванов, проф. дфн Георги Карасимеонов, доц. дсн Огнян Минчев и доц. д-р Добрин Канев, главен редактор на списанието.

Позволяваме си днес да препечатаме без промени този разговор - най-малкото поради три причини. От една страна, той ни показва очебийно, че макар и в зародиша на своето институционално утвърждаване в България, политологията имаше свои представители, които добре осъзнаваха предизвикателствата и перспективите пред българската политическа наука. И от друга страна, че много от проблемите, по които те разсъждават тогава, имат и днес актуално значение.

Не на последно място, за по-младите ни колеги политолози ще е от интерес да знаят, че те не стъпват на голо поле и макар в коренно различна обстановка, първите български политолози им оставят едно наследство, на което те спокойно могат да стъпят и развиват по нататък.

От редколегията

Добрин Канев: Уважаеми колеги, вие добре знаете какво значимо място заема политологията като наука и като университетска дисциплина в развитите демократични страни. Във Федералната република например над 80000 студенти следват с първа специалност „Политология“, а само професурите наближават 300. В Англия над 1 100 преподаватели обучават в 70 университета и висши училища около 4 500 студенти - политолози. Могат да се приведат още много факти и доказателства, които разкриват потребността на демократичното общество от политическа наука, от изследване на политическите реалности, от научно обосноваване на политическите решения и действия.

А какво е положението в демократизираща се България? За никого не е тайна, че политическата наука в нашата страна все още прави първите си крачки и търси изява и обществено признание. Какви са причините за това? Те очевидно не са в науката като такава. Не може да се каже, че са

липсвали и учени, и преподаватели, особено в Академията на науките и в Софийския университет, които бяха готови на пионерски усилия в нейно име. Явно причините са били в самото общество, което не е изпитвало необходимост от такава наука или дори се е страхувало да я развива.

Може би трябва да тръгнем именно оттук, за да можем да очертаем сегашното състояние, проблемите и перспективите на българската политическа наука, за да намерим отговори на въпросите, има ли нужда сегашното българско общество от нея, в какви сфери тя се развива и би трябвало да се развива у нас.

Димитър Иванов: На мен ми се струва, че не просто обществото досега не е имало нужда от политическа наука, а тоталитарното общество, тоталитарната държава. Тоталитарният режим у нас нямаше нужда от политология и не я допускаше. Той се опитваше да представя всяка появила се политическа идея под формата на задължителната догматика на марксизма-ленинизма. Така се осъществяваше контролът върху научната проблематика. А по отношение на политическата сфера и на политическата дейност цели теми бяха табу. Когато ставаше въпрос за политически проблеми, те се свеждаха например до схоластичния проблем, дали социалистическото общество има „политическа структура” или „политическа организация”. А в тази структура се въртяха едни и същи елементи и, разбира се, централният ѝ елемент беше партията с нейната ръководна роля. Имаше дори докторски дисертации, които формално бихме могли да класифицираме в сферата на политическите науки, но те се свеждаха точно до тази проблематика, а разсъжденията им се изразяваха примерно във въпроса: „Що е политическа организация?”, а отговорът беше: „Политическа организация е организацията, която регулира политическите отношения.” Когато читателят се интересува да узнае какво представляват политическите отношения, той намираше съответния отговор: „Това са отношения, които се регулират от политическата организация.” Това жалко състояние на политическата наука, на политическите изследвания е документирано. Множество такива публикации сега събират праха по рафтовете на библиотеките и може да бъдат откривани от бъдещи историци на политологията. Това, разбира се, не означава, че както беше споменато, отделни творци не работеха сериозно по тази проблематика. Те се опитваха да пробиват догматиката и до голяма степен успяваха. Може да се каже, че в Софийския университет

политологията, политическите изследвания и преподаването на политически знания под една или друга форма си пробиха път в институционален вид през 1986 г. Така, че българската политология сега, когато тя отново се съвзема, реорганизира и институционализира не започва от нулата. За съжаление обаче, тя е твърде назад и се нуждае от специални грижи, от специално насърчаване, от специални усилия на хората. Надеждата е повече в по-младото поколение, което, вече необременено от това наследство, ще каже своята дума. Още повече, че политическият живот у нас се отприщи. Той е много интересен, много бурен, много интензивен и самият той вече дава храна на политическата наука. Самото общество рано или късно с развитието на политическия живот ще разбере, че има нужда от професионална експертиза, от висококвалифицирани кадри, подготвени в областта на политическата наука. Политическите сили ще се обърнат към политическите експерти и съм сигурен, че политологията има бъдеще в България.

Георги Карасимеонов: Бих искал да добавя към това, което се каза, че политологията е преди всичко рожба на съвременната демокрация и именно, и поради това, тя не беше търпяна в условията на тоталитарния режим. Тя е рожба на демокрацията в смисъл, че именно в условията на политически плурализъм, на действено гражданско общество политиката става обект на сериозни научни изследвания. От тях имат потребност обществото и управленският елит, институциите, които се занимават с управление, които са ангажирани с държавната и политическата власт. А ние добре знаем, че в условията на тоталитарния режим, където господстваше волунтаризмът, естествено нужда от подобна наука нямаше.

Искам да добавя още едно разсъждение по този повод. Действително в нашата страна, под влияние на развитието на политологията преди всичко в западните държави, а и в някои от т. нар. „социалистически държави“, особено Полша и Югославия, постиженията на тази наука достигаха до определена част от нашите учени, първоначално в социологията. По-късно политологията успя да се установи като самостоятелна дисциплина, която още в самото начало привлече вниманието на нашата общественост. Но аз съм напълно съгласен с Димитър Иванов, че истинското време на разцвет на тази наука идва едва след падането на тоталитарния режим, и то във време, когато демокрацията, а и политиките ще почувстват необходимостта от развитието на политологията.

Огнян Минчев: Съгласен съм с преждеговорившите. Струва ми се обаче, че трябва да се добавят следните неща. В условията на късния тоталитаризъм политологията се разгърна на един протополитологичен стадий. Тя се разгърна като определена форма на вътрешна критика на съществуващата идеологическа ортодоксия и подобно на множество други научни и художествени направления направи първите си крачки именно чрез афиширането на пълната вътрешна безсмисленост на господстващите идеологически постулати. Тук има обаче още един проблем, на който трябва да се обърне внимание — именно обстоятелството, че този протополитологичен стадий в развитието на нашата наука продължава и днес. Мъчителният характер на демократичния процес в България, липсата на възможност за бързо и адекватно преодоляване на тоталитарното наследство, от една страна, и, от друга страна, породената от него биполярност на обществото в определена степен допринасят и за свръхидеологизирането на политическите анализи в наше време. Политологията се еманципира като наука в една социална система, в която демокрацията е развита до такава степен, че политологът да може да разполага с независима обективна гледна точка. Именно от тази независима обективна гледна точка той може да подложи на анализ ветрилото от идейни и политически тенденции на своето време, на историята и, разбира се, на бъдещето. Струва ми се, че именно мъчителният характер на демократичния процес в България днес все още ни прави прекалено идеологически ангажирани. И това е естествено. А приключването на най-важните задачи на този демократичен процес в крайна сметка ще създаде обективните предпоставки за развитието на политологията като наука в същинския смисъл на думата, т. е. като обективно независимо социално поле на изследване и интерпретация на обществото.

От друга страна, процесът на недостатъчната разгърнатост на политологията като наука в България днес можем да изведем и от вътрешните закони на нейното собствено саморазвитие. Обстоятелството, че едва от десетина години можем да говорим за една относително еманципирана сфера на собствени политологични изследвания, води до това, че политологията като наука е доста синкретична. Днес ние всички все още сме политолози. Но когато кажем на своите колеги от страни с по-дълга политологична традиция, че сме политолози, те ни задават въпроса, какви по-точно: специалисти по процес на управление, или, както

се нарича, process of government, по политическа социология, по strategic studies и т. н. С други думи, ние все още сме твърде синкретични, неспециализирани. Това е процес на вътрешно развитие, който ни предстои и който трябва да бъде изнесен преимуществено именно от хората, които започнаха да се занимават с политология у нас. Това е най-важната задача, която те трябва оттук нататък да осъществят. От една такава гледна точка бих искал да поставя като въпрос необходимостта от спешно развитие на такива сфери на политологичен анализ като балканистиката като теоретична дисциплина, източноевропейски изследвания, стратегически изследвания. Това са проблеми, които стоят пред политологията не само като вътрешни проблеми на саморазвитието, но и като (извинявам се за щампата) много съществена социална поръчка пред развитието на политологията, тъй като ние като учени бихме могли, а и сме задължени да направим всичко възможно за преодоляването на провинциализма в нашето обществено мнение, в нашето социално мислене като общество. Именно тези направления на съвременната политическа наука в най-голяма степен разширяват хоризонтите. Бих искал да приключа с едно добро чувство. Вчера завърши първият випуск от специалността „Политология” в Софийския университет. Най-важното, което би могло да се каже за това е, че аз лично видях хора, които имат вече специфично политологично мислене. Всеки един от нас е дошъл в политологията от социологията, от правото, от философията или отнякъде другаде. Вече има хора с квалификация „политолози”, които имат специфично политологично мислене, което има особено голяма значимост.

Добрин Канев: Всичко това е така. Но бих добавил още нещо. Всички сме на едно мнение, че адекватната политическа среда за развитие на политологията е демокрацията. В този смисъл бихме могли да кажем, че политологията е наука в демокрацията. Но също така от особена важност е да се подчертае, че тя е и наука за демокрацията. Тя е призвана да създава нормативни основи за стабилна парламентарна демокрация. Тя носи отговорност за жизнеността и бъдещето на демокрацията. Тя изяснява начините за изграждане и функциониране на демократичните институции и демократичните процедури. Тя трябва да създаде предпоставки за невъзможността за връщане към стари или за утвърждаване на нови тоталитарни или авторитарни варианти. При това и тук, наред със своите научни, изследователски, практикоприложни, експертни и консултантски

задачи, политическата наука има и образователни задачи. Тя трябва да даде своя решаващ дял за формирането на знания за демокрацията, демократични навици и култура в българското общество. Струва ми се, че през следващите години тази функция на политическата наука ще е от особено голямо значение.

Бих искал да кажа няколко думи и за някои опасности, които дебнат политологията поне на сегашния етап на развитие на нашето общество. Политологията създава демократична култура, но тя е твърде зависима от нейното наличие в страната. Фактът, че у нас това равнище не е особено високо, крие своите опасности и за политическата наука. От една страна, тя не може да проникне дълбоко в обществото. От друга страна, тя често не е възприемана достатъчно сериозно и от политическия елит, значителна част от представителите на който са склонни да считат, че знаят всичко по-добре, че няма нужда от специализирано знание.

Дефицитът от политологични знания ражда и други феномени. Политици, общественици, публицисти без необходимата научна квалификация, но с бърза реакция активно започнаха да разясняват политологични проблеми по всички възможни канали. Или пък не е рядко и явлението, когато някои ерозирани обществени науки и техни представители, без да правят и опити за преквалификация и разширяване на своята компетентност и в областта на политологията, търсят най-лесното спасение — смяната на етикета, което може да роди за един миг цяла армия „политолози“.

Разбира се, има и много други проблеми. Бих искал обаче да не пропуснем един наглед елементарен, но ключов въпрос. Какво всъщност представлява политическата наука? Какво можем да кажем за нейния предмет — политиката? Един от известните английски учени и изследователи политолози Маккензи казваше, че ние всъщност не знаем какво е това политика, а само виждаме, че тя се случва. От друга страна, и в класическата, и в модерната политическа литература съществуват множество определения на този феномен. Достатъчно е само да споменем имената на Аристотел и Макиавели. И така, бихме ли могли да очертаем с какво се занимава съвременната политическа наука?

Димитър Иванов: Съвременната политическа наука естествено се занимава с политиката. И от разбирането за политиката зависи и разбирането за самата политическа наука. А тъй като политиката е много

широка и много важна сфера на обществената дейност, то естествено и политическата наука е твърде разклонена, комплексна наука. Дори би било по-точно да се говори за политически науки. Както д-р Минчев каза, у нас политологията е все още синкретична наука и ако ние кажем на един англичанин, че сме политолози, че се занимаваме с политология, той няма да ни разбере. Но ако кажем, че се занимаваме с политическа наука или с политически науки, тогава всичко ще бъде наред. Разбира се, вече се е очертала една научна традиция на научни дисциплини, на отделни науки в политологията. И тук основната дихотомия теория — история не може да бъде пренебрегната и науката за политиката обхваща основно два главни клона — теорията и историята на политиката. Така че политическа теория се изследва навсякъде, политическа теория се преподава навсякъде в световните университети. Спорът е обаче какви проблеми да се включват в нея. Естествено тя се занимава със системата от основни категории на политиката, сред които, по мое мнение, основна категория е категорията власт и свързаните с нея понятия господство, сила, суверенитет и т. н.

От общото теоретично равнище, разбира се, трябва и да се минава на по-ниско и на средно равнище. Става въпрос политиката да се разглежда не само като особена човешка дейност, но и като дейност, която е институционализирана, която се осъществява посредством дейността на специални обществени институции. Следователно налице е политически процес, свързан с осъществяването, провеждането на политиката, борбата, запазването, легитимирането на властта и т. н. Не на последно място са емпиричните политически изследвания и др.

В развитието на българската политическа наука можем да ползваме опита на напредналите страни. Той е добре отразен в научните списания, в книгите, в програмите на световните университети. Разбира се, идеално би било, ако от първия ден на нашето преподаване по политология бихме могли да приложим схемата на най-напредналите страни. Всичко обаче зависи от подготовката, от националните традиции, от възможностите ни да намерим кадри. Така че този процес на доближаване до равнището на световната наука ще трае все пак известно време. А и едва ли, например, е необходимо да копираме непременно програмата на някои от водещите университети. Знаем как доскоро копирахме програмите на Московския университет, който смятахме за водещ.

Струва ми се, че основен дял и особена ценност на българската

политическа наука ще бъдат, както тук беше казано, изследванията на Съветския съюз и Източна Европа. Тук ние бихме могли да кажем много на нашите западни колеги, нещо ново за тях. Същото се отнася и за самото изследване на българския политически живот. Не е случаен фактът, че едно от първите звена по политически изследвания, което беше създадено в България, е Лабораторията за изследване на политическото поведение на българина. Наистина това едва ли не националистическо название бе дадено в съзвучие с конюнктурния идеологически момент тогава, но наименованието няма значение. Важното е, че тя успя да проведе редица емпирични изследвания, както и исторически изследвания на политическия живот през Възраждането и на някои периоди от буржоазна България. Това е все пак натрупан опит, който е добра основа за провеждането на съвременни емпирични политически изследвания. Изучаването на българската национална култура, на ценностите, на традициите, на обичаите, на нагласите на съзнанието на българския народ е от особена важност. Същото се отнася и за изследването на политическото съзнание, на политическата култура на българина, която, на каквото и ниско равнище да се намира, е все пак известен тип политическа култура. Ние я наследяваме и за нейното усъвършенстване трябва да работим всички заедно.

Георги Карасимеонов: Безспорно е, че за политиката има множество определения, а това означава, че за предмета на политологията и до ден днешен се водят сериозни дискусии и спорове. Липсата на единно мнение по този въпрос се потвърждава и от дискусиите на последните конгреси на Световната асоциация по политически науки. Това е на първо място, резултат от обстоятелството, че политиката е изключително динамична, бързопроменяща се сфера на изследване, че тя обхваща множество фактори. Някои от теоретиците я разглеждат разширително, други я третираат в по-тесен смисъл. На второ място, то се дължи на обстоятелството, че в политологията се срещат различни традиции. Най-общо казано, тя произлиза от два основни клона. Единият е социологията, от където се разви социологията на политиката. Това е англо-американската традиция. Другият е правото, и по-специално теорията на държавата. Това направление е силно развито в Германия и някои други западноевропейски държави. В този смисъл политологията за определени учени и направления се занимава главно с взаимовръзката на гражданското общество с държавните институции, докато представителите на другото направление наблягат

преди всичко на институционалния подход, на анализа на държавната власт и т. н. Това са само някои от примерите, които показват, че политологията е широка и същевременно твърде динамично развиваща се наука с все още неопределен предмет. Тя е същевременно междудисциплинарна наука. В нея се отразяват постиженията не само на такива дисциплини като правото, социологията, но и психологията, теорията на културата, кибернетиката и т. н.

Към казаното дотук бих добавил, че политиката и съответно политологията като научно направление обхваща три основни сфери на политическия живот. От една страна, това е политиката като ред, като определена сграда от институции, които си взаимодействат за поддържане кохезията на обществото, за осигуряване на неговото нормално функциониране. На второ място, политическият живот може да се разглежда като процес, като механизъм, който трябва да създава определена стабилност в обществото, да осигурява преодоляване на конфликтите в него. И на трето място, политиката може да се разглежда в тесния смисъл като определен вид дейност, което англичаните наричат *polisy*, дейност на съответни институции, овластени в различни области (вътрешна, външна политика, военна политика, културна политика). Така че в рамките на тези три основни направления политологията е призвана да разработва съответни категории, понятия, да изследва различни аспекти на политическия живот.

Огнян Минчев: Достатъчно изчерпателно се говори дотук за вътрешната диференциация на политологията като научна сфера. Аз бих искал да обърна внимание само върху следното. На практика всички тези вътрешни структурни разделения, които бяха очертани дотук, ни дават възможност да изведем аналитично две равнища на диференциране на политологията. Първото равнище е от гледна точка на самата политика като обект на изследване. Тук може да се търси диференциация на политическия процес по региони, на национално равнище и в глобален план. Така могат да се степенуват нещата в рамките на международния политически процес, на неговия глобален или локален характер и т. н. Бяха споменати множество разделения именно от такъв принцип, обективен характер. От друга страна обаче, ние би трябвало да изведем едно собствено предметно равнище на диференциация на политологията като научна сфера, а именно диференциация на базата на интегративните схеми и методологиите, които

се прилагат в изследването на политическите явления. Тук например би трябвало да припомним, че в рамките на различните методологически модели едни и същи политически процеси получават твърде различни, понякога нямащи много допирни точки интерпретации. Достатъчно е да споменем примерно интерпретациите в рамките на бихейвиоризма и на институционализма като две направления. В рамките на тези интерпретационни модели бих искал да подчертая още веднъж това, което и доц. Карасимеонов отбеляза, а именно обстоятелството, че политологията е една вътрешно хетерогенна област, която няма свой единен предмет. Тя е интердисциплинарна теория, която, като включва както философията на властта, така и конкретни приложни теории, свързани с психологията на политиката и т. н., представлява форма на интеграция на методи от почти всички обществени науки.

Добрин Канев: От досегашния разговор можем да заключим, че няма едно ясно завършено определение на това, какво е политика като основен предмет на политическата наука. Има различни виждания за политика и ние би трябвало да преодолеем нагласата да търсим еднозначни и „завършени“ дефиниции. Струва ми се, че бихме могли да възприемем това, което доц. Карасимеонов изложи, а именно политиката в нейните три основни измерения: политиката като институции, като структури; политиката като процес и политиката като дейност за реализиране на политически цели. Това, което се нарича *polity*, *politics*, *policy*.

Бих искал да се спра и на въпроса, застъпен тук от вас, за политологията като интердисциплинарна наука. Това е един доста спорен въпрос, който разпалва духовете на национални и международни политологически конгреси. Причината е в съществуването на латентна опасност да се лиши политическата наука от собствен предмет на изследване, а с това и от правото ѝ да бъде такава; на опасност тя да се разпадне или разпъне между различните обществени науки, всяка от които си има свой малко или много определен предмет на изследване. Това от една страна. От друга страна, редица представители на съседни обществени науки обвиняват политическата наука, че тя възприема научните методи от тях и се представя едва ли не за „царица“ на всички науки, която обединява всичко най-добро от тези науки и застава над тях. Както дори се изрази един учен, тя „скубе техните пера и се закичва с тях“. Това, разбира се, е спорен проблем, но той поне ни дава повод да обърнем малко повече внимание

в нашия разговор по-конкретно на взаимоотношенията на политическата наука със съседните ѝ науки — социологията, социалната психология, правото, историята, философията. Ние знаем, че има клонове на науката, които наричат себе си политическа социология, политическа психология, политическа философия. Знаем тесните връзки, а оттам и споровете между политическата наука и историята и т. н. Какво е вашето мнение по този въпрос?

Огнян Минчев: Бих искал да защитя твърдението, че политологията поне на този етап от своето конституиране и развитие е “най-интердисциплинарна” теория. Може би в близкото и по-далечно бъдеще тя ще се обособи с някаква своя предметна област. Засега, поне в рамките на своята собствена компетентност, аз не виждам основание за обособяване на „повече” или „по-малко политологични” дисциплини. Едва ли можем да считаме политическата психология или политическата социология за периферни политологически дисциплини, а институционалният анализ за собствено политологична дисциплина. В една или друга степен политологията се конституира през XX век именно като пресечна точка на методите на различни науки. И поради това, ако съществува някакво доктринално ядро или някакъв методологически център в политологията, аз наистина бих се спрял на теориите на плурализма, които изхождат от американската политологична традиция като някаква наистина пресечна точка, доктринална сърцевина на политологията като наука. Същевременно съм убеден, че политологията (не случайно другото ѝ име е политически науки) представлява определени интерпретативни схеми, които идват като методи от други науки и които се преобразуват с оглед на изследването на политическите явления. Те се пресичат именно върху обекта, който наричаме политика или сфера на упражняването на политическата власт.

Димитър Иванов: Политическата власт е точно терминът, изказан току-що от д-р Минчев, който според мен изразява същността на явлениято. Някоя друга наука няма и не може да има такива основания да изучава политическата власт, политическите отношения свързани с властта. Следователно това е нейната сфера и тук тя е защитена в смисъла, за който пледира ст. н. с. Добрин Канев. Аз съм съгласен с него, че не просто от патриотични съображения трябва да защитаваме своята наука, а защото тя наистина в такъв начален период на своето развитие у нас действително се нуждае от защита, за да не наложат претенции върху нея други науки.

Разбира се, предметното разграничение на науките винаги е много тънко поради самата интеграция на съвременната наука и доколкото изучава социалните отношения изобщо и отношенията на социалните групи. Например социологията би пледирала, че политиката, и по-специално политическата социология, е нейна сфера. Когато социологията разглежда отношенията на социалните групи само като общогрупови отношения или като отношения индивид — група, индивид — общество или група — общество, тогава тя “плува в собствени води”. Но ако тези отношения трябва да се специфицират като отношения на власт, и то на власт, която засяга отношенията между големи социални групи и което отношение е опосредствано между тези групи чрез отношението им към държавата, тогава вече е налице собствения терен на политическата наука. Вярно е, че всяка една личност си има свои психологически характеристики, например характеристиките на авторитарната личност. И ако една личност си остане авторитарна в своя семеен кръг, естествено е психологията да се занимава с нея. Но ако това са качества на личност, която е вече политически лидер, която изразява някакъв групов или всеобщ интерес, която води след себе си политическа партия или движение или пък оглавява държавна институция, тогава специфичните за тази личност характеристики, вкл. и психологически, бих класифицирал вече в рамките на политическата психология като пресечна точка между психологията и политическата наука, но с ударение именно на политическата психология. Така че политологията има свой собствен предмет, без да се отричат интеграционните ѝ връзки, преплитането ѝ с предметните области на други науки.

Огнян Минчев: И още нещо. За да съществува определена диференцирана предметна област, тя трябва действително да отразява определена диференцирана обществена реалност. Не е никак случаен фактът, че социологията се превърна в предметна област едва тогава, когато на мястото на повече или по-малко синкретичното традиционно общество се появи диференцираната индустриална цивилизация. Може би процесът на вътрешно диференциране и изграждане на предметната област на политологията се развива с реалния процес на политическа диференциация, на създаването на многобройни автономни взаимодействащи си политически субекти. От тази гледна точка конституирането на политологията като предметна област е в тясна зависимост от конституирането на демокрацията като политическа

система.

Добрин Канев: Естествено ние няма да завършим дискусиите по тези въпроси. Това са дискусии, които съпровождат политическата наука от нейното раждане и непрекъснато до днес. Все пак бих искал вече да върнем нашия разговор към неговото начало, към политическите реалности, които в последна сметка са и предмет на политическата наука, и по-специално към политическите реалности, в които живеем днес. Нека да ги погледнем през призмата на перспективите на политическата наука и да се обърнем към проблема „политическа наука и политическа практика“. Това също би ни дало възможност да потърсим отговор на въпроса, защо е необходима политическата наука в днешна и в утрешна България.

Георги Карасимеонов: Известни класици на изследванията на политическия живот са подчертавали още в древността, че политиката е наука и изкуство. И това не е напразно. Всяка политическа дейност изисква изключително добро познаване не само на реалността, в която тя се осъществява. Тя изисква ясно очертани цели, ясно очертани подходи. Това важи с особена сила за реализиране на определена стратегия на политическа партия, на определена държава или на определена коалиция от държави в условията на демокрацията. В този смисъл бих отговорил на въпроса, поставен от Добрин Канев за политическата наука и българската действителност, че ние в момента изживяваме период не само на раждането на истинската политика, не само на истинската демокрация, но ние наблюдаваме и раждането на професионализма в политиката. Това е за мен един важен, но също така и болен въпрос на нашата действителност. Личните ми наблюдения от изминалите месеци на възраждане на политическия живот на демократичните институции свидетелстват за едно сериозно подценяване на този въпрос. Разбира се, това от една страна, е последица и на волунтаризма, неграмотността, безкултурността, с които се осъществяваше политиката в миналото при тоталитаризма. Ние виждаме до какви резултати ни доведе тя. Но, от друга страна, това е и следствие от подценяването на необходимостта от научни основи в политиката, от все още твърде слабото влияние именно на политологията върху политиците, които в момента съграждат нашата демокрация, които първи влязоха в демократичните политически институции. Това се отнася и за дейността на парламента, който е в центъра на нашето обществено внимание. Там често наблюдаваме неудържимо желание да се участва в политическия процес

без необходимата подготовка. Този политически инфантилизъм няма потребност от експертната оценка. Той не осъзнава необходимостта от професионално участие в създаването, приемането и след това реализацията на законите на тази страна. Мога да посоча множество примери за липса на елементарен професионализъм, елементарно професионално отношение и разбиране за ролята и значението на политиката. Завършвам с това, че именно политологията е призвана да създаде професионално отношение, професионална култура и професионализъм във всички политически институции, сред политически дейци и политически партии в нашата страна, без което ние не бихме могли да осъществяваме съвременна, адаптирана към интересите на нашата страна и нашия народ политическа стратегия.

Димитър Иванов: За това, че политици и политолози досега не са си подали ръка, не бих искал да виня само политиците. Изглежда разстоянието трябва да бъде извървяно едновременно. Може би така, както сега се създават новите политици на България, в момента израстват и новите политолози. Но тази среща непременно трябва да се състои. Смятам, че желание и от двете страни скоро ще бъде проявено и политическият живот ще наложи тази среща. Искане ми се да мисля, че няма да е далече времето, когато българските политици ще имат до себе си за помощници и съветници политолози като български Кисинджър, като български Бжежински. Но както сериозните политици не могат да минат без политолозите, така и сериозните политолози няма да могат да минат без подкрепата, помощта и полето за действие, които могат да им предложат политиците. Но ако искаме тази среща да стане по-скоро, влиянието на политологията в българското общество трябва да започне отсега. При това още от нейното умело дозиране и внимателно преподаване в училище, и то още в първите класове. Защото всеки гражданин на България, който принадлежи на различни социални групи, който е свързан с различни социални връзки с другите, трябва да умее да общува с тях, да умее да влиза в конфликти, да отстоява интересите си, но и същевременно да разрешава тези конфликти, да се научи да се споразумява, да стига до консенсус.

Огнян Минчев: С нетърпение би могло да очакваме скорошната среща между политици и политолози. Засега обаче, докато тази среща не се е състояла, бих искал да кажа следното. В момента българската политика се намира все още на своя идеологически стадий на развитие.

Противопоставят се идеологии, противопоставят се ценностни схеми и все още не съществува и не може да съществува елемент на прагматизиран политически диалог и противопоставяне. Докато политиката не слезе от идеологическо на прагматично равнище, политологът има малко работа сред политиците като политолог. Той може би има работа като идеолог. Но въпреки това на мен ми се струва, че политологът има много важна мисия и в момента, когато политиката продължава да бъде идеологическа политика. Това е именно мисията да утвърждава в обществото ценностите на плуралистичната култура, ценностите на многообразието, да разрушава черно-белите митове. Ако политологът успее да подготви обществената реалност за един действителен бъдещ плурализъм чрез едно подобно ценностно плурализиране на социалните среди, върху които той оказва въздействие, струва ми се, че това няма да бъде само малка негова победа.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ВЪТРЕШНОПАРТИЙНАТА ДЕМОКРАЦИЯ В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА

През месец ноември 2006 г. в София се състоя регионална международна конференция на тема “Прекрояване на накърненият облик на политическите партии в Югоизточна Европа. Предизвикателства пред вътрешнопартийната демокрация”. Конференцията беше организирана съвместно от Българското училище за политика и Института за политически и правни изследвания. В нея взеха участие политолози и политици от България, Сърбия, Хърватска, Македония, Албания, Босна и Херцеговина. Основната цел на конференцията беше да бъдат анализирани основните проблеми и предизвикателства, които стоят пред политическите партии в региона, на базата на което да бъдат направени практически предложения, с оглед подобряване на тяхното вътрешно функциониране. Основен акцент беше поставен върху вътрешнопартийната демокрация, прозрачността в дейността на политическите партии и тяхното финансиране.

Политолозите участващи на конференцията представиха доклади за вътрешнопартийната демокрация в техните страни на базата на няколко предварително съгласувани основни индикатори, чрез които беше изработен индекс, позволяващ сравнително изследване на проблема. Индикаторите се основаваха на фактори като възможността на партийните членове да влияят върху процеса на формиране на политиката на партията; ролята и мястото на вътрешната опозиция; правата на местните органи спрямо централните и обратното; начини на номиниране на кандидати за изборни длъжности; ролята на партийния лидер и начини за неговото избиране; влияние на хоризонталните структури на партията и тяхното значение.

По въпроса защо всъщност изследваме вътрешнопартийната демокрация в Югоизточна Европа, сред участниците се оформиха две основни гледища. Една част от тях защитава тезата, че вътрешнопартийната демокрация е особено важна характеристика на политическите партии за страни в преход от тоталитарни към демократични политически системи, тъй като това би означавало повече ангажираност от страна на гражданите и би засилило процеса на демократизация в тези страни. Аргументите в тази насока произтичаха от класическото схващане, че политическите партии са основно свързващо звено между гражданите

и държавата.

Друга част от участниците като контра аргумент на горната теза постави въпроса за това, дали всъщност вътрешнопартийната демокрация би подобрила качеството на представителната демокрация. Според тази група анализатори фактът, че една политическа партия е вътрешно демократична не означава, че тя ще увеличи своята ефективност и конкурентност в изборния процес и обратното, една вътрешно недемократична партия не означава непременно, че ще действа недемократично в политическия процес в рамките на представителната демокрация. Изхождайки от минималната дефиниция за партиите като организации конкуриращи се в изборния процес, тази група участници счете, че номинирането на кандидати за изборни длъжности е от най-съществено значение за вътрешнопартийната демокрация.

Анализите показаха, че политическите партии в изследваните страни са силно централизирани и с ниска степен на вътрешнопартийна демокрация. Данните от индекса за страните предмет на изследване показват, че партийни членове твърде често става предмет на санкции и биват изключвани от партията, поради това, че изразяват мнения и застъпват позиции различаващи се от официалните партийни решения. Подобна възможност е заложена в уставите на повечето от изследваните партии в съответните страни. Най-често тази възможност за санкции и изключване на членове се използва от партийните ръководства като средство за контрол върху дневния ред на форумите на партиите и за дисциплиниране на “непослушните”. Лидерите и кръгът около тях използват тази възможност да не допускат създаване на алтернативни мнения и групировки вътре в партията. Това води до чести разцепления в партии, които най-вече се дължат на лидерски противоборства. От това кой орган на партията селектира и номинира кандидатите за изборни длъжности до голяма степен зависи до колко дадена партия е отворена към членската маса и гражданите. В редица партии определянето на кандидатите за членове на парламента се извършва на практика от партийното ръководство. Този начин на номиниране води до строг контрол на кръга около партийния лидер, в резултат на което се получава олигархизиране и “затваряне” на дадена партия. Повечето от партиите в Югоизточна Европа избират своите лидери на представителния форум на партията. От съществено значение обаче е дали на тези форуми има наличие на алтернативни кандидати,

което би осигурило конкуренция и възможност за реален и непредизвестен избор. Практиката показва, че в повечето случаи на представителните партийни форуми няма алтернативни кандидатури за председателския пост, което е показателно за лидерския характер на подобни партии и ниската степен на вътрешнопартийна демокрация в тях. На конференцията бяха анализирани и взаимоотношенията между местните партийни организации и централните партийни органи, които показват степента на взаимозависимост и автономия между тях. Резултатите от индекса за този компонент на вътрешнопартийната демокрация показват, че местните организации на партии в Югоизточна Европа имат ограничена политическа и организационна автономия.

Дебатът и направените анализи на конференцията показват, че са необходими реформи, които да спомогнат за преодоляване на демократичния дефицит във вътрешното функциониране на политическите партии. Те включват както законово регламентирани изменения, които да окажат ползотворен ефект върху дейността на партиите, така и промени в техните устави. Така например, финансирането на политическите партии е съществен елемент за дейността на всяка една партия. Ето защо прозрачността при финансирането, чрез по-сериозен контрол от финансовите органи и по-сурови санкции при констатиране на нарушения е стъпка към възстановяване доверието в партиите. Друг съществен аспект е подобряване на диалога между партиите и гражданското общество. Ползотворен ефект в тази насока може да окаже развитието на хоризонтални структури, които да обхванат колкото е възможно повече социални, професионални и други групи на политически активни граждани в дейността на партиите. Във вътрешнопартийен план е необходимо засилване ролята на местните организации за да имат много по-голямо въздействие в процеса на вземане на решения. В тази насока развитието на различни форми на пряка демокрация като референдуми, първични избори за номиниране на кандидати за изборни длъжности или партийно ръководство би усъвършенствало вътрешнопартийната демокрация и би било стъпка за повишаване на тяхната легитимност. Специфичен механизъм за създаване на повече демократичност в партиите може да бъде и въвеждането на мандатност за ръководните постове, както и несъвместяването на ръководни длъжности.

Основният извод, който беше направен на конференцията е,

че вътрешнопартийната демокрация има съществено значение за подобряване на диалога между партиите и гражданите. Поради това политическите партии в Югоизточна Европа трябва да се реформират организационно, за да могат да възстановят доверието на обществото към тях. На вътрешнопартийната демокрация обаче не трябва да се гледа като на панацея, която може да реши всички проблеми. Поради това и конкретните препоръки, които могат да бъдат дадени за повишаване на вътрешнопартийната демокрация няма да бъдат универсално средство за нейното постигане.

Милен Любенов

Карасимеонов, Г., Партийната система в България, ГорексПрес, София, 2006 г.

Второто издание на книгата на Георги Карасимеонов, професор по политология в Софийския университет, е значително обогатено и преработено. Не защото авторът се е отказал от някои от основните си тези за развитието на новата партийна система в България, а защото има чувствителността да следи отблизо основните тенденции и да реагира на очертаващите се промени. Книгата представя едновременно панорамна картина и задълбочена рефлексия върху основните етапи и главните характеристики на партийната система след 1989 г.

Авторът, както бихме могли да очакваме в такова изследване, въвежда в него с общ анализ на характера на комунистическия режим в България, като вниманието му е насочено към неговите национални особености. Той изтъква, че една политическа организация, която към края на управлението си има почти 1 млн. членове, не е обикновена партия, а именно партия-държава, основен инструмент на господството, но и в определен смисъл на модернизацията на българското общество. Тази нейна двойствена функция в много отношения води до такива характеристики на комунистическото управление в България, като например липсата на сериозна организирана и продължителна съпротива срещу политиката на режима (с. 22). Друг е въпросът, дали всички споделят употребата на понятието “тоталитаризъм” за целия период от 1944 до 1989 г. като автора, или го ограничават за периода на сталинизма до средата на 50-те години.

Основният анализ, обаче, е насочен към възникването и развитието на новата политическа система след комунизма, нейните трансформации и навлизането ѝ в качествено нов етап след 2005 г. Логиката на изложението несъмнено е обоснована — авторът излага основните елементи на разграждането и премахването на политическия монопол на БКП, продължава с възникването на партийния плурализъм и утвърждаването на основните партийни актьори в българската политика през времето на прехода. Изложението обобщава огромен материал за последните седемнадесет години, но без да изпада в излишна детайлност, постига един отличен баланс между подробности и общ аналитичен подход.

Особено внимание Георги Карасимеонов отделя на възникването на новите/старите партии след 1989 г. Типологията им, която ги разделя на “исторически”, “дисидентски” и “нови” (с. 39-41) вече е станала класическа в теориите за посткомунистическия преход. Основните етапи на политическото развитие на България през времето от 1991 до 2001 г. авторът разглежда от гледна точка на партиите, тяхната политическа роля, тяхната трансформация и най-вече - участието им на изборите. Жалоните на този процес — 1991, 1994, 1997 и 2001 г. — не са просто самоочевидната хроника на българската политика, а са използвани като структура на един логичен и задълбочен анализ на основните параметри на партийното развитие. Тези параметри включват преди всичко: дългият процес на вътрешна трансформация на БСП от позициите на бивша комунистическа партия до по-ясен идейно-политически профил на социалдемократическа партия; разслоението в първоначално пъстрата коалиция на СДС и пораждането на политически организации с по-определена идейно-политическа характеристика; перипетиите и дългото оформяне на центристка партийна структура; затвърждаването на ДПС като основен политически

актьор със самостоятелен профил.

Георги Карасимеонов застъпва тезата, че с парламентарните избори през 2001 г. сме свидетели на формиране на втора партийна система в най-новата история на България. За разлика от предишната, която се характеризира с остра полярна конфронтация между бившите комунисти и антикомунистите, през 2001 г. възниква “многопартийна система с умерена поляризация” (с. 105). Някои политически анализатори назоваха тази новост “край на политическия преход”, доколкото от полето на политическия дебат изчезнаха непрекъснатите позовавания на комунизма и антикомунизма. Тази нова система се характеризира, според автора, със съществуването на значителен либерално-центристки потенциал (НДСВ и ДПС), с отпадането на единната антикомунистическа идентификация в дясното пространство и появата на дясно-центристки и дясно-консервативни партии, с твърдия завои на БСП към западната социалдемократия и свиването на партиите от левия център извън БСП. В този раздел от книгата е от особен интерес анализът на идейно-политическия и програмен профил на основните партии в България, както и коментираните данни за социалния състав на избирателите им. Авторът се позовава на авторитетни социологически проучвания, чиито данни привежда и анализира.

Смятам за най-интересна във всяко отношение петта глава “Динамика и устойчивост на партийната система”, където Георги Карасимеонов третира въпроса за дълбоките основания на партийното разделение. Опирайки се на класическата теория на кливиджите (трайните, дълбоки и исторически определени от модернизацията социално-политически разделения в обществото), авторът предлага своята гледна точка за ролята им в посткомунистическа България. Той застъпва тезата, че класическите четири кливиджа на модернизацията, както ги изследват и идентифицират през 1967 г. Стейн Рокан и Сеймур Липсет, са имали ограничено влияние върху партийното образуване по времето на прехода. Затова и класическите “исторически” партии в посткомунистическа България така и не са успели да оцелеят сред най-влиятелните актьори в политическия живот. Може да се спори с автора, дали наистина след края на комунизма не сме свидетели на “съживяването” на класическите кливиджи, трансформирани и “скрити” по времето на комунизма, но и видимо засенчени от господстващата ценностна конфронтация между бивши комунисти и антикомунисти в началото на прехода.

Според Георги Карасимеонов нови кливиджи са определяли изграждането на партийната система след 1989 г. Сред тях той изтъква следните: идеологическият или ценностният кливидж и етническият кливидж (с. 228-229). Но тези два кливиджа от началото на прехода се допълват към 2005 г. (неговия край според автора) с още няколко нови кливиджа. Те се основават все повече на различията в социално-икономическите интереси. Последниците от това, според автора, се проявяват в свиването на т.нар. “твърди ядра” на партийните избиратели и появата на повече от 2-3 основни партии в парламента. Новите кливиджи се основават все повече на социално-икономическите различия между групите и появата на трайно маргинализирани социални категории, разширяването на регионално-икономическите различия, засилването на конфликта между националистическата идентификация и евро-атлантическата ориентация (с. 233-235). Тук авторът влиза в диалог с други автори, работили по темата за кливиджите в посткомунистическия свят, като сред публикациите ще посоча сборникът “Политическите

кливиджи в Централна и Източна Европа” под редакцията на Жан-Мишел Де Уал от Белгия (De Waele J.-M.ed. Les clivages politiques en Europe centrale et orientale. Editions de l’universite de Bruxelles, 2004).

Новото преработено и допълнено издание на книгата на Георги Карасимеонов несъмнено е книга, която всеки, който се занимава с политическия живот в България, трябва да прочете.

Антоний Тодоров

Попчев, П., Европейски съюз: принос към глобалната сигурност и стабилност, Български бестселър, София, 2006 г.

Трудът на Петър Попчев “Европейски съюз: принос към глобалната сигурност и стабилност” е успешен опит на български автор за сериозен политологичен анализ на една от най-актуалните теми за съвременния глобален свят — европейската интеграция. В своето произведение авторът излага тезата за новата роля на Европейския съюз като глобален играч в съвременния свят и в системата на международните отношения и прави задълбочен анализ на движещите сили и протичащите процеси в посока на това развитие. Написана на достъпен език, основната цел на тази книга е да информира българските граждани за процесите и закономерностите, които превръщат ЕС в градивен фактор в глобализиращия се свят и да подпомогне процеса на осъзнаване на мястото на България в ЕС и произтичащите от това задължения, отговорности, предизвикателства.

На основата на задълбочен анализ и изследване, на излагане на проблемите и предизвикателствата, авторът поставя въпроса за необходимостта от изработване на адекватни вътрешни механизми за взаимодействие и обща политика на ЕС, за да бъде сериозен конкурент и глобален играч в световната политика със своя специфична външна политика и политика на сигурност.

За автора превръщането на ЕС в глобален играч означава задълбочаване на европейската интеграция — географско разширяване и функционално задълбочаване, съпътствано с неизбежни реформи през следващите години.

В книгата си Попчев развива и темата за предизвикателствата пред ЕС и сегашната криза, определяйки я като състояние на “увисване” и застой в концептуално и институционно отношение. С характерен за автора реализъм е развита идеята, че ЕС се намира в началото на процес на излизане от кризата и съживяване, който би могъл да се развие в посока на нов Конституционен проект, нови институционални промени, ревизия на някои политики и др. Подобно преосмисляне е необходимо според Попчев особено на фона на енергийната криза, появата на нов тип национализъм (Полша), и други предизвикателства.

Петър Попчев развива тезата, че ЕС е обречен от историята и глобализацията да върви напред към своята интеграция. Но това е обективната възможност — субектите на този процес са както елитите, националните държави, така и народите и в частност избирателите.

Елитите са натоварени с тежката задача да приемат предизвикателствата на неизбежната европейска интеграция и да убедят хората в нейните плюсове, борейки се с

бюрократията и откъсването на Брюксел от гражданите.

Авторът анализира глобалния подход на ЕС не само към сигурността и стабилността, но и към цялостното преустройство и регулиране на международните отношения след падането на Берлинската стена. В този контекст са разгледани актуалните проблеми на отношенията на ЕС със САЩ, Азия, Русия, Средиземноморието, Югоизточна Европа, Турция, ООН, както и стратегии на Съюза срещу тероризма, разпространението на оръжия за масово унищожение и за уреждане на регионални конфликти.

В заключение можем да кажем, че този труд е успешен опит да бъде представена на хората една сложна проблематика на разбираем и достъпен език. Книгата е призив в полза на европейската интеграция и позитивните измерения на този процес, за новото качествено развитие на ЕС като глобален фактор в световната политика. В този смисъл читателите и анализаторите ще се нуждаят и ще очакват задълбочаване и продължение на темата.

Весела Мангейна

Германската християндемократия, Малинов, С., Съставителство, увод и редакция, Фондация Конрад Аденауер, София, 2006 г.

За всеки един тематичен сборник е важно удачното съставителство. В конкретния случай с “Германската християндемократия”, съставителят Светослав Малинов е успял по най-добрия начин да представи една идеология, която се е превърнала в “цялостен светоглед”, оформяйки голяма част от ценностните начала на съвременна обединена Европа.

“Германската християндемократия” представлява един богат по своята съдържателна пълнота справочник, в който читателят било то заинтересован любител или пък професионално ангажиран с темата учен, може да открие онова, което търси. Книгата е разделена на четири основни части, разкриващи историческото развитие и основните принципи и ценности на германската християндемократия. В уводът към книгата, Светослав Малинов разкрива приносите на християндемократията за възстановяването, укрепването и възхода на Германия след Втората световна война, превърнали страната в “двигател” на европейското обединение.

В частта озаглавена “Историческо развитие” подробно е проследена историческата еволюция на германската християндемократия, започнала със зараждането на първите християнски прото-партии през втората половина на XIX в., сред които се откроява Партията на центъра, преминава през същинската поява и развитие на християндемократията, за което можем реално да говорим след Втората световна война и достига до влиянието и ролята на ХДС и ХСС за обединението на Германия и рухването на Берлинската стена.

Идейната и философска концепция на германската християндемократия е представена в самостоятелна част, в която са изложени нейните основни ценности и принципи, съчетани в триадата “свобода, солидарност, справедливост”. Автори като Рудолф Уерц, Бернхард Фогел, Ханс Майер, Бернхард Гебауер и др. представят и анализират същностните аспекти на християндемократията и характерните за нея

разбирания и схващания по отношение на личността, гражданското общество и държавата. Разгледани са съдържателните и функционални характеристики на “ключови” понятия като “християнски персонализъм”, “субсидиарност”, “социално пазарно стопанство”.

В третата част на книгата са подбрани различни изказвания и речи на лидерите на ХДС като започнем от Конрад Аденауер и Лудвиг Ерхард, и достигнем до Хелмут Кол и Ангела Меркел. Това допълва не само теоретичното и практично богатство на сборника, но и дава възможност на всеки един изследовател на християндемократията да използва тези речи като първичен емпиричен материал.

В последната част на книгата са включени няколко основни политически документа и програми, разкриващи от една страна идейната еволюция на германската християндемократия, а от друга даващи възможност да бъдат открити нейните публично заявени основни и непреходни политически цели и ценности. Тези партийни програми и документи отразяват в най-чист вид политически принципи и стремежи не само на германската християндемократия, но и на християндемократическата партийна фамилия, което придава удачен завършек на сборника.

Милен Любенов

Пенев, В., Политология за всички, Парадигма, София, 2006 г.

Демократизацията на България, трудния преход, който според някои анализатори все още не е приключил, както и засиленият интерес вследствие на тези процеси към политиката налага необходимостта от допълнително изясняване на понятията и темите, които се употребяват всекидневно в публичното пространство, често с различен и неразбран от употребяващите ги смисъл. Именно с тази задача „Политология за всички” събира текстове, които авторът Васил Пенев е публикувал в периодичния печат пред последните години. Замисълът на доц. Пенев е да се направи „синтез на политологичните теми”, като ги подложи на критично осмисляне през призмата на всекидневния живот. В книгата са засегнати някои от най-актуалните проблеми на последното десетилетие, отнасящи се не само до вътрешната политика в България, но и до международната политическа сцена.

Крайната цел на това издание е да запознае по-широк кръг от читатели с проблемите в политиката и политическата наука. Тази цел авторът постига, чрез изясняване на такива ключови понятия като идеология, елит, суверенитет, политическа криза и т.н., преплетени с ключови теми от всекидневието и историческото развитие на съвременните демокрации. Сборникът е разделен на осем части, които обединяват различните студии — Как да мислим за политиката; Функциониране на политиката; Идеологическото раждане на модерността; Различните аспекти на националната идея; Идейното ветрило на света след Втората световна война; Из проблемите на съвременната левица; Фрагменти от глобалната политическа мозайка и България — между конфронтацията и нормализацията. Всичко това прави „Политология за всички” своеобразен пътеводител в политическите процеси, който спомага за тяхното разбиране и осмисляне.

Кристина Петкова

Танева, А., Лидерството: управление извън господство, УИ “Св. Климент Охридски”, София, 2006 г.

На фона на множеството популярни и научнопопулярни издания, които засягат темата за лидерството, необходимостта от задълбочено изследване на лидерската теория несъмнено нараства през последните години. Отговор на тази нужда от академичен дискурс дава книгата на Албена Танева „Лидерството: управление извън господството”. Изследването представя основните школи в лидерската теория, различни типове лидерство и елементите на лидерския процес: лидера, последователите и ситуацията. Разглеждат се различни видове лидерство според решавания проблем, като се избягват така характерните за тематиката „съвети” за ефективно лидерство. Особено внимание се обръща на техниките за изграждане на лидерски отношения и лидерския потенциал в търсене на възможност за ефективно социално взаимодействие, в което всяка от страните има своята роля — и лидерът, и неговите последователи.

Допълнителна светлина върху повдигнатите теоретични въпроси хвърлят множеството примери, извлечени не само от историческото развитие на редица страни, но и от практиката на автора, свързана с десетгодишното преподаване на тази дисциплина в Софийски университет „Св. Климент Охридски”, специалност “Публична администрация” и многократно провежданите практически тренинги за лидерски умения.

Кристина Петкова

Майер, Т., Бъдещето на социалната демокрация, Фондация Фридрих Еберт, София, 2007 г.

Известният германски учен и политолог Томас Майер е известен с фундаменталните си изследвания на социалдемократическата теория и практика. Под неговото перо са излезли десетки произведения, в които се правят задълбочени анализи на възникването и развитието на германската и европейската социалдемократия, на ценностите и основни програмни идеи на социалдемократическите партии.

Майер е единствения автор, който създаде теория за социалната демокрация, чийто основни постулати синтезирано са представени в българския превод на книгата му “Бъдещето на социалната демокрация”. Основните му тези са развити на фона на дискусията му с основните политически и теоретически опоненти на социалната демокрация — представители на либертарианската демокрация. Основната разлика между двата практически и теоретически модела е отношението към ролята на пазара и индивида в социалните процеси. Докато либертарианците наблягат на саморегулиращата сила на пазара и конкуренцията между индивидите като основен фактор на икономическия прогрес, теоретичите на социалната демокрация наблягат на социалните ангажименти на държавата и солидарността на обществото с цел хуманизиране на пазарното стопанство за гарантиране на основните права на личността. Както посочва самият автор, “социалната демокрация включва задължението на демократичната държава да създаде подходящо структурно осигуряване срещу всички обществени рискове”, които ограничават или подкопават реализацията на основните права на гражданите. Затова социалната

демократия включва към принципа на равенството и принципа на справедливостта.

В книгата читателят ще намери обстойно изложение на политическите и икономически измерения на социалната държава, предизвикателствата на глобализацията, както и изключителен от познавателна гледна точка сравнителен анализ на социалните политики във водещите страни на света.

Основното послание на книгата е свързано с утвърждаване на качествено развитие на съвременната демокрация предвид новите цивилизационни предизвикателства пред нея.

Георги Карасимеонов

Резюме на английски на основните статии

IS POLITICAL THEORY DEAD?

(against the logical positivists)

SVETOSLAV MALINOV

The article deals with the foundations of the academic discipline of political theory. It goes back to the attack, initiated by the logical positivists against metaphysics, ethics and political theory respectively. It is admitted that the unprecedented critique offered by logical positivism had a devastating effect. Its strength comes from the fact that it does not ask the usual questions (e.g. how do we know or what can be known) but formulates a new one — what can be said — which finds at first the philosophical tradition helpless. A special emphasis is put on the ideas Ludwig Wittgenstein whose *Tractatus Logico-philosophicus* (1921) influenced heavily the logical positivists before WW II. Afterwards the article presents several arguments against the claim of logical positivism to offer clear, scientific nometaphysical language and method. Apart from the negative critique the author presents a positive defense of political theory. His main conclusion is that the activity of political theorizing is immanent for any pluralist society and its function and role are not only meaningful but also unique and irreplaceable.

ON THE UNIVERSAL HUMAN RIGHT OF GOOD GOVERNANCE

TODOR TANEV

This research of the modern concept of good governance and its practical dimensions in post-communist Europe is provoked by the political challenges of the 21st century. Political parties cannot any longer manipulate public policies efficiently; instead, these are policies that form the new core of politics. This development makes neo-liberal formula of development inefficient unless substituted by what IMF, WB, UN and other international institutions define as “good governance” — the system of synchronized market and government activities. A new definition of good governance is developed on this general basis. Good governance is defined as the anti-monopolistic balance of economic, political and civic power providing the efficient, effective and cooperative management of public policies. The limitation of monopolism and other specific failures of any of these three spheres by means of the positive resources of the rest of two is seen as the fundament of good governance. Thus understood, good governance is further interpreted as a brand new universal human right within the family of social rights along with the right on dignity. This development is made possible by the central role of public policies in contemporary political life that rise the question of quality of management. The defense of the new human right is discussed as the most crucial factor for the modernization of the post-communist societies.

POLITICAL PARTIES AND DEMOCRACY

INGRID VAN BIEZEN AND RICHARD S. KATZ

Any meaningful discussion of the erosion of popular support for representative democratic institutions and increasing discontent with politicians and political parties requires that empirical developments are assessed with reference to theories of democracy and that normative postulates are evaluated in relation to empirical realities. The failure to take questions of democratic theory to heart, and to identify the relationship between normative and institutional prescriptions, is particularly worrisome given the important challenges that have to be faced by modern democracy in the first decades of the 21st century. One is that of adapting to changes in the established democracies. More particularly, it is important to reflect on the functions traditionally assigned to parties in the functioning of democracy, and to ask how the apparently declining capacity of parties to perform these functions can be reversed, or alternatively how both parties and democratic systems more generally can adapt to the shift of those functions to other arenas.

PRESIDENTIAL ELECTIONS IN BULGARIA 2006

ANTONI TODOROV

The article explores the main results and consequences of the presidential election in Bulgaria in October 22 and 29, 2006. The victory of president Parvanov, even though announced to be certain by several observers, was the result of many different factors: the relatively good image of the president and his moderate behaviour in office, the lack of a concurrent candidate due to the fragmentation and the conflicts between the rightwing parties, the limited support for the extremist xenophobe and anti-Semitic leader of the far right Siderov. The article argues that part of the rightwing voters did not support Parvanov against Siderov, which was a lack of democratic reflex. On the other hand, the non re-election of Parvanov would have affected deeply the political situation and would have lead to early parliamentary election with uncertain results.

За авторите:

Антоний Тодоров, доктор по история, е доцент по политология в Нов Български Университет

Георги Карасимеонов, доктор по право и доктор на философските науки, е професор по политология в СУ “Св. Климент Охридски”

Милен Любенов, асистент по политология в СУ “Св. Климент Охридски”

Светослав Малинов, доктор по политология, е главен асистент по политология в СУ “Св. Климент Охридски”

Тодор Танев, доктор на политологическите науки, е професор по публична администрация в СУ “Св. Климент Охридски”

Ингрид ван Бийзен е преподавател в Университета на Бирмингам, Великобритания

Ричард С. Кец е преподавател в Университета Джон Хопкинс, САЩ